

**СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ  
В УКРАЇНІ ДО 2020 РОКУ  
(ПРОЕКТ)**

**Проект розроблено Робочою групою  
під керівництвом Міністерства освіти і науки України**

**КИЇВ 2014**

## СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО 2020 РОКУ

### Розділ I. Оцінка стану вищої освіти.

#### 1. Оцінки якості вищої освіти та її суспільного статусу.

Міжнародні дослідження якості вищої освіти засвідчують, що показники якості вищої освіти України є доволі неоднорідними. З одного боку за кількісним показником – охоплення вищою освітою – Україна перебуває в числі перших 10-15 країн світу. Доволі високі показники має математична і природнича освіта – Україна посідає тут місце не нижче 50-го. За якістю освіти з менеджменту місце України коливається біля сотого.

В наступній таблиці вказано рейтингові позиції України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності (дослідження Світового економічного форуму).

Таблиця 1.

	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Якість системи освіти в цілому	56	62	70	79	72
Стан вищої і професійної освіти (в цілому)	46	51	47	43	40
Якість освіти з менеджменту бізнесу	108	116	117	115	88
Якість початкової освіти	49	52	43	37	40
Якість вищої математичної і природничої освіти	42	36	34	28	30
Охоплення вищою освітою	8	7	10	10	13
Кількість країн, які брали участь в дослідженні	139	142	144	148	144

Невисокий міжнародний рейтинг системи вищої освіти показують і дані про іноземних студентів. Так, Україна посідає, за даними Євростату та Держстату України за 2012 рік 30-е місце за часткою іноземних студентів у загальній чисельності студентів українських закладів вищої освіти (ЗВО).

Таблиця 2. Відсоток іноземних студентів у загальній чисельності студентів європейських країн

Ліхтенштейн	88.33	Чеська Республіка	8.96	Італія	4.04
Люксембург	51.59	Нідерланди	7.87	Болгарія	3.96
Кіпр	26.88	Норвегія	7.74	Словенія	3.17
Швейцарія	23.81	Португалія	7.34	Румунія	2.87
Велика Британія	22.79	Ірландія	6.21	Латвія	2.80
Австрія	20.37	Фінляндія	5.71	<b>Україна</b>	2.77
Ірландія	14.38	Угорщина	5.30	Македонія	2.17
Франція	11.82	Іспанія	4.98	Литва	1.93
Данія	11.74	Мальта	4.84	Польща	1.29
Бельгія	11.70	Греція	4.37	Туреччина	0.89
Німеччина ( в межах до 1990 року)	9.78	Словаччина	4.29	Хорватія	0.66
Швеція	9.33	Естонія	4.17		

Серед іноземних студентів в Україні переважають вихідці з колишніх радянських республік: Туркменістану, Азербайджану, а також вихідці з Китаю, Індії, Нігерії, Іраку. Водночас кількість українських студентів, які навчаються лише у європейських країнах, протягом останніх п'яти років збільшилась на третину.

У свою чергу соціологічні дослідження (Фонд «Демократичні ініціативи»), проведені в Україні, вказують на невисоку оцінку якості вищої освіти, слабкий зв'язок вищої освіти з ринком праці. Половина опитаних вважають, що вища освіта потребує реформування.

Таблиця 3. Відсотки відповідей на запитання: «Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти в Україні?»

	<b>Жовтень 2013</b>
дуже низька	7.6
скоріше низька	22.0
середня	44.9
скоріше висока	13.2
дуже висока	1.3
важко сказати	10.7

Серед проблем вищої освіти респонденти вказують на недостатню підготовку до виходу на ринку праці.

Таблиця 4. Відсотки відповідей на запитання: «Які сьогоднішні проблеми вищої освіти в Україні Вам здаються найбільш серйозними та такими, що потребують вирішення у найближчі 5-10 років? (позначте усе, що вважаєте важливим)»

	<b>Жовтень 2013</b>
Не визнання дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі	41.5
Корумпованість викладацького складу ВНЗ	39.9
Невідповідність викладання вимогам ринку праці	36.8
Невідповідність структури освіти потребам ринку праці	29.2
Слабка матеріально-технічна база ВНЗ	25.0
Низький культурний рівень студентів, їх слабка зацікавленість у якісній освіті	23.8
Низький рівень якості освіти в українських ВНЗ, у порівнянні із світовим рівнем	22.8
Слабкий зв'язок між якістю викладання, авторитетом викладачів серед студентів і розміром зарплат	22.5
Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники	18.2
Низький професійний рівень викладачів	12.1
Важко сказати	9.0
Недостатній рівень самостійності ВНЗ	8.9
Відсутність реального студентського самоуправління	8.2

В наступній таблиці вказано середню зарплату найманих працівників залежно від рівня освіти за даними Держстату України.

Таблиця 4. Середньомісячна заробітна плата працівників в залежності від рівня освіти у 2012 році

	Нараховано в середньому за місяць штатному працівнику, грн.			У % до середньої з/плати по Україні		
	усього	чоловіки	жінки	усього	чоловіки	жінки
Повна вища	3726	4273	3333	131,6	151,0	117,8
Базова вища	2582	3008	2317	91,2	106,3	81,9
Неповна вища	2509	3059	2221	88,7	108,1	78,5
Професійно-технічна	2281	2564	1884	80,6	90,6	66,6
Повна загальна середня	2240	2643	1773	79,1	93,4	62,7
Базова загальна середня	2047	2442	1609	72,3	86,3	56,9
Нижче базової середньої	1726	2040	1431	61,0	72,1	50,6
<b>Усього в середньому по країні</b>	<b>2830</b>	<b>3192</b>	<b>2511</b>	<b>100,0</b>	<b>112,8</b>	<b>88,7</b>

Як видно, середня зарплата спеціаліста та магістра лише на 31 % перевищує середню зарплату по державі. Це означає, що вища освіта не має високого суспільного визнання і не є ліфтом, який суттєво допомагає людині в кар'єрному зростанні.

## 2. Можливості конкурсного відбору студентів.

За даними інформаційної системи «Конкурс», яка протягом 2009-2014 років відстежує вступну кампанію до закладів вищої освіти України, на одне місце ліцензійного обсягу для здобуття ступеня бакалавра подавалася приблизно одна заява. На одне місце державного замовлення – в середньому 9 заяв. З урахуванням того, що один вступник в середньому подавав 4 заяви, можемо стверджувати, що на одне місце державного замовлення претендували трохи більше двох осіб, на 4 місця ліцензійного обсягу подавалася одна заява.

З 2011 року значна частина закладів вищої освіти не виконує державного замовлення в частині прийому на навчання. Мова йде не лише про непрестижні напрями і спеціальності, але й про такі напрями як право, інформатика тощо.

З урахуванням досліджень класичної теорії тестування, якісний відбір можливий за умови, що на одне вакантне місце подається 10 заяв. Тому слід зробити висновок, що ліцензійні обсяги закладів вищої освіти завищені приблизно у 40 разів, і в таких умовах заклади вищої освіти не можуть набрати достатню кількість студентів, належно підготовлених до навчання.

Як наслідок дедалі частішою стає ситуація, коли заклади вищої освіти приймають осіб, не підготовлених належним чином до здобуття вищої освіти, що неминуче знижує якість вищої освіти.

## 3. Фінансування вищої освіти

Загальні витрати на освіту в Україні у 2007 р. склали 53,47 млрд. грн., у 2008 р. - 70,39 млрд. грн., у 2009 р. – 77,41 млрд. грн., у 2010 р. – 91,07 млрд. грн., у 2011 р. – 97,60 млрд. грн., у 2012 р. – 111,18 млрд. грн. Порівнюючи з показниками національної економіки у 2007 та 2008 р. Україна витратила 7,4% валового внутрішнього продукту (ВВП) на освіту, у 2009 р. – 8,5%, у 2010 р. – 8,4%, у 2011 р. – 7,5% та у 2012 р. цей показник становив 7,9% (державні та приватні витрати разом з урахуванням офіційних та неофіційних прямих платежів населення). Частка витрат державного сектора на освіту у 2012 р. становила 6,7% ВВП, що відповідало рівню розвинутих країн Європейського союзу.

Видатки на вищу освіту у 2000-2013 рр. за даними Держстату України склали у відсотках до ВВП – від 1,3% (2000 р.) до 2,3% (2009, 2010 рр.), у відсотках до загальних витрат консолідованого бюджету України – від 4,7% (2000 р.) до 6,9% (2002 р.) та 6,8% (2009 р.). При цьому, якщо у 2000-2002 рр. видатки на вищу освіту України суттєво зросли, то протягом 2003-2007 рр. відбулася їх стабілізація, яка повторилась у 2012-2013 рр. після зниження у 2009-2011 рр.

Аналіз структури державних витрат на підготовку фахівців дозволяє виявити пріоритети, які щороку обирає держава, формуючи обсяги державного замовлення. Загалом (станом на липень 2014 року) на державне фінансування у поточному році заплановано витратити 20,5 млрд. грн. (на 185 млн. грн., або на 1% більше, ніж у 2013 р.).

Попри досить значне зростання абсолютних показників державних витрат на підготовку фахівців, частка цих витрат у державному бюджеті поступово зменшувалася. У 2013 році видатки на державне замовлення становили трохи менше 5% від усіх державних витрат, натомість у 2007 році цей показник становив майже 5,5%. Найбільшою їх частка була у 2010 році – 6,4%. Підготовка фахівців та науково-педагогічних кадрів становить більшість витрат державного замовлення. Протягом чотирьох останніх років цей показник становить 90-91% від загалу. Водночас витрати на підготовку робітничих кадрів з Державного бюджету були різко скорочені у 2011 році – майже в чотири рази. Фактично, скорочення видатків з Державного бюджету на державне замовлення у 2011 році відбулось значною мірою саме за рахунок навчання робітничих кадрів. З того часу показники підготовки робітничих кадрів не відновились. Решту витрат на підготовку робітничих кадрів було покладено на місцеві бюджети. У 2014 році витрати на підготовку робітничих кадрів заплановані у розмірі 1,41 млрд. грн., що становить лише 37% номінальних витрат від рівня 2010 року.

Загальне збільшення витрат на освіту, що спостерігалось останніми роками призвело до суттєвого збільшення загальних витрат на одного учня/студента, які склали у 2007 році 5793,6 грн. на рік (або 1147,2 дол. США за обмінним курсом), у 2008 р. – 7833,6 грн. (\$ 1486,5); у 2009 р. – 8893,1 грн. (\$ 1141,6); у 2010 р. – 10 758,6 грн. (\$ 1355,0); у 2011 р. – 11 705,6 грн. (\$ 1468,7); у 2012 р. – 13 512,8 грн. (\$ 1691,2)<sup>1</sup>. При цьому середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні, які у 2012 році склали 13 513 грн., розподілялися наступним чином: з них 11425 грн. (85%) – кошти державного сектора, 2088 грн. (15%) – кошти недержавного сектора. За рівнями освіти зазначені витрати у 2012 році становили 10 634 грн. (МСКО 0), 10 250 грн. (МСКО 1), 10 250 грн. (МСКО 2), 14 848 грн. (МСКО 3), 15 647 грн. (МСКО 4), 19454 грн. (МСКО 5) та 45 757 грн. (МСКО 6).

Ключовим для адміністрування фінансового забезпечення національної системи вищої освіти України є питання оплати підготовки здобувачів вищої освіти<sup>2</sup>. Однак в Україні відсутні нормативи для розрахунків вартості навчання особи у закладі вищої освіти.

На сьогодні вартість навчання у закладах вищої освіти України достатньо сильно різниться.

Так, середня за всіма напрямками вартість навчання за денною формою для здобуття ступеня бакалавра для студентів, прийнятих у 2014-2015 навчальному році з оплатою за кошти фізичних та юридичних осіб, у різних закладах складає від 6500 до 11000 грн., за заочною – від 3600 до 8400 грн.

Беручи до уваги той факт, що понад 50% студентів навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб, можемо зробити висновок, що вартість навчання одного студента за кошти Державного бюджету суттєво вища, аніж за кошти фізичних чи юридичних осіб.

---

<sup>1</sup> Національні рахунки освіти України у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – с. 6.

<sup>2</sup> Здобувач вищої освіти – особа, яка навчається у закладах вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації (пункт 11 частини 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.).

Як наслідок склалось становище, коли матеріальна база освіти, зокрема вищої, продовжує стрімко старіти. Так, ступінь зносу основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2010 році склав 62,5%, хоча у 2000 році він був значно нижче та складав 40,5%. Фактично вартість основних фондів освіти майже не змінилася. Нові основні фонди в освіті за останні десятиліття вводилися у експлуатацію вкрай повільно.

Таблиця 5. Ступінь зносу основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2000–2010 роках (млн. грн.)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
40,5	51,2	56,6	57,0	58,3	59,7	61,6	57,4	57,8	62,4	62,5

Зважаючи на поточний стан економіки України, збільшення видатків на вищу освіту з Державного бюджету у найближчі роки неможливе.

Тому одним із пріоритетних напрямів реформування національної системи вищої освіти Україні має бути реформування її економічних засад, спрямоване на оптимізацію використання таких коштів та створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на вищу освіту.

#### 4. Вища освіта і наука

Вища освіта завжди поєднувалась із науковими дослідженнями. Світові рейтинги університетів значною мірою визначаються обсягами і результатами наукових досліджень.

Україна має значні проблеми із проведенням ефективної наукової, науково-технічної та інноваційної політики. Стан наукової, науково-технічної сфери за ці роки різко погіршився: скорочено обсяг замовлень на наукову та науково-технічну продукцію, скоротилася кадрова та матеріальна база проведення досліджень та розробок, різко зменшилася результативність самої науки. Дослідники у значній мірі пов'язують це зі зміною фінансової підтримки науки (таблиця 6). У 2013 році питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,77%, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету – 0,33%<sup>3</sup>.

Таблиця 6. Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт науки України (млн. грн.)

	1995	2000	2005	2009	2010	2012	2013
Усього	652,0	2046,3	5160,4	7822,2	8995,9	10558,5	11161,1
кошти бюджету	244,9	641,0	1741,8	3429,2	3751,0	4774,6	4826,8
у т.ч. держбюджету	244,9	614,5	1711,2	3398,6	3704,3	4709,1	4762,1
кошти фондів спеціального призначення	53,9	18,6	24,9	40,8	48,3	22,7	20,6
власні кошти	14,6	61,3	338,5	629,4	872,0	1121,2	1466,6
кошти замовників підприємств, організацій України	233,4	785,8	1680,1	1870,8	1961,2	2458,4	2306,6
іноземних держав	101,9	477,1	1258,0	1743,4	2315,9	2045,0	2411,5

<sup>3</sup> За даними Євростату, у 2012 р. середній рівень обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-27 у ВВП становив 2,06%. Більшою частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії – 3,55%, Швеції – 3,41%, Данії – 2,99%, Німеччині – 2,92%, Австрії – 2,84%, Словенії – 2,80%, Франції – 2,26%, Бельгії – 2,24%, Естонії – 2,18% та Нідерландах – 2,16%; найменшою – у Румунії, Кіпрі, Болгарії, Латвії (від 0,42% до 0,66%).

кошти інших джерел	3,3	89,1	121,2	108,6	47,6	136,6	128,9
--------------------	-----	------	-------	-------	------	-------	-------

Джерело даних: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. (різні випуски)

Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи у секторі вищої освіти у порівнянні з 2005 р. (172 організацій) дещо збільшилась та складала 180 закладів вищої освіти. При закладах вищої освіти у 2013 році працювало 48 % (249) аспірантур та 62 % (172) докторантур. У ЗВО в 2013 р. навчалися 26 903 аспірантів (2005 р. – 24 897), при цьому було прийнято до аспірантури за рік 7343 аспірантів (2005 р. – 8134), випущено з аспірантури – 7040 (2005 р. – 5252), у тому числі з захистом дисертації – 2035 (2005 р. – 1064).

Сектор вищої освіти у 2013 році отримав 688057,6 тис. грн. фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт<sup>4</sup> (6,1% всіх витрат на науку), переважна частина яких надійшла з держбюджету - 438476,5 тис. грн.

Таблиця 7. Фінансування наукових та науково-технічних робіт у секторі вищої освіти України за джерелами фінансування (млн. грн.)

	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	102,8	243,7	511,9	565,1	608,0	729,8	688,1
кошти бюджету	58,0	139,0	338,1	411,6	432,9	514,9	472,1
у т.ч. держбюджету	58,0	135,6	335,0	387,9	402,3	483,4	438,5
кошти фондів спеціального призначення	0,7	2,5	9,2	9,5	8,0	13,6	10,6
власні кошти	0,9	3,4	17,6	11,8	12,1	14,6	17,4
кошти замовників підприємств, організацій України	36,5	78,2	94,0	110,0	124,5	152,2	154,9
іноземних держав	5,3	8,9	23,1	18,6	25,5	30,5	29,3
кошти інших джерел	1,4	11,7	29,8	3,5	4,9	4,1	3,7

<sup>4</sup> Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт – це фактичні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт (за собівартістю) у звітному періоді незалежно від джерела надходження коштів, включаючи як поточні, так і капітальні витрати (за винятком суми амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів). У зазначений обсяг витрат не включають витрати на виконання робіт (послуг), що не є науково-технічними, а також платні послуги населенню.

## **Розділ II. Мета і завдання реформи**

**Метою реформування** є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Реалізація стратегії розрахована на 2015-2020 роки.

### **Основні завдання реформ**

1. Забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти.
2. Реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України.
3. Трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни.
4. Забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти.
5. Створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти.
6. Інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір.

### **Основні принципи реформ**

1. Людиноцентричність.
2. Наукова обґрунтованість.
3. Готовність до системних змін.
4. Реалістичність.
5. Послідовність.

### **Основні механізми реформ**

1. Залучення до процесу здійснення реформ провідних вчених – викладачів закладів вищої освіти (ЗВО), які мають досвід наукової, педагогічної та організаційної співпраці з провідними університетами світу.
2. Поєднання колегіальних та менеджеріальних підходів в управлінні закладами вищої освіти. Залучення стейкхолдерів до ключових процесів функціонування закладів вищої освіти.
3. Підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників.
4. Забезпечення здорової і справедливої конкуренції на ринку освітніх послуг на основі об'єктивного оцінювання якості вищої освіти.
5. Перехід від системи державного замовлення до сучасних методів державного фінансування вищої освіти і науки. Трансформація системи бюджетного фінансування вищої освіти на основі конкурсного підходу та об'єктивізованої системи оцінювання якості діяльності ЗВО.
6. Концентрація фінансових ресурсів держави у провідних університетських центрах при збереженні фінансування провідних регіональних та галузевих ЗВО.
7. Запровадження регулярних діагностик ринку праці з метою раціонального використання бюджетних коштів на вищу освіту.
8. Стимулювання інтеграції університетів і наукових установ.
9. Забезпечення, разом з академічною, фінансової автономії ЗВО. Переведення ЗВО зі статусу бюджетних установ до статусу бюджетотримувачів із збереженням всіх пільг бюджетних установ. Поступове передавання державним ЗВО майна у власність.
10. Заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти і наукових досліджень.

## **Розділ III. Реалізація реформ**

### **3.1 Реалізація права на доступ до вищої освіти.**

#### **А. Суть реформи.**

1. Суттю реформування є створення умов для рівного доступу осіб до вищої освіти відповідно до вимог Конституції України. Основні засади реформи закладені новим Законом України



«Про вищу освіту. Так, Закон створює правову базу для визнання зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) за результатами здобуття повної загальної середньої освіти як способу проведення вступних випробувань для конкурсного відбору здобувачів вищої освіти. Таким чином відбувається законодавче унормування єдиної успішної реформи у вищій освіті.

2. Порівняно зі становищем, яке існувало досі, коли ЗНО регулювалося наказами Міносвіти, Закон дає більше автономних прав закладам вищої освіти для відбору здобувачів вищої освіти.
3. Таким чином, Закон гарантує права вступників на якісну вищу освіту, закладам вищої освіти забезпечує оптимальний конкурсний відбір здобувачів вищої освіти для отримання ступеня бакалавра (магістра медичного або ветеринарного спрямувань).

## **В. Проблема, яку має вирішити**

Приведення законодавства про вищу освіту щодо доступу до вищої освіти у відповідність до вимог Конституції України. Правове врегулювання реформи прийому до ЗВО за результатами зовнішнього незалежного оцінювання.

## **С. Необхідні кроки**

1. Розробки практичної методології оптимізації закладами вищої освіти критеріїв конкурсного відбору здобувачів вищої освіти на основі аналізу прогностичної валідності критеріїв конкурсного відбору  
*Строк – до 31.03.2015. Додаткових витрат бюджету не потрібно. Методологія розробляється Спілкою ректорів ЗВО за кошти міжнародної технічної допомоги.*
2. Проведення моніторингу реалізації права на рівний доступ до вищої освіти дітей з різним соціальним походженням та умовами середньої освіти.  
*Строк – до 30.09.2015.*
3. Запровадження заходів для полегшення доступу до вищої освіти соціально вразливим категоріям осіб (сироти, інваліди, учасники бойових дій тощо) та заміни практики позаконкурсного вступу на надання грошової підтримки для проходження доуніверситетської підготовки. Необхідні зміни до відповідних законів України.  
*Строк – до 31.12.2014 року.*
4. Розвиток технологій зовнішнього незалежного оцінювання для забезпечення його стабільно високої якості. Для цього потрібно розвивати дослідження в галузі тестології, психометрії, педагогічних вимірювань. Передбачити відповідні проекти наукових досліджень на конкурсній основі для НАПНУ та закладів вищої освіти протягом 2015-2020 років. Орієнтовна вартість проектів 2 млн грн на рік.
5. Участь України у міжнародних дослідницьких і моніторингових проектах (PISA, TIMMS, AHELO і т.п.). Протягом 2015-2020 років. Орієнтовна вартість складатиме 15 млн. грн.
6. Підготовка до запровадження взаємного визнання кваліфікацій щодо доступу до вищої освіти з 3-5 країнами-сусідами України. Дослідження, розробка методик, підготовка змін до законів України.  
*Строк – до 31.12.2017 р.*
7. Запровадження взаємного визнання кваліфікацій для доступу до вищої освіти з країнами-сусідами України.  
*Строк – до 30.04.2019 р.*

## **Д. Ризики**

Невиконання або несвоєчасне виконання вказаних заходів здатне скомпрометувати реформу.

#### **Е. Проблеми, які не будуть вирішені**

Забезпечення повного взаємного визнання кваліфікацій для доступу до вищої освіти в Європейському освітньому просторі.

Обмеження автономних прав ЗВО щодо вибору алгоритмів конкурсного відбору здобувачів вищої освіти.

#### **Ф. Наступні кроки реформування**

1. Розробка технологій зовнішнього незалежного оцінювання бакалаврів і запровадження конкурсного відбору на здобуття ступеня магістра за результатами такого оцінювання.
2. У віддаленій перспективі слід змінити норму Конституції України про право на вищу освіту.

#### **Г. Потенційні вимірювані індикатори**

1. Зростання суспільної підтримки реформи.
2. Збільшення показника справедливості у вступі до ЗВО між різними соціальними групами.
3. Показник прогностичної валідності критеріїв конкурсного відбору здобувачів вищої освіти.

### **3.2 Створення системи забезпечення якості вищої освіти**

#### **А. Суть реформи**

Створення системи забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти, яка відповідає рекомендаціям і стандартам ЄПВО, враховує кращі світові практики та виступає головною технологією досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості.

#### **В. Проблема, яку має вирішити реформа**

У ході реформи має бути забезпечено вирішення такого кола завдань:

1. Інституціоналізація системи забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та локальному рівнях за участю державних, громадських та професійних гравців.
2. Залучення зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів до розроблення нових «правил гри» (комплексу нормативно-правових актів та методичних розробок), здатних гарантувати стійке функціонування та розвиток системи забезпечення якості вищої освіти.
3. Формування середовища, в якому поліпшення якості вищої освіти стане центральною темою суспільного дискурсу, де становлення нового професійного етосу стане об'єднавчого началом для учасників, а нові медіа-майданчики забезпечать необхідну публічність та прозорість.

#### **С. Необхідні кроки**

##### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

1. Переорієнтація системи ліцензування та акредитації з функції одного з головних інструментів державного управління галуззю на базову технологію стимулювання підвищення якості вищої освіти.

*Строк - 2014-2015 роки, до початку функціонування Національного агентства.*

2. Створення умов для формування першого складу Національного агентства, спроможного продовжити політику розвитку автономії ЗВО та створення атмосфери довіри між усіма зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами вищої освіти, побудувати засади забезпечення інституційної спадкоємності в діяльності Агентства.

*Строк - 2014-2015 роки, до та під час виборів членів Національного агентства.*

3. Напрацювання методичної бази та надання практичної допомоги закладам вищої освіти у створенні систем внутрішнього забезпечення якості.

*Строк - 2015-2017 роки, потребуватиме фінансування.*

4. Побудова передумов для розвитку та акредитації незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, налагодження взаємодії Національного агентства, цих установ та ЗВО.  
*Строк - 2015-2017 роки, потребуватиме фінансування.*
5. Інтеграція Національного агентства, незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, в європейські структури та мережі забезпечення якості вищої освіти, впровадження міжнародних компонентів в систему оцінювання та моніторингу у вищій освіті, просування міжнародної акредитації, використання можливостей бенчмаркінгу для підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти.  
*Строк - 2015-2020 роки, потребуватиме суттєвого фінансування.*
6. Розробка стандартів вищої освіти за активної участі стейкхолдерів.  
*Строк - 2015-2017 роки, потребуватиме фінансування (у разі відсутності легального фінансування існує загроза спонсорування процесу «зацікавленими» учасниками).*
7. Підтримка розвитку чесної конкуренції у сфері вищої освіти шляхом встановлення зрозумілих, стабільних та справедливих «правил гри» на цьому ринку.  
*Строк - 2014-2016 роки, потребуватиме фінансування.*
8. Формування креативного середовища культивування якості шляхом підтримки ініціативних лідерів та груп з розробки політик якості, кристалізації спільних цілей та правил поведінки на цьому полі, співпраці у розвитку культури постійного поліпшення якості та її популяризації в українському суспільстві.  
*Строк - 2015-2020 роки, потребуватиме суттєвого фінансування.*

**Кроки, які потребуватимуть змін у Законі України «Про вищу освіту» або в інших законодавчих актах**

9. Відмова від стандартизації вищої освіти через 5-10 років.  
*Строк - 2020 рік (внесення законодавчих змін).*
10. Встановлення прямого зв'язку між якістю вищої освіти та її бюджетним фінансуванням на підставі незалежного, комплексного та об'єктивного оцінювання діяльності ЗВО.  
*Строк - 2017-2019 роки, потребуватиме суттєвого фінансування.*

**D. Ризики**

1. Відсутність (брак) політичної волі до впровадження ідеології демократизації та автономізації вищої школи, який закладений в новій редакції Закону України «Про вищу освіту».
2. Нездатність подолати опір консервативних кіл академічного середовища і неспроможність сконструювати систему стимулів для його залучення до реалізації трансформації вищої освіти.
3. Неспроможність швидкої ідентифікації перспективних лідерів та ефективного активу для впровадження реформ, що загрожує переходом реформаційних зусиль у фазу традиційної імітації.
4. Неможливість подолання корупції та формування нового академічного етосу в разі відсутності успіхів у подоланні аналогічних явищ у національному масштабі.
5. Невідповідність виділених фінансових ресурсів масштабу та складності поставлених задач.

**E. Проблеми, які не будуть вирішені**

1. Якість вищої освіти в Україні впродовж 5-10 років не досягне рівня провідних університетських систем світу (але можна розраховувати на серйозний прогрес у цій справі).

2. Зафіксована в Законі України «Про вищу освіту» схема організації національної системи забезпечення якості вищої освіти не досягне належної досконалості, припуститься певних помилок і прорахунків, потребуватиме подальшого активного вдосконалення.
3. Постійне поліпшення якості освітньої діяльності та її результатів, скоріш за все, не стане домінуючою цінністю для основних споживачів освітніх послуг у часових межах реалізації даної Концепції.

#### **Ф. Індикатори**

1. Питома вага українських ЗВО, системи внутрішнього забезпечення якості яких позитивно оцінені Національним агентством або в установленому ним порядку.
2. Кількість незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, акредитованих Національним агентством.
3. Членство Національного агентства в міжнародних організаціях та мережах із забезпечення якості освіти.
4. Динаміка зареєстрованих безробітних серед випускників ЗВО порівняно з іншими категоріями громадян такого самого віку.
5. Динаміка зміни кількості міжнародних здобувачів вищої освіти в Україні.
6. Динаміка зміни кількості міжнародних здобувачів вищої освіти в Україні (іноземців, які прибувають для здобуття вищої освіти) з різних регіонів світу, зокрема з країн Організації економічного співробітництва та розвитку та країн Європейського Союзу.

### **3.3. Інтеграція вищої освіти і науки**

#### **А. Суть реформи**

1. Розвиток дослідницької діяльності закладів вищої освіти.
2. Реалізація навчання/викладання на основі результатів досліджень.
3. Розвиток докторських програм.

#### **В. Проблеми, які мають бути вирішені**

1. Підвищення частки та якості дослідницької та інноваційної діяльності у закладах вищої освіти
2. Підвищення актуальності змісту вищої освіти та рівня дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти

#### **С. Необхідні кроки**

##### *Розвиток дослідницької інфраструктури закладів вищої освіти*

1. Забезпечення широкого доступу до міжнародних наукометричних баз;
2. Модернізація наукової інфраструктури національної системи вищої освіти, зокрема – створення центрів колективного користування науковим і інноваційно-виробничим обладнанням.

##### *Модернізація змісту вищої освіти на основі результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень*

1. Підвищення рівня академічної мобільності;
2. Включення дослідницької компетентності в освітні стандарти на всіх рівнях вищої освіти;
3. Заохочення курсів, розроблених на основі результатів сучасних, зокрема власних досліджень;
4. Підвищення кваліфікації викладачів щодо методики, технологій розвитку дослідницької компетентності;

5. Залучення дослідників до розроблення освітніх програм;
6. Залучення здобувачів вищої освіти до досліджень.

*Реалізація структурованих докторських програм відповідно до кращих вітчизняних і європейських практик*

1. Розроблення структурованих докторських програм;
2. Розповсюдження кращих практик функціонування докторських шкіл;
3. Розбудова інституційної інфраструктури для ефективної реалізації докторських програм;
4. Реалізація спільних докторських програм, у т.ч. із зарубіжними ЗВО;
5. Забезпечення відкритості і прозорості при підготовці до захисту дисертацій.

*Розроблення механізмів оцінювання якості досліджень та їх зв'язку з механізмами орієнтованого на результат фінансування досліджень*

1. Забезпечення виконання норми фінансування науки на рівні не менше 1,7% ВВП;
2. Розподіл коштів на дослідницьку діяльність на конкурсній основі серед вчених та дослідників, ЗВО та наукових установ;
3. Реформування системи оплати дослідників і викладачів ЗВО.

*Забезпечення умов для ефективної реалізації зв'язку «вища освіта – дослідження – інновації»*

1. Створення сучасних організаційно-фінансових схем залучення в університети інвестицій;
2. Реалізація спільних дослідницьких програм і проектів ЗВО та науковими установами Національних академій науки;
3. Сприяння ЗВО у комерціалізації результатів наукових досліджень.

#### **D. Ризики**

1. Відсутність довгострокового прогнозування соціально-економічної та науково-технічної діяльності в Україні.
2. Бюджетні обмеження.
3. Відсутність ефективних державних механізмів міжвідомчої горизонтальної координації дослідницької діяльності та кооперації університетів, академічних інститутів, іноземних університетів тощо, кооперації суб'єктів інноваційної діяльності на базі виконання комплексних інноваційних проектів та програм (університетів, бізнесу тощо).
4. Супротив змінам з боку окремих науковців та наукових установ.
5. Зростання рівня соціальної напруги з боку неефективних ЗВО.
6. Небажання, супротив процесам реорганізації освітнього процесу.
7. «Перенесення» моделі чинної аспірантури.
8. Низька затребуваність бізнесом фахівців-дослідників.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені**

1. Брак фінансової автономії ЗВО.
2. Малий обсяг залучення приватних інвестицій у дослідницьку діяльність ЗВО.
3. Застаріла інформаційно-комунікаційна та дослідницька інфраструктура.
4. Брак кооперації університетів, академічних інститутів, іноземних університетів, суб'єктів інноваційної діяльності на базі виконання комплексних інноваційних проектів та програм.

#### **F. Наступні кроки**

1. Фінансова автономія ЗВО в питаннях наукової діяльності.

2. Приведення законодавства про авторське і суміжні права у відповідність до європейських норм.

#### **Г. Потенційні вимірні індикатори**

1. 1,7 % ВВП спрямовано на науку.
2. З них 0,2% - на дослідницьку діяльність ЗВО.
3. 2 ЗВО України увійшли до 500 кращих університетів світу за Шанхайським рейтингом.
4. Кількість оформлених за результатами НДДКР об'єктів інтелектуальної власності та обсяги доходів від їх використання
5. Частка фінансування на дослідження, що надходить з приватних інвестицій/бізнесу.
6. Рівень працевлаштування у бізнесі та виробничій сфері фахівців-дослідників
7. Частка спільних докторських програм із зарубіжними ЗВО.
8. Кількість українських академічних журналів та статей в них, внесених до міжнародних наукометричних баз.

#### **3.4 Забезпечення автономії ЗВО.**

##### **А. Суть реформи**

1. Законом передбачено розширення академічної і частково організаційної автономії ЗВО.
2. ЗВО отримують більше гарантованих майнових прав. Зокрема, майно передається у повне господарське відання, що в умовах правової системи України практично рівносильне праву власності.
3. ЗВО отримують право власності на результати наукової роботи, зокрема на ті, які виконані за бюджетні кошти.

##### **В. Проблема, яку має вирішити**

Поліпшення якості вищої освіти шляхом надання академічної, організаційної та фінансової автономії закладам вищої освіти та забезпечення справедливої конкуренції.  
Розвиток інституційної спроможності ЗВО.  
Формування культури колегіальної відповідальності ЗВО за результати та якість діяльності.

##### **С. Необхідні кроки**

Основне завдання – надати закладам вищої освіти, принаймні провідним, методичну і правову допомогу для використання автономних прав.

Серед них першочергові:

1. Розробити типові положення про проведення виборів керівників.  
*Строк – 31.12.2014*
2. Забезпечити неухильне дотримання Закону в питаннях ліцензування і акредитації.  
*Постійно, починаючи від запровадження нового порядку ліцензування*
3. Розширити міжнародне співробітництво, дати можливість проходження акредитації в міжнародних установах.  
*Строк – 31.12.2015*
4. Інформаційно-роз'яснювальна діяльність, правові консультації і правова допомогу ЗВО для реалізації і захисту автономних прав з академічних та організаційних питань.  
*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ.*
5. Популяризація кращих практик реалізації автономії ЗВО.  
*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ.*
6. Навчання викладачів і здобувачів вищої освіти ЗВО щодо їх прав в управлінні ЗВО.

*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ та за рахунок ресурсів громадських організацій.*

7. Підвищення кваліфікації керівників ЗВО з питань університетської автономії.  
*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ та за рахунок ресурсів громадських організацій.*

#### **D. Ризики**

1. Неготовність персоналу ЗВО брати на себе відповідальність.
2. Звичність до функціонування у командно-адміністративній парадигмі.
3. «Персоніфікація» автономії керівниками ЗВО.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені в рамках чинного Закону**

1. Фактично ЗВО не отримують фінансової автономії.
2. Закон надміру зарегулює питання внутрішньоорганізаційної діяльності ЗВО.

#### **F. Наступні кроки реформування.**

1. Важливий наступний крок реформ - надання ЗВО фінансової автономії через реформування системи державного фінансування. Питання має бути врегульоване законодавчо не пізніше 2016 року;
2. Потрібно також відмовитись від законодавчого регулювання внутрішньоорганізаційної діяльності ЗВО (скасувати відповідні статті Закону).

#### **G. Потенційні вимірювані індикатори**

1. Зменшення витрат робочого часу на виконання управлінських функцій ЗВО.
2. Вихід більшої кількості ЗВО на вищі позиції у міжнародних рейтингах.
3. Рівень прозорості діяльності та прийняття рішень у ЗВО.
4. Рівень впливу колегіальних органів на діяльність ЗВО.
5. Рівень залученості здобувачів вищої освіти і викладачів в управління ЗВО.
6. Кількість нормативно-правових актів органів виконавчої влади, які обмежують автономні права ЗВО.

### **3.5. Фінансування вищої освіти**

#### **A. Суть реформи**

Кінцевою метою реформи системи фінансування вищої освіти України є підвищення ефективності державних витрат на вищу освіту без суттєвого збільшення їх частки в консолідованому бюджеті держави з метою забезпечення потреб суспільства та економіки у фахівцях з вищою освітою і гарантованого надання особам, здатним здобувати вищу освіту, якісної освіти.

На заміну системі державного замовлення мають прийти інші сучасні форми державного фінансування вищої освіти.

Система державного замовлення на фахівців з вищою освітою може застосовуватися лише за прямим призначенням з урахуванням специфіки різних рівнів освіти – для підготовки фахівців для державних потреб – національна безпека, оборона, міліція, медицина, педагогіка. При цьому має укладатися тристоронній договір, який зобов'язує випускника певний час працювати на визначеному в договорі робочому місці. Може практикуватися для підготовки магістрів.

Необхідно збільшити питомі витрати на навчання одного здобувача вищої освіти: збільшити витрати на матеріально-технічне забезпечення ЗВО (лабораторії, інформаційні ресурси), на наукову роботу і міжнародне наукове співробітництво, поступово збільшити заробітну платню провідним викладачам-вченим для збереження наукового потенціалу держави і залучення до викладацької діяльності перспективних молодих вчених.

Державне фінансування закладу вищої освіти має складатися з таких частин:

1. Базове фінансування (певна сума коштів, призначення для створення та оновлення матеріальної бази, надання здобувачам вищої освіти вишівських грантів на навчання тощо);
2. Фінансування наукових досліджень (можуть бути державні гранти та інші кошти державного та місцевих бюджетів);
3. Кошти на навчання певної кількості здобувачів вищої освіти;
4. Інших видатків цільового призначення, які розподіляються за конкурсом.

Кошти на навчання певної кількості здобувачів вищої освіти можуть розподілятися за одним із таких трьох методів.

1. **Блочне фінансування.** Передбачає визначення обсягу державного фінансування ЗВО за формулою відповідно до якісних і кількісних показників його діяльності. ЗВО самостійно визначають обсяги прийому за певними спеціальностями здобувачів вищої освіти, навчання яких оплачується за рахунок коштів державного бюджету. Формула розраховує не абсолютний розмір коштів, а відносний показник в межах видатків державного бюджету. Блочне фінансування може здійснюватися у формі базового фінансування ЗВО. Метод ефективний для провідних ЗВО, які мають високі показники наукової та освітньої діяльності.
2. **Ваучерне фінансування.** Здобувач вищої освіти (вступник) отримує право на оплату певної суми за його навчання у ЗВО залежно від результатів ЗНО за курс середньої школи з коштів державного бюджету.  
Кошти гранту щорічно перераховуються до ЗВО за місцем його успішного навчання. З урахуванням потреб молоді, ринку праці та суспільства має бути три види ваучерів:
  - звичайний ваучер, річна вартість якого дорівнює середній вартості одного року навчання;
  - повний ваучер, річна вартість якого дорівнює максимальній вартості одного року навчання у ЗВО України;
  - спеціальний ваучер, який призначається для оплати навчання за окремими важливими для суспільства і держави спеціальностями з високою вартістю навчання (наприклад, окремі інженерні спеціальності, металургія, хімія тощо);
  - соціальний ваучер, який призначається для навчання соціально незахищених осіб; зокрема, може бути використаний для проходження підготовчих відділень з метою успішного складання ЗНО.
3. **Кредитна система фінансування** - система видачі державою через державні банки (або створення національного банку кредитування освіти) безвідсоткових кредитів (або з відсотком, який буде дорівнювати рівню інфляції) на будь-яку форму навчання з відстрочкою погашення на період навчання, строком на 10-15 років. Договір має тристоронній характер: кредитна установа – здобувач вищої освіти – ЗВО. При цьому держава бере на себе всі ризики, пов'язані з неможливістю здобувача вищої освіти виплачувати кредит.  
Кредит може виплачуватись здобувачем вищої освіти, роботодавцем або через податкові відрахування. Виплати можуть розраховуватись від розміру майбутніх доходів.  
Кредит може покривати не тільки вартість навчання, а і всі інші суміжні витрати (дослідження, проживання, підручники, харчування, проїзд и т.п.), що дає більше можливостей малозабезпеченим дітям.  
Кредитна установа може перераховувати кошти по кредиту раз на місяць, квартал або рік. ЗВО подає данні за результатами навчання кожного здобувача вищої освіти до кредитної установи і за низьку успішність кредитний договір може бути розірвано.  
Звільнення від виплат по кредиту наступає, якщо здобувач вищої освіти йде працювати у державний сектор, в сільську місцевість або має визнані наукові досягнення.

## **В. Проблема, яку має вирішити**



Раціональне використання державних коштів, спрямоване на поліпшення якості вищої освіти. Усунення непрозорих механізмів фінансування освіти.

### **С. Необхідні кроки**

#### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

1. Розробка нормативно-правових актів для модернізації порядку розподілу державного замовлення на вищу освіту у 2015 році.  
*Строк – до 31.01.2015.*
  
2. Дослідження системи.
  - a. Дослідження стану і потреб українського ринку праці;
  - b. Порівняльний аналіз витрат ЗВО за статтями;
  - c. Оцінка стану матеріально-технічної бази ЗВО.  
Потрібні витрати – можна провести за рахунок коштів, які отримують для проведення досліджень наукові установи НАНУ, НАПНУ, ЗВО – за рахунок корегування програм наукових досліджень.  
*Строк – до 30.10.2015 року.*
  
3. Розробка порядку фінансування вищої освіти з 2016 року відповідно до норм нового Закону «Про вищу освіту».  
*Строк – до 30.06.2015.*

#### **Кроки, які потребуватимуть змін у Законі України «Про вищу освіту» або в інших законодавчих актах**

1. Унормування механізмів створення і управління ендавментами, а також оперування коштами спецфонду.
  - a. Перетворення існуючих фондів при ЗВО на прозорі ендавменти із закріпленими цілями та стратегічним планом використання дивідендів;
  - b. Усунення законодавчих колізій щодо формування та використання коштів спецфонду.  
*Строк – до 31.03.2015.*
  
2. Реформа фінансування наукових досліджень. Розробка нормативно-правових актів і прийняття змін до законів України. Запровадження конкурсного фінансування наукових досліджень з єдиного державного фонду. Концентрація фінансування на актуальних проектах. Залучення до участі в конкурсних комісіях провідних світових вчених. Потрібні додаткові витрати для залучення зарубіжних вчених - орієнтовно 13 млн. грн.  
*Строк – до 30.06.2015.*
  
3. Розробка сучасних моделей фінансування вищої освіти і відповідного законодавства. Витрати – в межах планових для МОНУ.  
*Строк – до 31.03.2016.*
  
4. Надання ЗВО фінансової автономії. Внесення змін до законів України, зокрема до Бюджетного кодексу, Податкового кодексу, Земельного кодексу. Необхідні витрати на навчання персоналу ЗВО - проректорів з фінансово-господарських питань та головних бухгалтерів – всього 600 осіб. Витрати - 1.2 млн. грн.  
*Строк – до 31.12. 2016 року.*
  
5. Проведення експериментів із запровадження нових моделей фінансування вищої освіти.  
*Строк - до 01.09.2017 р.*

7. Збільшення частки коштів від наукової діяльності у бюджеті дослідницьких ЗВО та зменшення обсягу надходжень від контракторів.  
*Строк - до 01.09.2017 р.*
8. Заборонити ЗВО встановлювати вартість навчання за кошти фізичних та юридичних осіб нижчою, ніж вартість підготовки за кошти державного бюджету.  
*Строк - до 01.09.2017 р.*
6. Реформування системи соціальної підтримки здобувачів вищої освіти (зокрема соціальних стипендій) та викладачів, виведення її із операційної сфери ЗВО – створення єдиного фонду соціальної допомоги здобувачам вищої освіти та викладачам, куди останні звертались би за підтримкою. Соціальну підтримку призначену на фінансування навчання малозабезпечених категорій, потрібно привести у відповідність до справжніх потреб соціально незахищеного населення. Пошук більш адресного використання цих коштів.  
*Строк - до 01.09.2017 р.*
7. Запровадження нової системи фінансування вищої освіти. Зведення державного замовлення до сфери кадрового забезпечення функцій держави: педагоги, лікарі, силовики, стратегічні виробництва та ін. Перенесення ваги системи стипендіального забезпечення на соціальну підтримку. Запровадження обмеженої кількості справжніх академічних стипендій за видатні досягнення в навчанні – підвищення їх розміру та форм (оплата контракту, проживання, навчання за кордоном, наукового проекту тощо).  
*Строк - до 01.09.2018 р.*
8. Запровадження системи прозорого формування та виконання кошторисів ЗВО та проведення конкурсів на отримання коштів державного бюджету. Розгортання системи громадського контролю за фінансами ЗВО.  
*Строк – до 01.01.2016 р.*

#### **D. Ризики**

1. Надмірна концентрація ЗВО на самовідтворенні та низька увага до потреб навколишнього середовища.
2. Невиправдане обмеження фінансування регіональних ЗВО, які готують персонал для відповідних регіонів або галузей.
3. Неготовність персоналу Міносвіти, МОЗу, Мінкульту, Мінфіну, Мінекономіки, що може дискредитуватиме пропоновані реформи.
4. Зловживання ЗВО правами у веденні фінансової діяльності.
5. Фінансове банкрутство окремих ЗВО через неправильне фінансове планування.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені**

1. Загальні обсяги державного фінансування вищої освіти не збільшаться.
2. Показники охоплення вищою освітою не збільшаться.
3. Система виміру ефективності розподілу державних коштів навряд чи піде за межі показників самої галузі вищої освіти.
4. Потребуватимуть окремого вирішення проблеми, що пов'язані із реалізацією мережевих проектів, зокрема міжнародних, в яких задіяні декілька університетів.

#### **F. Потенційні вимірювальні індикатори**

1. Розмір загальних обсягів фінансування вищої освіти.
2. Медіанний показник концентрації державних коштів у ЗВО та його співвіднесення з показниками якості вищої освіти.
3. Розмір середньої вартості підготовки одного здобувача вищої освіти, пов'язаний із якістю надання освітніх послуг.

4. Кількість здобувачів вищої освіти та викладачів, котрі отримують соціальну допомогу.
5. Відсоток надходжень від використання фондів сталого розвитку та інших позабюджетних джерел у бюджетах ЗВО.
6. Збільшення надходжень від актуальних наукових досліджень у ЗВО із залученням здобувачів вищої освіти.
7. Поліпшення інформаційного забезпечення вищої освіти (присутність в Інтернет, наукова періодика, підручники тощо).
8. Збільшення академічних обмінів з провідними університетами світу.
9. Оновлення інфраструктури та матеріально-технічної бази ЗВО.

### **3.6 Удосконалення структури системи вищої освіти**

#### **А. Суть реформи**

1. Структурна розбудова вищої освіти України відповідно до МСКО. Закон передбачає приведення структури вищої освіти у відповідність до вимог Болонського процесу та критеріїв Міжнародної стандартної класифікації освіти.
2. Передбачено важливий крок - повернення освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста до професійної освіти на базі середньої.
3. Потрібні раціональні дії уряду і ЗВО для запровадження ступеня молодшого бакалавра.
4. Закон змінює класифікацію ЗВО.

#### **В. Проблеми, які мають бути вирішені**

1. Міжнародна порівнюваність і зрозумілість освітніх програм і кваліфікацій.
2. Долучення до міжнародних статистичних освітніх баз даних.
3. Оптимізація мережі ЗВО.

#### **С. Необхідні кроки**

1. Розробка нового класифікатора галузей знань і спеціальностей у відповідності до МСКО. Скорочення у порівнянні з чинними переліками спеціальностей до 60-80 позицій. Розроблення та легітимізація НСКО.
2. Інформаційно-роз'яснювальна діяльність.
3. Консультаційна підтримка процесів кодифікації освітніх програм і кваліфікацій.
4. Для виконання норм Закону потрібні зміни до статутів ЗВО. Кабінету Міністрів України потрібно розробити і затвердити детальні критерії для університетів, академій, інститутів та коледжів.
5. Необхідно забезпечити переведення молодшого спеціаліста до професійної освіти. Це вимагає прийняття нової редакції Закону «Про освіту» (або принаймні внесення до нього змін) та нової редакції Закону «Про професійно-технічну освіту».
6. Дослідити умови на ринку праці та рівень необхідного забезпечення ЗВО задля запровадження рівня молодший бакалавр.
7. Створити умови для отримання ліцензій на підготовку бакалавра та молодшого бакалавра тими закладами вищої освіти, які здійснювали підготовку молодшого спеціаліста і мають умови для надання послуг з вищої освіти відповідно до нового Закону.
8. Методична допомога у розробці програм третього рівня вищої освіти. Юридична допомога потрібна у випадках, коли підготовку докторів філософії здійснює наукова установа у співпраці з закладами вищої освіти. Також допомоги потребуватимуть наукові установи Національних академій наук, які виявлять бажання отримати ліцензію на підготовку докторів філософії. Необхідно внести зміни до Закону «Про наукову та науково-технічну діяльність».
9. Проведення аналітичних досліджень для розроблення та обґрунтування оптимальних моделей оптимізації мережі ЗВО на основі регіонального принципу. Популяризація кращих практик оптимізації мережі ЗВО та об'єднання ЗВО -

Розробка національного плану оптимізації мережі закладів вищої освіти.  
Строк – липень 2015 року

#### **D. Ризики**

1. Супротив процесу укрупнення переліку галузей знань і спеціальностей, сумісних із МСКО.
2. Узгоджений (компромісний) перелік галузей знань і спеціальностей не буде узгоджуватися з МСКО.
3. Існує небезпека масового переходу коледжів і технікумів до підготовки молодшого бакалавра без обґрунтованої потреби та належних умов.
4. Може продовжитись практика необґрунтованого надання статусів національного та дослідницького університету.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені.**

Закон практично не вирішує проблем визнання ЗВО національним чи надання йому статусу дослідницького. Обидва статуси фактично є дискредитованими.

#### **F. Потенційні вимірні індикатори**

Частка освітніх програм і кваліфікацій вищої освіти, які мають коди МСКО.

#### **G. Наступні кроки реформування.**

Потрібні рішучі політичні рішення:

1. Розробити критерії, за яким ЗВО має право на пріоритетне отримання фінансування наукових досліджень. Такі ЗВО можуть отримувати статус дослідницьких.
2. З часом скасувати статуси національного ЗВО.
3. Для компенсації втрат розширити автономні права всіх ЗВО в питаннях оплати праці.

### **3.7 Модернізація та професіоналізація управління вищою освітою**

#### **A1. Суть реформи (Рівень МОНУ і КМУ)**

##### **B1. Проблема, яку має вирішити**

1. Норми Закону спрямовані на дебюрократизацію системи управління освітою.
2. Механізм - приведення діяльності МОНУ у відповідність до Конституції України.
3. Потребує суттєвої реорганізації робота МОНУ.

##### **C1. Необхідні кроки:**

1. Орієнтація МОНУ на вироблення і реалізацію державної політики у сфері освіти.
2. Забезпечення аналізу стану і якості вищої освіти.
3. Відмова від втручання в оперативну діяльність ЗВО.
4. Упорядкування нормативно-правової діяльності МОНУ відповідно до статті 19 Конституції України та Закону, а також скасування всіх нормативно-правових актів МОНУ, прийняття яких не передбачено Законом.
5. Налагодження взаємодії між МОНУ та Національним агенством.

#### **A2. Суть реформи (Професіоналізація управління ЗВО)**

Розробка критеріїв та кваліфікаційних характеристик для управлінців ЗВО, за якими вони обиратимуться до складу керівництва ЗВО. Забезпечення дієвої імплементації засад сучасного професійного управління у вищій освіті, зокрема через політику МОНУ і залучення зовнішніх стейкхолдерів.

##### **B2. Проблеми, які мають бути вирішені**

1. Низький рівень управлінської компетентності керівників ЗВО.
2. Оновлення корпусу керівників ЗВО на основі критерію професіоналізації.
3. Відсутність прозорого ефективного компетентного управління вищою освітою, відсутність стратегії розвитку, дієвого плану запровадження змін та індикаторів розвитку.

##### **C2. Необхідні кроки**

1. Розроблення профіля та професійного стандарту керівника ЗВО.
2. Оцінка наявного управлінського потенціалу.

3. Розроблення сертифікаційної програми для професійного розвитку керівників ЗВО.
4. Реалізація програми формування кадрового резерву керівників ЗВО.
5. Залучення зовнішніх стейкхолдерів до формування стратегії управління, розвитку і моніторингу ЗВО.

*Строк - 2015-2017 рр., додаткового фінансування потребує реалізація кроку 3.*

#### **D2. Ризики**

1. Супротив з боку діючих керівників ЗВО.
2. Відповідність методології кращих практикам і локальним особливостям (потребам).

#### **E2. Проблеми, які не будуть вирішені**

1. Високий рівень довіри до практики професійного розвитку керівників ЗВО.
2. Врахування критерію наявності професійної підготовки під час обрання на посаду керівника ЗВО.

#### **F2. Потенційні вимірні індикатори**

1. Середній вік керівників ЗВО.
2. Відсоток керівників ЗВО, які отримали професійну підготовку («сертифікованих»).

#### **A3. Суть реформи (Прозорість управління ЗВО)**

Запровадження умов для ефективного громадського контролю та нагляду за виконанням задекларованих освітніми керівниками завдань та цілей.

#### **V3. Проблема, яку має вирішити**

Непрозорість діяльності ЗВО, відсутність розуміння вигоди від прозорості.

#### **C3. Необхідні кроки**

##### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

1. Запровадження стратегічного планування у ЗВО, що передбачає визначення стратегічних цілей та втілення дорожньої карти. Включення стратегічних критеріїв до процедур надання, підтвердження та позбавлення статусів національного та дослідницького ЗВО.

*Строк – до 01.09.2015*

2. Поширення практики включення до контракту між керівником ЗВО та МОНУ чіткового плану розвитку ЗВО, з індикаторами досяжності. Невиконання плану, тобто порушення частини контракту, може стати приводом для розірвання контракту та відкликання з посади.

*Постійно*

3. Моніторинг виконання норм Закону щодо обов'язкової публікації на сайті ЗВО фінансової, нормативної документації та іншої інформації.

*Постійно*

4. Популяризація вигоди прозорості для ЗВО, зокрема для залучення бюджетних та позабюджетних коштів;

*Постійно*

5. Створення єдиної бази вакантних викладацьких посад.

*Строк – до січня 2015 року*

Кроки не потребують значного фінансування та можуть бути реалізовані в межах наявних видатків МОНУ.

##### **Кроки, які потребуватимуть змін у Законі України «Про вищу освіту» або в інших законодавчих актах**

1. Зміна механізмів створення та функціонування Наглядової ради ЗВО. Обов'язкове включення до її складу представників випускників, роботодавців, громадськості (зокрема

міжнародних експертів). Надання Наглядовій раді реальних повноважень за контролем дотримання стратегії ЗВО та можливості нагляду за процесом бюджетування, а також формування та затвердження штатного розпису.

*Строк – до січня 2016 року*

### **D3. Ризики**

1. Низька зацікавленість та мотивація викладачів та здобувачів вищої освіти контролювати діяльність керівництва ЗВО та МОН. Нерозуміння прозорості, як одного з кроків до підвищення якості, конкуренції та рівня професіоналізму.
2. Невміння будувати досяжні стратегії розвитку ЗВО та зневажливе ставлення до їх виконання.
3. Саботаж вимог прозорості зі сторони керівників ЗВО різної ланки.

### **E3. Проблеми, які не будуть вирішені**

У короткостроковій перспективі високий рівень прозорості буде демонструвати незначна кількість ЗВО. Ще менше ЗВО зможуть конвертувати власну прозорість у кращу якість освітніх послуг, вищий професіоналізм кадрів тощо.

### **G3. Потенційні вимірювальні індикатори**

1. Склад Наглядових рад ЗВО та їх повноваження.
2. Наповнення сайтів ЗВО фінансовою, нормативною документацією та іншою інформацією, яку вимагає оприлюднювати Закон.

## **3.8. Інтеграція у світовий освітній і науковий простір**

### **A. Мета і суть реформи**

Забезпечити реальне входження національної системи вищої освіти в світовий освітній і науковий простір шляхом її інтернаціоналізації, досягнення належного рівня відкритості та прозорості та інституціонального вдосконалення.

Стимулювати міжнародне співробітництво та участь у міжнародних дослідженнях якості освіти, міжнародних рейтингах тощо.

Інституціоналізувати результати міжнародних освітніх і дослідницьких проектів.

### **B. Проблеми, які має вирішити реформа**

1. Закритість та непрозорість національної системи вищої освіти, її неспроможність швидко реагувати на тенденції в розвитку міжнародної освіти та сприймати інновації.
2. Відсутність зрозумілої та послідовної стратегії інтернаціоналізації системи, брак всіх видів ресурсів для її підтримки.
3. Недостатній розвиток наукової співпраці як на інституціональному, так і на персональному між українськими викладачами та дослідниками та їх іноземними колегами.
4. Відсутність національної системи стимулювання реалізації та імплементації результатів міжнародних освітніх та дослідницьких проектів. Низька ефективність використання результатів та коштів міжнародних проектів.
5. Низький рівень знань іноземних мов, брак реальної програми швидкого вдосконалення цього компоненту національної освітньої стратегії.
6. Залучення міжнародних (іноземних) здобувачів вищої освіти виключно з метою заробітку.

### **C. Необхідні кроки**

#### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

1. Збільшення частки міжнародних здобувачів вищої освіти, зокрема з країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейського Союзу (ЄС), через міжнародну акредитацію освітніх програм та збільшення частки програм з англійською мовою викладання. Заохочення ЗВО через врахування відповідних параметрів міжнародної академічної мобільності під час визначення обсягів державного фінансування ЗВО.  
*Постійно, починаючи від моменту створення Національного агентства.*

2. Підвищення конкуренції під час заповнення вакантних посад за рахунок участі викладачів з іноземними науковими ступенями з країн ОЕСР та ЄС (головно українських громадян) і збільшення частки таких викладачів.  
*Постійно, починаючи від запровадження нового порядку надання статусу дослідницького ЗВО, потребує додаткового фінансування.*
3. Збільшення кількості спільних міжнародних курсів та програм (double diplomadegree) та відповідно обмінів серед викладачів та здобувачів вищої освіти між українськими університетами та між українськими та закордонними ЗВО.  
*Постійно, починаючи від запровадження нового порядку надання статусу дослідницького ЗВО, потребує додаткового фінансування.*
4. Поява та збільшення присутності результатів досліджень українських викладачів у міжнародному науковому товаристві. Конкурсна підтримка для вітчизняних видань, скерована на включення їх до провідних наукометричних баз.  
*Постійно, починаючи від запровадження нового порядку надання статусу дослідницького ЗВО, потребує додаткового фінансування*
5. Визначення порядків надання, підтвердження та скасування статусів дослідницьких та національних університетів, ґрунтуючи критерії на стратегічному плануванні ЗВО та мірі втілення стратегії у сфері міжнародного співробітництва.  
*Строк – 1.03.2015, потребує додаткового фінансування*
6. Залучення міжнародних експертів до процесів оцінки якості вищої освіти та залучення української системи вищої освіти до міжнародних баз даних та аналітичних звітів.  
*Постійно від моменту створення Національного агентства, потребує додаткового фінансування*
7. Заклади вищої освіти повинні розробити і реалізувати комплексну стратегію інтернаціоналізації як невід'ємної частини їх стратегічного розвитку.  
*Постійно.*
8. Забезпечення прозорості під час залучення ЗВО до міжнародних і освітніх програм. Запровадження прозорої аналітики, моніторингу та звітності за всіма міжнародними проектами діяльності учасників (Tempus, Horizon 2020, etc.). Удосконалення механізму моніторингу впровадження результатів міжнародних освітніх і дослідницьких проектів. Одночасне забезпечення інституційної підтримки процесів координації міжнародних проектів з боку МОН.  
*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ.*
9. Заохочувальні заходи для підвищення рівня впровадження результатів міжнародних проектів (конкурси, рейтинги, номінації).  
*Постійно; фінансування в межах видатків МОНУ.*
10. Удосконалення механізмів визначення національних пріоритетів для міжнародних грантових програм, зважаючи на сильні сторони провідних ЗВО. Формування державної політики у галузі вищої освіти з урахуванням результатів реалізації міжнародних освітніх і дослідницьких проектів.  
*Постійно*

#### **D. Ризики**

1. У короткостроковій перспективі українські ЗВО вкладатимуть більше, ніж отримуватимуть від переорієнтації на західних абітурієнтів.
2. Традиційна герметичність академічної спільноти.
3. Формальне виконання координаційних функцій під час реалізації міжнародних проектів.
4. Адміністративний тиск при виконанні координаційних функцій під час реалізації міжнародних проектів.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені**

Реформа не зменшить відтоку українських абітурієнтів за кордон.

Низький рівень компетентності фахівців у вищій освіті для забезпечення інституціоналізації результатів міжнародних освітніх і дослідницьких проектів.

#### **F. Потенційні вимірjuвальні індикатори**

1. Частка міжнародних (іноземних) здобувачів вищої освіти з країн ОЕСР та ЄС серед загалу міжнародних (іноземних) здобувачів вищої освіти – 15% до 2020 р.
2. Частка науково-педагогічних працівників з науковими ступенями з країн ОЕСР та ЄС (серед загалу викладачів), які викладали щонайменше протягом одного семестру (триместру) або ж прочитали один гостьовий курс – 10% для дослідницьких ЗВО до 2020 р.
3. Частка double-diploma програм для рівня магістра – 10% для дослідницьких ЗВО до 2020 р.
4. Частка національних структурних проектів у міжнародних грантових програмах.
5. Кількість коштів, залучених на виконання міжнародних освітніх і дослідницьких проектів.

### **3.9. Професійний розвиток персоналу вищої школи**

#### **A. Суть реформи**

Досягнення якісно нового стану рівня академічного персоналу української вищої школи, який визначається такими характеристиками:

1. Безумовною участю у наукових дослідженнях, які знаходяться в актуальному полі сучасної фундаментальної та прикладної тематики.
2. Навчання здобувачів вищої освіти сучасним науковим знанням з використанням новітніх навчально-інформаційних технологій.
3. Здатність до співпраці із здобувачами вищої освіти у побудові їх освітньої траєкторії в рамках моделі студентоцентричного навчання.
4. Спроможність до роботи в умовах інституціональної відкритості закладів вищої освіти, знання іноземних мов та орієнтації на академічну мобільність.
5. Сповідування академічного етосу, побудованого навколо цінностей чесності, взаємопідтримки, поваги до прав та свобод, відповідальності, активного опору корупційним проявам і плагіату.

#### **B. Проблема, яку має вирішити**

Вирішення двоєдиної проблеми: формування нової генерації академічного персоналу, яка від початку відповідає сформульованим вище умовам, а також трансформація свідомості та переозброєння новими підходами до власної професійної діяльності значної частини наявного викладацького корпусу.

#### **C. Необхідні кроки**

##### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

1. Вироблення комплексу заходів, що стимулюють формування такої моделі поведінки викладачів, яка базована на науковому світогляді, критичному та незалежному мисленні, культурній відкритості та толерантності, розвиненому почутті власної гідності;  
*Постійно.*



2. Поширення нових уявлень про науковий та професійний профіль викладача-дослідника, які повинні бути відображені у нормативних документах системи (внутрішнього та зовнішнього) забезпечення якості.  
*Строк - до 2017 року, потребує фінансування.*
3. Розроблення сукупності принципово нових моделей підвищення професійної кваліфікації викладачів, які ґрунтуються на поліваріативності схем організації та змісту навчання, просуванні кращих освітніх практик.  
*Строк - до 2016 року, потребує фінансування на етапах розробки, апробації та функціонування.*
4. Системне заохочення наукової та професійної активності викладачів, їх академічної мобільності (міжнародної та внутрішньої), розширення практик творчих відпусток та стажування (зокрема за кордоном).  
*Строк - 2015-2020, потребує значного фінансування.*
5. Запровадження практики участі іноземних викладачів у навчальному процесі українських університетів, опанування вітчизняними викладачами новітніми інтерактивними, індивідуалізованими, командними та проектними навчальними технологіями спільного вироблення нового знання.  
*Строк - 10% до 2017 року, 20% до 2020 року освітніх програм, в реалізації яких беруть участь викладачі з країн ОЕСР та ЄС.*
6. Формування середовища сприятливого для відбору та просування нових (молодих) лідерів академічної спільноти, які спроможні надати нового виміру менеджменту вищої школи.  
*Постійно.*
7. Побудова академічного середовища з системою формалізованих та неформалізованих цінностей та культури, орієнтованих на якісно інший професійний етос у вищій школі.  
*Строк - до 2020 року, потребує фінансування.*

**Кроки, які потребуватимуть змін у Законі України «Про вищу освіту» або в інших законодавчих актах**

8. Запровадження практики присвоєння вчених звань саме за наукову діяльність, зокрема за публікації в міжнародних виданнях, що входять до науметричних баз (Scopus, Thompson Reuters), а також за знання та використання англійської мови.  
*Строк –до 01.03.2015 року.*
9. Запровадження практики нарахування надбавок за наукові ступені лише на підставі виконання посадових обов'язків у сфері освіти.  
*Строк – до 01.03.2015 року.*
10. Запровадження у кількох найпотужніших ЗВО пілотного проекту щодо оплати праці не за єдиною тарифною сіткою, а за контрактною системою з фіксованою нижньою межею заробітної платні та з прив'язкою зарплатні науково-педагогічних працівників до рівня оплати праці керівництва ЗВО.  
*Строк – до 01.01.2016 року.*

**D. Ризики**

1. Мала поширеність усвідомлення важливості проблеми професійного розвитку персоналу вищої школи.
2. Нездатність подолати опір консервативних кіл академічного середовища і неспроможність сконструювати систему стимулів до власного самовдосконалення.
3. Неспроможність швидкої ідентифікації перспективних лідерів та дієвого активу для впровадження локальних програм професійного розвитку нового змісту, що загрожує дискредитацією всіх зусиль з трансформації викладацького корпусу.
4. Неможливість викорінення корупції та плагіату в умовах відсутності належної політичної волі керівництва країни та галузі.
5. Невідповідність виділених фінансових ресурсів масштабу та складності поставлених задач.
6. Розширення автономії ЗВО у цій сфері відносин призведуть до некерованої «атомізації» відносин, що може слугувати приводом для чисельних судових позовів та потенційно підвищить корупційний потенціал.

#### **Е. Проблеми, які не будуть вирішені**

1. Професійна кваліфікація основної частини викладацького персоналу в Україні впродовж наступних 5-10 років не досягне рівня провідних університетських систем світу, але можна розраховувати на серйозний прогрес у цій справі.
2. Ідеологія постійного поліпшення професійного рівня персоналу вищої школи, імовірно, не зможе бути належним чином поширена і, відповідно, не зможе об'єднати академічну спільноту та зовнішніх стейкхолдерів.
3. Низька участь України, її ЗВО, їх викладачів у відповідних міжнародних програмах щодо «стандартизації» змісту освітніх програм, що є передумовою міжнародної сертифікації фахівця (випускника) та викладача, що читає відповідні курси (зокрема – щодо включення у Реєстр FEANI і IGIP та отримання свідоцтв про звання "Європейський інженер" та "Європейський викладач закладу вищої освіти").
4. «Відставання» українського освітнього права від міжнародного, яке відбувається по-перше через нехтуванням значної частини норм, що зафіксовано у міжнародних актах у цій сфері відносин, по-друге, недостатньою участю України у підготовці нових актів (як приклад – недостатня участь українських фахівців у перегляді Рекомендацій про статус науково-дослідницьких працівників, що оголошені ЮНЕСКО у 2014 році).

#### **Ф. Потенційні вимірювальні індикатори**

1. Середній вік персоналу вищої школи, зокрема керівників закладів вищої освіти, їх підрозділів, основних категорій викладацького персоналу.
2. Індекси цитування окремих викладачів, кафедр, факультетів та закладів вищої освіти.
3. Кількість українських викладачів та дослідників, які запрошуються до міжнародних освітніх та наукових проектів.
4. Кількість міжнародних викладачів в українських університетах, зокрема з країн ОЕСР та ЄС.
5. Кількість відмінених підзаконних нормативно-правових актів, що вноормовують відносини у цій сфері.
6. Кількість конфліктів та судових справ у сфері забезпечення прав та свобод педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників.
7. Міра задоволеності наукових та науково-педагогічних працівників роботою (перш за все на основі соціологічних опитувань).

### **3.10. Вища освіта як фактор підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки**

#### **А. Суть реформи**

Основні виклики системи вищої освіти:

1. Необхідність забезпечення підготовки кваліфікованих спеціалістів для ринку праці.

2. Перетворення економічної моделі України на “економіку, що базується на знаннях”.
3. Забезпечення інноваційності розвитку системи освіти і економіки.
4. Необхідність ЗВО готувати до вимог ринку праці.
5. Збільшення практичних навичок у випускників.

Виходячи з наведеного, реформа має торкнутися:

1. Підняття вимог до якості знань вступників до ЗВО.
2. Визначення пріоритетних галузей знань, розвиток яких забезпечується підвищеним державним фінансуванням.
3. Механізму формування державного замовлення на підготовку спеціалістів у вищій освіті.
4. Зміни концепції забезпечення якості вищої освіти, що має супроводжуватися взаємодією з ринком праці.
5. Створення умов для формування освітньо-наукових кластерів (на базі ЗВО), в яких фундаментальна наука має підтримуватися прикладними дослідженнями.

#### **В. Проблема, яку має вирішити**

Налагодження механізмів взаємодії вищої школи з ринком праці.

#### **С. Необхідні кроки**

##### **Кроки, які потребуватимуть змін у Законі України «Про вищу освіту» або в інших законодавчих актах**

Зміни в Законі «Про освіту».

Підняття вимог до якості знань вступників до ЗВО і проведення профорієнтаційної роботи:

1. Професійна орієнтація в школі;
2. Свідомий вибір профілю навчання;
3. Підвищення вимог до системи ЗНО;
4. Професійна сертифікація педагогів у школі – *потребує фінансування.*

*Строк – січень 2016*

Зміни до Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць», який визначає основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013 - 2032 років щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Закон спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів.

*Строк для прийняття змін – 2015 рік*

Відмова від державного замовлення у сучасному вигляді. Зміни до Закону України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»

*Строк – до 2017 року*

Визначення пріоритетних галузей знань, розвиток яких забезпечується підвищеним державним фінансуванням:

1. Затвердження державних пріоритетів розвитку до 2032 року;
2. Забезпечення підвищеного фінансування підготовки спеціалістів для затверджених пріоритетів розвитку. – *не потребує додаткового фінансування виконується за рахунок скорочення фінансування не пріоритетних напрямків.*

##### **Кроки, які здійснюються в рамках нового Закону «Про вищу освіту»**

##### **Строк - 2017 рік до прийняття бюджету на 2018 рік.**

Зміна концепції забезпечення якості вищої освіти, що має супроводжуватися:

1. Підвищенням вимог до знань та компетенцій педагогічного складу.  
Розробити положення про незалежну сертифікацію педагогічних працівників та провести пілотне тестування механізму незалежної сертифікації педагогічних працівників  
*Строк – липень 2015 року, тестування – 2015-2016, потребує фінансування*
2. Залученням професійної громадськості, роботодавців до управління ЗВО та визначення змісту навчання.
3. Базуванням освітніх стандартів на професійних стандартах.  
Розробити методiku розробки освітніх програм, стандартів вищої освіти на основі професійних стандартів.  
*Строк - протягом 2015 року*
4. Зовнішнім контролем за цільовими витратами ЗВО.  
Створення умов для формування освітньо-наукових кластерів (на базі ЗВО), в яких фундаментальна наука має підтримуватися прикладними дослідженнями:
5. Розробити і прийняти Національний план оптимізації організаційної структури НАН України.  
*Строк - протягом 2015 – 2016 рр.*
6. Визначення пріоритетних сфер наукових досліджень (збіг з визначеними пріоритетами розвитку держави і економіки).
7. Розробка механізму утворення освітньо-наукових кластерів та запровадження в них режиму податкових канікул для новоутворених інноваційних підприємств.  
Підготувати і внести зміни до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», розробити Положення про утворення освітньо-наукового кластеру  
*Строк – протягом 2015 року.*

#### **D. Ризики**

Нестабільна політична та економічна ситуація, що напряду загрожує росту національної економіки. Непослідовність в прийнятті рішень кожної нової влади до попередньої.  
Відсутність фінансування в необхідному розмірі.

#### **E. Проблеми, які не будуть вирішені**

Недостатнє фінансування, несприйняття системою освіти потреб національної економіки та ринку праці.

#### **F. Потенційні вимірювальні індикатори**

1. Кількість затверджених професійних стандартів - до 2020 року 300 проф. стандартів.
2. Кількість нових стандартів вищої освіти, що базуються на професійних стандартах - 2020 року 300 нових стандартів вищої освіти.
3. Кількість працевлаштованих випускників, зокрема за професією - довести до 95 % до 2020 року.
4. Кількість інтегрованих професій із реформуванням Класифікатору професій (ДК 003:2010) до 2020 року та зменшення їх переліку всього до 300.
5. Кількість досліджень задля задоволення потреб національної економіки.

**ДОДАТОК ДО**  
**СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО 2020 РОКУ**  
**Стан і деякі сучасні проблеми вищої освіти України**  
**Аналітичні матеріали**

**Вступ.**

Відомі західні дослідники освітніх систем зазначають: «Вища освіта потребує глибокої, радикальної і термінової трансформації. Більше всього варто побоюватись того, що внаслідок самозаспокоєності, обережності або невпевненості зміни будуть відбуватися занадто повільно та обмежаться локальними нововведеннями. Моделі вищої освіти, які отримали широке розповсюдження у другій половині ХХ ст., більше не працюють»<sup>5</sup>.

**1. Місце України в міжнародних рейтингах, що залежить від показників вищої освіти.**

Національна конкурентоспроможність тісно пов'язана із ефективною системою освіти, зокрема – вищої освіти: успіх економічних та політичних реформ залежить від успішності освіти як однієї з головних сфер розбудови сучасного суспільства.

Позитивом є те, що висока позиція у міжнародних рейтингах за оцінками людського капіталу (ПРООН), а також конкурентоспроможності країн, інших рейтингах підтримується перш за все показниками освіченості населення України.

Міжнародні дослідження якості вищої освіти засвідчують, що показники якості вищої освіти України є доволі неоднорідними. З одного боку, за даними дослідження Глобальної конкурентоспроможності, яке проводить світовий економічний форум, за кількісним показником – охоплення вищою освітою, Україна перебуває в числі перших 10-15 країн світу. Доволі високі показники має вища математична і природнича освіта – Україна традиційно посідає тут місце не нижче 50-го. Однак за якістю бізнес-освіти Україна тривалий час перебувала у другій сотні і лише у 2014 році піднялася до 88 місця.

В рейтингу *Глобального індексу конкурентоспроможності* (The Global Competitiveness Report)<sup>6</sup> 2014-2015 р. Україна посіла 76-е місце серед 144 країн світу (для порівняння відповідно: 2013-2014 р. – 84-е/ 148 країн; 2012-2013 р. – 73-е/144 країни; 2011-2012 р. – 82-е/142 країни; 2010-2011 р. – 56-е/139 країн)

«Стан вищої та професійної освіти в цілому» (Higher education and training) – 40-е; (для порівняння відповідно: 2013-2014 р. – 43-е; 2012-2013 р. – 47-е; 2011-2012 р. – 51-е; 2010-2011 р. – 66-е); у тому числі: «5.02. Охоплення вищою освітою» (Tertiary education enrollment, gross %) – 13-е (10-е; 10-е; 7-е; 8-е); «5.03. Якість системи освіти в цілому» - 72-е; (79-е; 70-е; 62-е; 56-е); «5.04. Якість математичної та природничої освіти» (Quality of math and science education) – 30-е (28-е; 34-е; 36-е; 42-е); «5.05. Якість освіти з менеджменту» (Quality of management schools) – 30-е (28-е; 34-е; 36-е; 42-е); а також: «12.04. Співробітництво університетів і бізнесу в сфері наукових досліджень» (University-industry collaboration in R&D) - 62-е (77-е; 69-е; 70-е); «12.06. Наявність наукових та інженерних кадрів» (Availability of scientists and engineers) – 105-е (46-е; 25-е; 51-е).

Не менш неоднозначними виглядають показники розвитку вищої освіти також у *Глобальному інноваційному індексі* (The Global Innovation Index)<sup>7</sup>, в якому у 2014 році Україна займала 63-е місце серед 143 країн світу (для порівняння, відповідно: проти 71-го серед 142 країн у 2013 р., 2012 р. – 63-е/141 країни, 2011 р. - 60-е/125 країн), у тому числі за такими важливими показниками:

---

<sup>5</sup>Доннелли К., Ризви С., Барбер М. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция (пер. с англ. Н. Микшиной) // Вопросы образования. – 2013. – № 3. – С. 152–229. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://vo.hse.ru/data/2014/08/04/1314334660/2013-3\\_Barber%20et%20al.pdf](http://vo.hse.ru/data/2014/08/04/1314334660/2013-3_Barber%20et%20al.pdf)

<sup>6</sup> <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

<sup>7</sup> <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2014-v5.pdf>

«2.2. Рівень розвитку вищої освіти (Tertiary education)» - Україна у 2014 році зайняла 34 місце (2013 р - 42-е; 34-е; 39-е), зокрема – «2.2.1. Охоплення вищою освітою» (Tertiary enrolment, % gross) – 11-е (79,7%) (2013 р - 8-е; 8-е; 6-е); «2.2.2. Частка випускників наукової та інженерної спрямованості» (Graduates in science & engineering, %) - 23-е (25,6%) (17-е; 19-е; 7-е); «2.2.3. Залучення іноземних студентів» (Tertiary inbound mobility, %) - 64-е (1,8%) (68-е; 64-е; 69-е); «2.3.3. QS ранжування університетів, середній найвищий бал з кращих університетів» (QS university ranking, average score top 3) – 48-е (2013 р. - 50-е);

«6. Результативність наукових досліджень» (Knowledge & technology outputs) – 32-е місце (2013 р - 45-е; 2012 р. – 30-е; 2011 р. – 40-е), зокрема за показниками: «6.1. Створення нових наукових знань» (що характеризується кількістю патентів та наукових статей) (Knowledge creation) – 15-е місце (17-е; 21-е; 22-е); «6.3 Поширення знань» (Knowledge diffusion) – 71-е (89-е; 55-е; 52-е); «6.2. Впливу знань» (Knowledge impact) – 85-е (73-е; 66-е; 84-е).

**Присутність українських університетів в рейтингах кращих університетів світу** є достатньо скромною.

**В рейтингу кращих університетів світу THE World University Rankings<sup>8</sup>** – глобальному дослідженні та супроводжувачому його рейтингу кращих вищих навчальних закладів світового значення, що розраховується за методикою британського видання Times Higher Education (THE) за участі Thomson Reuters<sup>9</sup>, жодного українського університету не було включено (ані в ТОП-200, ані в ТОП-400).

**В рейтинг кращих університетів світу QS World University Rankings - 2014<sup>10</sup>** ввійшли сім українських ВНЗ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, який отримав місце в категорії 421-430, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна (в категорії 481-490), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (в категорії 551-600), Сумський державний університет ( в категорії 651-700), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (в категорії 701 +), Донецький національний університет (701+).

**В академічний рейтинг університетів світу ARWU (The Academic Ranking of World Universities)**, який ще називають Шанхайським рейтингом, жоден з українських університетів не потрапляє.

**В рейтингу Webometrics Ranking of World Universities** у липні 2014 року в Топ- 1000 було включено Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка (885 місце), у другу тисячу (Топ-2000) – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (1271-е); Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (1318-е); Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна (1378-е); Сумський державний університет (1475-е); Національний авіаційний університет (м. Київ) (1762-е); Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (1870-е); Національний університет "Львівська політехніка" (1932).

---

<sup>8</sup> <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014-15/world-ranking>

<sup>9</sup> Рівень досягнень університетів оцінюється на основі результатів комбінації статистичного аналізу їх діяльності, даних опитувань, а також результатів щорічного глобального експертного опитування представників міжнародної академічної спільноти і роботодавців, які оцінюють університети. Опитування охоплюють десятки тисяч вчених з більшості країн світу. Критеріями відбору експертів є наукометричний аналіз продуктивності і цитованість, а також викладацька і наукова діяльність в університетах (понад 16 років), наявність не менш 50 опублікованих наукових праць тощо. В ході опитувань експерти вибирають з шести тисяч університетів тільки кращі. Дані глобального опитування є основою субрейтингу наукової репутції університетів світу (THE World Reputation Rankings). Аналіз університетів включає 13 показників, основними з яких є міжнародна студентська і викладацька мобільність, кількість міжнародних стипендіальних програм, рівень наукових досліджень, вклад в інновації, цитованість наукових статей, рівень освітніх послуг тощо. Всі оцінки нормовано по максимуму та приведено до 100-бальної шкали.

<sup>10</sup> <http://www.topuniversities.com/>

В рейтингу університетів за популярністю в мережі Інтернет **WORLD UNIVERSITIES WEB RANKING 2014**<sup>11</sup> в Топ-2000 включено два українських університети: Національний технічний університет України «КПІ» (1209-е місце) та Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (1990-е), в Топ-3000: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (2493-е); Львівський національний університет імені Івана Франка (2777); Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2824).

**2. Місце вищої освіти в економіці країни.** Фахівці з вищою освітою займають ключову позицію в складі української економіки. Освітньо-кваліфікаційний потенціал працівників в Україні традиційно високий. Так, станом на 31 грудня 2013 року працівники з вищою освітою склали майже 60% облікової кількості штатних працівників економіки України, у тому числі 23,6% - з неповною та базовою вищою освітою, у тому числі 35,6% - з повною вищою освітою. За деякими видами економічної діяльності працівники з вищою освітою були переважною категорією працівників, зокрема у фінансовій та страховій діяльності – майже 88%; державному управлінні – 85%; науці – 80%; Інформації та телекомунікації – 76%; музейно-бібліотечній діяльності - 75%; освіті – 73% тощо (таблиця 1).

Таблиця 1. Розподіл працівників з вищою освітою за видами економічної діяльності на 31 грудня 2013 року, у % до облікової кількості штатних працівників

	Неповна та базова	Повна	Разом
<b>Усього</b>	<b>23,6</b>	<b>35,6</b>	<b>59,2</b>
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	17,2	14,9	32,1
З них: Сільське господарство	16	14,1	30,1
Промисловість	22,3	24,6	46,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	22,8	16,7	39,5
Переробна промисловість	21,3	25,6	46,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	26,1	30,7	56,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	21	19,3	40,3
Будівництво	18,6	28,4	47
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	23,6	35,6	59,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, з них:	22,5	21,3	43,8
діяльність у сфері транспорту	21,2	21,2	42,4
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	23,1	23,1	46,2
поштова та кур'єрська діяльність	24	14,1	38,1
Тимчасове розміщення й організація харчування	27,3	26,1	53,4
Інформація та телекомунікації	19,9	56,4	76,3
Фінансова та страхова діяльність	20,7	67,1	87,8
Операції з нерухомим майном	19,5	29	48,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	15,9	63,1	79
з неї наукові дослідження та розробки	13,1	66,8	79,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного	22,2	25,1	47,3

<sup>11</sup> <http://www.4icu.org>

обслуговування			
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	17,7	67,1	84,8
Освіта	18,9	54	72,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42,7	22,2	64,9
з них охорона здоров'я	43,8	22,2	66
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	32,1	39,7	71,8
з них: діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	35,8	34,8	70,6
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	31,8	43,5	75,3
Надання інших видів послуг	22,8	23,8	46,6

Джерело: Праця України у 2013 році. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 336 с.

В значному ступені розуміння того, що освіченість працівників позитивно впливає на рівень прибутковості бізнесу, призводить до розуміння того, що інвестування роботодавцем підвищення їх професійних компетентностей є важливою складовою розвитку бізнесу. На жаль в Україні витрати бізнесу на професійну освіту не завжди відповідають завданням соціально-економічного розвитку.

Незважаючи на зростання останніми роками в національній економіці України частки галузей економіки, пов'язаних з наданням послуг (що характерно для країн, які розвивають «економіку знань»), загальні витрати суб'єктів господарювання на професійну освіту (підготовку фахівців, перепідготовку та підвищення кваліфікації тощо) залишаються незначними. У 2012 році витрати на послуги освіти в основному не перевищували декількох десятків відсотків загальних обсягів витрат на виробництво продукції галузей економіки.

Виділялося декілька груп з видатками на освіту вище середніх по країні. У першій групі ці видатки наближалися до 10 копійок на гривню виробленої продукції: «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів» (9,6 коп.) та «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» (8,8 коп.). У другій групі галузей з видатками більш ніж 2 копійки на гривню продукції: «Сільське, лісове та рибне господарство» (4,5 коп.), «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування» (3,7 коп.), «Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів» (3,4 коп.), «Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування» (2,4 коп.), (3,4 коп.). Видатки ще 9 галузей перевищують одну копійку. Дещо дивним на цьому фоні виглядають незначні видатки галузей, які вважаються «рушіями» технічного прогресу: «Телекомунікації (електрозв'язок)» - 0,6 коп.; «Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг» - 0,4 коп.; «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» - 0,3 коп. (майже на порядок менше, ніж металургії та металообробки); «Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів» - 0,27 коп., «Охорона здоров'я та соціальна допомога» - 0,2 коп.<sup>12</sup>

В розвинених країнах витрати на підготовку кваліфікованого працівника в два-два с половиною рази вище, ніж на матеріальне оснащення одного робочого місця, а сама підготовка середнього працівника займає від 14,5 років формальної освіти (Японія) до 18,5 років (США)<sup>13</sup>.

Отримання вищої освіти передбачає можливість отримувати більш цікаву роботу та претендувати на більш високу заробітну плату<sup>14</sup>. Наявність повної вищої освіти надає українським

<sup>12</sup> "Таблиця "витрати – випуск" України за 2012 рік в основних цінах". Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – с. 26.

<sup>13</sup> Лунев С. Складывание новой мировой системы и Россия / С.Лунев, Г. Широков // Pro et Contra. – Том 7. – № 4. – 2002 г. – с. 26.



працівникам можливість працювати менше часу – 1526 годин на рік (тоді як, наприклад працівники з професійно-технічною освітою працюють в середньому 1598 годин), практично уникаючи надурочної роботи, мати довшу тривалість щорічної відпустки (152 години в рік проти 131 у працівників з профтехосвітою, у перерахунку на робочі дні – відповідно 19 та 16 днів).

За освітнім профілем розмір заробітної плати вище середньої мали лише українські працівники з повною вищою освітою (3726 грн./рік, що на 696 грн. вище середньої та 26,53 грн./час, що на 34,3 вище середньої оплати праці за час роботи по країні). Усі інші освітні рівні надають значно менший розмір винагороди за працю, при цьому майже немає різниці в розмірі годинної заробітної плати між працівниками з профтехосвітою та повною загальною середньою освітою (таблиці 2, 3).

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата працівників в залежності від рівня освіти у 2012 році

	Нараховано в середньому за місяць штатному працівнику, грн.			У % до середньої з/плати по Україні		
	усього	чолов.	жінки	усього	чолов.	жінки
Повна вища	3726	4273	3333	131,6	151,0	117,8
Базова вища	2582	3008	2317	91,2	106,3	81,9
Неповна вища	2509	3059	2221	88,7	108,1	78,5
Професійно-технічна	2281	2564	1884	80,6	90,6	66,6
Повна загальна середня	2240	2643	1773	79,1	93,4	62,7
Базова загальна середня	2047	2442	1609	72,3	86,3	56,9
Нижче базової середньої	1726	2040	1431	61,0	72,1	50,6
<b>Усього в середньому по країні</b>	<b>2830</b>	<b>3192</b>	<b>2511</b>	<b>100,0</b>	<b>112,8</b>	<b>88,7</b>

Джерело даних: Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження). Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2013. – с. 41.

Таблиця 3. Заробітна плата працівників в розрахунку на одну оплачену годину на підприємствах в залежності від рівня освіти у 2012 році

	Нараховано в середньому за місяць штатному працівнику, грн.			У % до середньої з/плати по Україні		
	усього	чолов.	жінки	усього	чолов.	жінки
Повна вища	26,53	29,41	24,34	134,4	149,0	123,3

<sup>14</sup> В середньому громадяни країн Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) з вищою освітою отримують на 55% більше, ніж мешканці країн ОЕСР зі середньою або середньою професійною освітою; рівень зарплат людей з вищою освітою зростає з віком. Молодь у віці 25 – 34 років з вищою освітою заробляла на 37% більше людей того ж віку середньою освітою, в той же час працівники у віці 55-64 роки з вищою освітою заробляли на 69% більше, ніж люди того ж віку середньою освітою; в Бразилії, Чехії, Франції, Німеччині, Греції, Ірландії, Польщі, Словаччині, США чоловіки з університетським ступенем або ступенем доктора наук заробляли на 80% більше мужчин середньою освітою. Платники податків також отримують вагому віддачу від державних капіталовкладень в вищу освіту. В середньому, країни ОЕСР отримують чистий прибуток близько 100 000 USD в вигляді збільшення податкових надходжень та інших накопичень на кожного чоловіка, якого вони підтримують на вищому рівні освіти – майже в три рази більше, ніж сума державних інвестицій. Для жінок, чиста окупність державних інвестицій в освіту майже в два рази вище суми державних капіталовкладень. В середньому в країнах ОЕСР 30-річний чоловік з вищою освітою живе на 15 років довше у порівнянні 30-річним чоловіком з середньою освітою. Дорослі люди з вищою освітою країн ОЕСР більш активно приймають участь у виборах та соціальному житті суспільства. Джерело: Education at a Glance 2012: OECD Indicators (Погляд на освіту 2012: Індикатори ОЕСР). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.oecd.org/edu/EAG%202012\\_e-book\\_EN\\_200912.pdf](http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf)

Базова вища	18,22	21,13	16,40	92,3	107,0	83,1
Неповна вища	17,06	20,76	15,11	86,4	105,2	76,6
Професійно-технічна	15,74	17,83	12,87	79,7	90,3	65,2
Повна загальна середня	15,50	18,38	12,21	78,5	93,1	61,8
Базова загальна середня	14,12	16,91	11,05	71,5	85,7	56,0
Нижче базової середньої	12,09	14,27	10,04	61,3	72,3	50,8
<b>Усього в середньому по країні</b>	<b>19,74</b>	<b>22,07</b>	<b>17,66</b>	<b>100,0</b>	<b>111,8</b>	<b>89,5</b>

Джерело даних: Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження). Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2013. – с. 53.

Держстат України констатує: «Розподіл працівників за розмірами заробітної плати свідчить про відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників, як у сфері послуг, так і у сфері виробництва. Наприклад, в установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, забезпечений вищою освітою, у грудні 2013 р. лише у третини працюючих нарахована заробітна плата була понад 3000 грн., в установах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги ще менше – у чверті працюючих»<sup>15</sup>.

**3. Політика у сфері освіти та вищої освіти.** В сучасному світі, не тільки в Україні, освітянські реформи стали перманентним процесом, а незадоволення широких верств населення їх результатами – приводом для їх продовження.

На запитання загальнонаціонального опитування населення України «Ставлення населення України до зовнішнього незалежного оцінювання», проведених у жовтні 2013 року Фондом «Демократичні ініціативи» «Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти в Україні?» майже третина опитаних оцінила її невисоко: 7,6% вважали її дуже низькою, 22% - скоріше низькою; 44,9% - середньою; високою її вважали невелика кількість опитаних: скоріше високою – 13,2%, дуже високою – 1,3%; 10,7% важко сказати.

На запитання «Які сьгоднішні проблеми вищої освіти в Україні Вам здаються найбільш серйозними та такими, що потребують вирішення у найближчі 5-10 років?» 41,5% опитаних вважали «Не визнання дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі», 36,8% - «Невідповідність викладання вимогам ринку праці»; 39,9% - «Корумпованість викладацького складу ВНЗ»; 29,2% - «Невідповідність структури освіти потребам ринку праці»; 25% - «Слабка матеріально-технічна база ВНЗ»; 22,8% - «Низький рівень якості освіти в українських ВНЗ, у порівнянні із світовим рівнем»; 23,8% - «Низький культурний рівень студентів, їх слабка зацікавленість у якісній освіті»; 22,5% - «Слабкий зв'язок між якістю викладання, авторитетом викладачів серед студентів і розміром зарплат»; 18,2% - «Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники»; 12,1% - «Низький професійний рівень викладачів».

Саме тому на запитання «Які першочергові кроки для покращення якості освіти, на Вашу думку, слід здійснити?» перше місце отримала відповідь «боротися з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування курсових та дипломів тощо)» (46,4%); друге – «більш пов'язувати викладання з потребами майбутньої професії» (38,9%); вже потім – «підвищити оплату праці викладачів» (35,3%); «налагодити співпрацю з кращими світовими університетами (запрошувати викладачів з-за кордону, надсилати студентів та викладачів на стажування тощо)» (32,6%); «стимулювати наукову діяльність у вищих навчальних закладах» (29,2%); «залучати бізнес для вирішення проблем вищої освіти» (18,2%).

Основними викликами для національної системи вищої освіти в сучасних умовах є:

<sup>15</sup> Соціальні індикатори рівня життя населення. Статистичний збірник. - К.: Державна служба статистики України, 2014. – с. 19.

- динамічно мінливі вимоги ринку праці та пов'язана з цим необхідність забезпечення стійких інституційних зв'язків системи вищої освіти та ринку праці;
- перетворення вищої освіти в основне джерело інноваційного економічного розвитку (європейського та українського), підвищення ролі вищої освіти в розвитку НДДКР і, отже, необхідність зміцнення зв'язків ВНЗ з науковими інститутами, промисловими підприємствами та бізнесом;
- диверсифікація програм навчання, в тому числі за рахунок недержавних ВНЗ, масовізація вищої освіти, розширення академічних свобод, зростаюча індивідуалізація освітніх маршрутів (начальних траєкторій) і пов'язана з цим необхідність забезпечення більш ефективного контролю якості вищої освіти;
- зростаюча зовнішня і внутрішня трудова та науково-освітня мобільність і пов'язана з цим необхідність як збереження єдиного освітнього простору, так і вироблення комплексної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти;
- недофінансування системи вищої освіти, з одного боку, і зростання числа платних освітніх послуг в умовах зростаючої соціально-економічної диференціації суспільства - з іншого, і пов'язана з цим необхідність підвищення ефективності механізмів фінансування вищої освіти та забезпечення доступності якісної вищої освіти для різних категорій населення;
- зміна демографічної ситуації, зумовлена насамперед спадом народжуваності на початку 1990-х рр., пов'язана з цим необхідність серйозних інституційних реформ, реструктуризація змісту і структури освіти в умовах зростаючої конкуренції ВНЗ.

**4. Система.** Система вищої освіти України знаходиться у стані постійних поточних та перспективних змін.

**4.1. Структура вищих навчальних закладів.** На початок 2013/14 навчального року (для порівняння – на початок 2000/01 навч. р.) працювало 803 (979) вищих навчальних заклади (у т.ч. 167 (163) – приватні): 97 технікумів (309), 117 училищ (212), 245 коледжів (143), 198 університетів (106), 62 академії (59), 83 інститути (149), 1 консерваторія (1).

В 478 (664) вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації 30,7 тис. педагогічних (38,0 тис.) та 86 (748) науково-педагогічних штатних працівників навчали 329,0 тис. студентів (528,0 тис.) (у т. ч.: молодших спеціалістів – 319,7 тис.; бакалаврів – 9,0 тис.; спеціалістів – 217 осіб; магістрів – 63 особи), в 325 (315) вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації 20,4 тис. педагогічних та 117,9 тис. (80,0 тис.) науково-педагогічних штатних працівників навчали 1723,7 тис. студентів (1402,9 тис.) (у т. ч.: молодших спеціалістів – 247,3 тис.; бакалаврів – 1063,2 тис.; спеціалістів – 273,3 тис.; магістрів – 139,9 тис.).

У 2013/14 навчальному році було прийнято на початковий цикл навчання у вищій навчальній закладі: I-II рівнів акредитації – 93,9 тис. (190,1 тис.); III-IV рівнів акредитації – 348,1 тис. (346,4 тис.), випущено – 91,2 тис. (148,6 тис.) та 458,1 тис. осіб (273,6 тис.) відповідно<sup>16</sup>.

**4.2. Структура системи вищої освіти.** Структура (рівнева, орієнтаційна, галузева) вищої освіти не відповідає МСКО-2011, МСКО-2013: галузі освіти і підготовки, світовій практиці передових систем вищої освіти. Це утруднює міжнародне співставлення і розуміння, міжнародну стандартну рівнево-орієнтаційну і галузеву відповідну три- і чотирицифрову кодифікацію освітніх програм і освітніх кваліфікацій (досягнень).

Щодо рівневої організації, то не враховано існування (де-факто, а з прийняттям закону про вищу освіту і де-юре) у національній вищій школі підготовки фахівців найвищих освітньо-

<sup>16</sup> Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2014. – 165 с.; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2001. – 84 с.

наукових кваліфікацій – доктора філософії і доктора наук (постдоктора в міжнародній інтерпретації). Нині понад 80 % аспірантів і докторантів готуються у вищій школі.

Щодо орієнтації програм і кваліфікацій вищої освіти, то не запроваджено наскрізних (від бакалаврського до докторського рівнів) двох їхніх орієнтацій – академічної і професійної (прикладної).

Щодо галузевої структуризації, то вітчизняна вища освіта надто подрібнена на напрями (153) і спеціальності (близько 500) і не узгоджується із науковими спеціальностями (також близько 500). Потрібно розробити й упровадити переліки укрупнених освітньо-науково інтегрованих галузей знань (29 за МСКО-2013) та спеціальностей (80 за МСКО-2013).

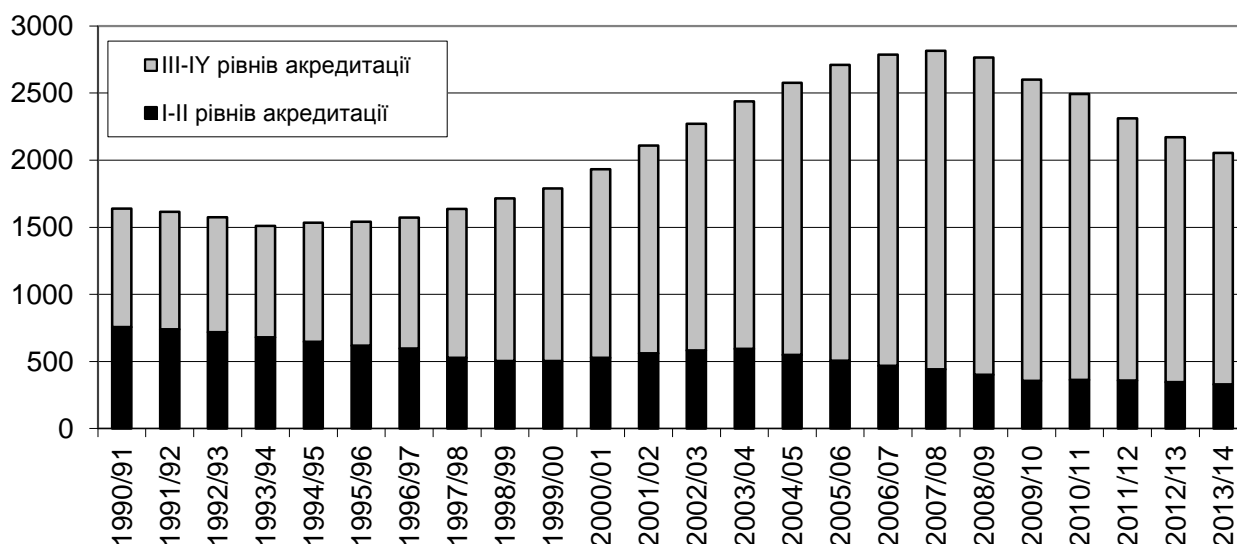
Окремий стратегічний напрям удосконалення структури сфери вищої освіти – її інституційна концентрація, укрупнення вищих навчальних закладів. Інституційна спроможність закладів має бути підсилена шляхом їх об'єднання в більш потужні. Нинішня мережа з 325 вищих навчальних закладів має бути скорочена удвічі, а більшість позабазових структурних підрозділів ліквідована.

Для виправлення галузевої деформації вищої освіти недостатньо використовувати механізм державного замовлення, оскільки половину прийому студентів фінансує населення. Для усунення надмірної розпорошеності, паралелізму й дублювання, перекосів у підготовці фахівців з вищою освітою необхідно повною мірою застосувати інструмент ліцензування.

**4.3. Показники прийому-випуску студентів.** Перш за все нестійкий стан національної системи вищої освіти України пов'язаний із значними складнощами з контингентом студентів, що проявилися останніми роками.

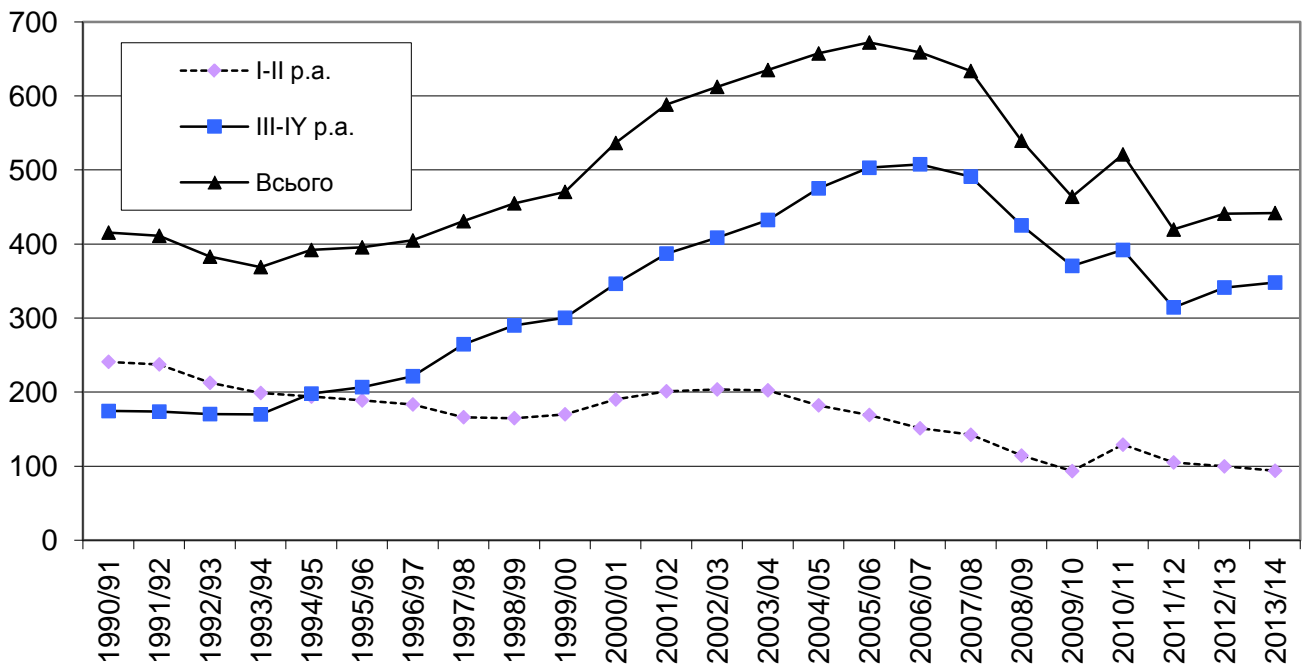
У 2007/2008 начальному році у ВНЗ України вчилася максимальна кількість студентів (2813,8 тис. студентів), протягом останніх років спостерігається зменшення кількості студентів у ВНЗ. Ця тенденція буде продовжуватись (рис. 1). Зазначене відбувалося у першу чергу за рахунок скорочення прийому (рис.2).

Рис. 1. Кількість студентів у вищих навчальних закладах на початок навчального року, тис. осіб



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року (різні випуски). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України.

Рис. 2. Прийом студентів до вищих навчальних закладів України (1-4 рівнів акредитації)



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року (різні випуски). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України.

**Можливості конкурсного відбору студентів.** За даними інформаційної системи «Конкурс», яка протягом 2009 -2014 років відстежує вступну кампанію до вищих навчальних закладів України, на одне місце ліцензійного обсягу для здобуття ступеня бакалавра подавалася приблизно одна заява. На одне місце державного замовлення – в середньому 9 заяв. З урахуванням того, що один вступник в середньому подавав 4 заяви, можемо стверджувати, що на одне місце державного замовлення претендували трохи більше двох осіб, на 4 місця ліцензійного обсягу подавалася одна заява.

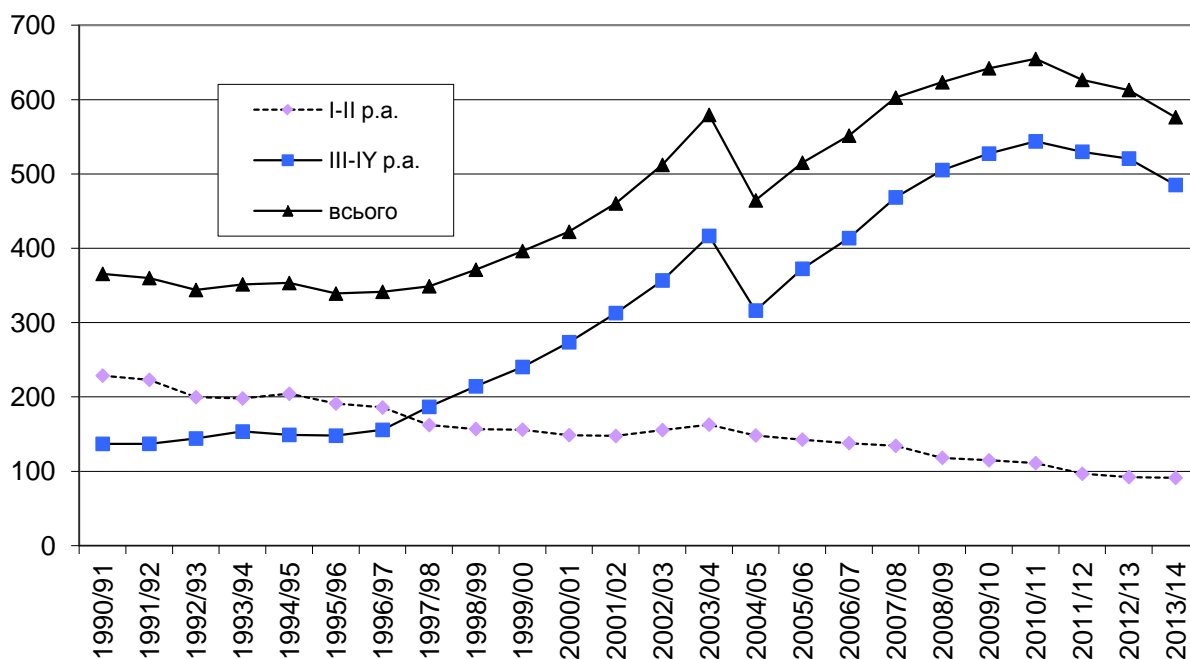
З 2011 року значна частина закладів вищої освіти не виконує державного замовлення в частині прийому на навчання. Мова іде не лише про непрестижні напрями і спеціальності, але і про такі напрями як право, інформатика тощо.

З урахуванням досліджень класичної теорії тестування, якісний відбір можливий за умови, що на одне вакантне місце подається 10 заяв, слід зробити висновок не лише про те, що ліцензійні обсяги закладів вищої освіти завищені приблизно у 40 разів, але і обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою завищені принаймні у 4 рази.

Як наслідок - приймання до вищих навчальних закладів осіб, не підготовлених належним чином до здобуття вищої освіти і неминуче зниження якості вищої освіти.

Скорочення прийому, що спостерігалось протягом останніх років, призвело до зменшення випуску із ВНЗ протягом останніх трьох років. (рис. 3).

Рис. 3. Випуск з вищих навчальних закладів України (1-4 рівнів акредитації)

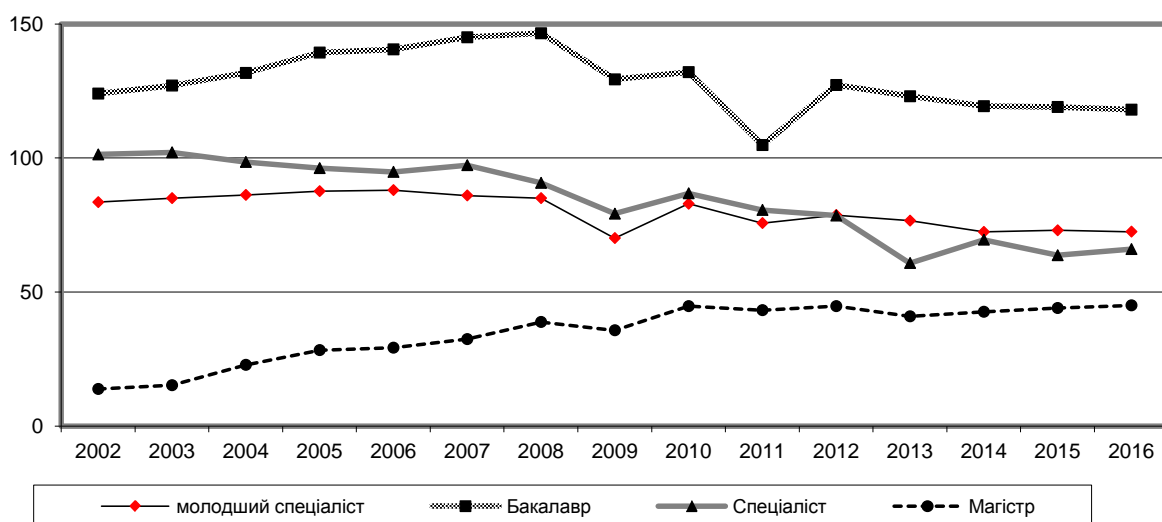


Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року (різні випуски). Статистичний бюлетень. - К.: Державна служба статистики України.

#### 4.4. Державне замовлення

Показники державного замовлення встановлюються окремо на випуск та прийом студентів з виділенням денної форми навчання в розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів. На рис. наведено відповідні обсяги державного замовлення на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями (відповідно до постанов Кабінету Міністрів України) за 2002-2014 рр. (2015 та 2016 рр. – прогнозні данні) (рис. 4).

Рис. 4. Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями (відповідно до постанов КМУ)

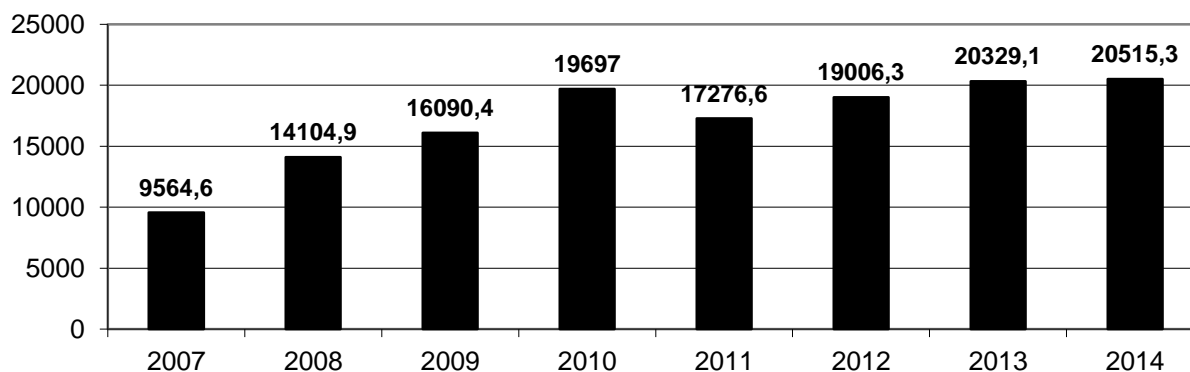


Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»<sup>17</sup> дав змогу відійти від непрозорого ручного розподілу державного

<sup>17</sup> Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 1. – ст.6.

замовлення, проте багато аспектів цього процесу визначається підзаконними нормативно-правовими актами або ж їм бракує чіткості правового регулювання. Аналіз структури державних витрат на підготовку фахівців дозволяє виявити пріоритети, які щороку обирає держава, формуючи обсяги державного замовлення. Загалом (станом на липень 2014 року) на державне фінансування у поточному році заплановано витратити 20,5 млрд. грн. (на 185 млн. грн., або на 1% більше, ніж у 2013 р.)<sup>18</sup> (рис. 5).

Рис. 5. Заплановані витрати на державне замовлення, млн. грн.

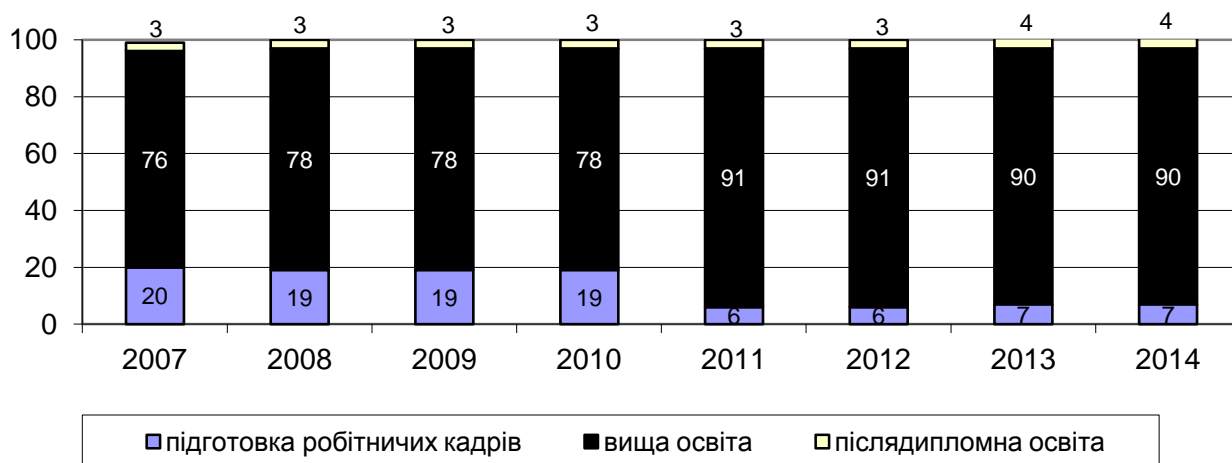


Джерело: Дослідження Центру дослідження суспільства «Державне фінансування підготовки кадрів у вищій освіті: досвід та виклики», 2014.

Попри досить значне зростання абсолютних показників державних витрат на підготовку фахівців, частка цих витрат у державному бюджеті поступово зменшувалася. У 2013 році видатки на державне замовлення становили трохи менше 5% від усіх державних витрат, натомість у 2007 році цей показник становив майже 5,5%. Найбільшою їх частка була у 2010 році – 6,4%. Підготовка фахівців та науково-педагогічних кадрів становить більшість витрат державного замовлення. Протягом чотирьох останніх років цей показник становить 90-91% від загалу. Водночас витрати на підготовку робітничих кадрів були різко скорочені у 2011 році – майже в чотири рази. Фактично, скорочення видатків на державне замовлення у 2011 році, про яке згадувалося вище, відбулось значною мірою саме за рахунок навчання робітничих кадрів. З того часу показники підготовки робітничих кадрів не відновились. У 2014 році витрати на підготовку робітничих кадрів заплановані у розмірі 1,41 млрд. грн., що становить лише 37% номінальних витрат від рівня 2010 року (рис. 6).

<sup>18</sup> Використано матеріали аналітичного дослідження: Світяшук І., Солодько А., Стадний Є. Державне фінансування підготовки кадрів у вищій освіті: досвід та виклики / Ірина Світяшук, Андрій Солодько, Єгор Стадний. – К.: Центр дослідження суспільства, 2014. – 76 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/055/original/Report\\_CSR\\_finance\\_HEI.pdf?1410506631](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/055/original/Report_CSR_finance_HEI.pdf?1410506631)

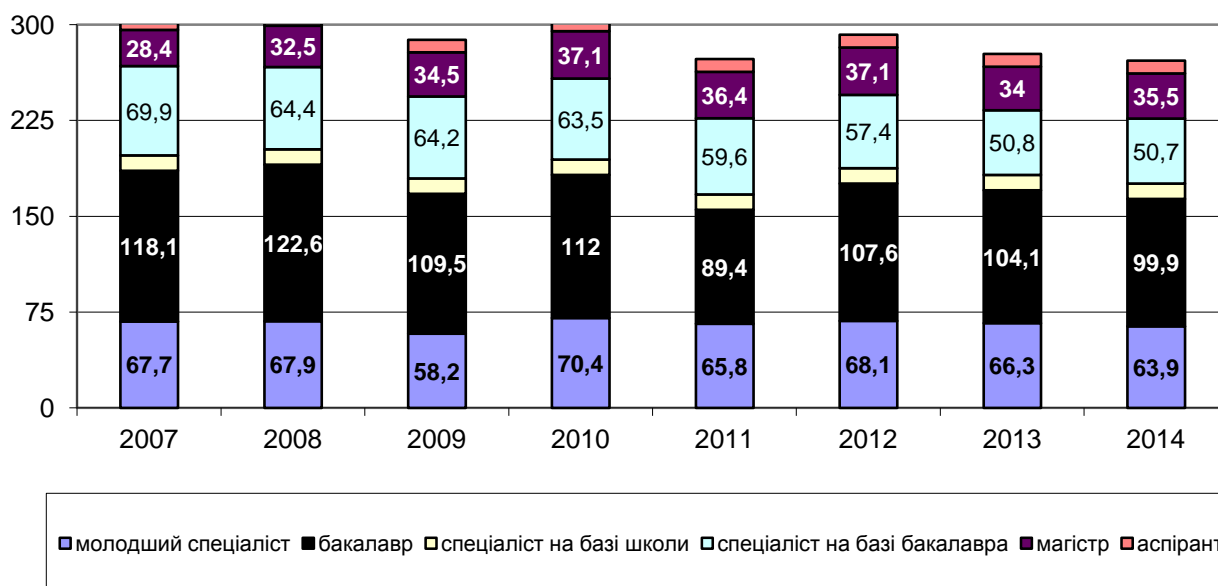
Рис. 6. Розподіл державного замовлення за рівнями освіти, %



Джерело: Дослідження Центру дослідження суспільства «Державне фінансування підготовки кадрів у вищій освіті: досвід та виклики», 2014.

Протягом останніх семи років відбувається скорочення кількості бюджетних місць за усіма рівнями, окрім магістра. Найбільш відчутного зниження зазнав рівень спеціаліста – на 27% з 2007 по 2014 роки. Дещо меншим є спад державного замовлення на бакалавра – 15% протягом того ж періоду. Натомість незначне зниження обсягів держзамовлення на молодшого спеціаліста дає у відносній перспективі збільшення його частки від загалу бюджетних місць усіх рівнів (рис. 7).

Рис. 7. Кількість місць державного замовлення на денної форми навчання, що виділяється для різних рівнів освіти, тис. осіб



Джерело: Дослідження Центру дослідження суспільства «Державне фінансування підготовки кадрів у вищій освіті: досвід та виклики», 2014.

Протягом 2007-2014 років найбільше місць виділялось на напрями інженерної справи, виробництва і будівництва (до цієї групи входить 55 напрямів підготовки бакалавра)<sup>19</sup>. Найпопулярніші напрями суспільних наук, економіки і права (до цієї групи входить удвічі менше напрямів підготовки бакалавра аніж до технічної) займають другу позицію за кількістю наданих

<sup>19</sup>Для порівняння розподілу місць державного замовлення за галузями підготовки було застосовано класифікацію ЮНЕСКО, згідно з якою усі напрями навчання поділено на десять структурних груп.

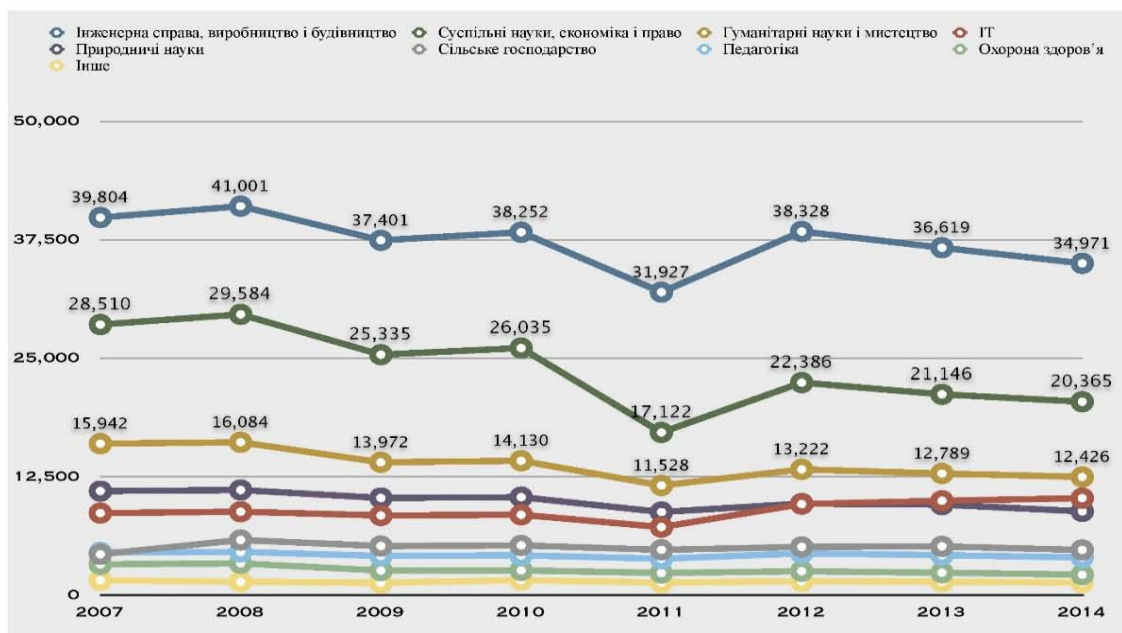


державних місць. Водночас саме суспільствознавчі напрями скорочуються найбільш стрімко. В загальній структурі державного замовлення суттєво змінилась частка суспільних наук, економіки та права, а також ІТ. У 2007 р. перші складали чверть всього держзамовлення, а у 2014 р. одну п'яту. Натомість частка групи ІТ за останні сім років зростає на 3% в межах загальної структури державного замовлення (графік 9).



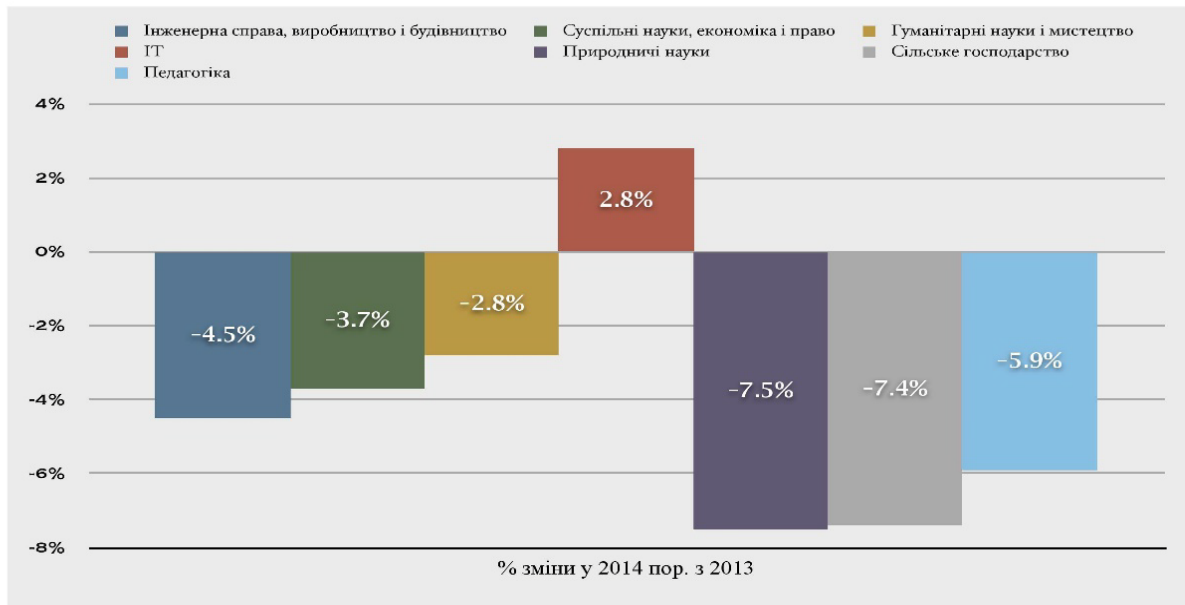
**ЦЕНТР  
ДОСЛІДЖЕННЯ  
СУСПІЛЬСТВА**

**Графік 9. Скільки місць виділяється на різні напрями (бакалаври)**



У 2014 році у порівнянні з попереднім роком кількість місць державного замовлення зростає лише на напрямки ІТ (майже на 2,8%). Натомість на усі інші групи напрямів відбулося скорочення державного замовлення. Причому якщо у 2013 році найбільший спад відчули суспільні науки, бізнес і право, то цього року найбільше скорочення відбулось на природничі та сільськогосподарські напрями – 7,5% та 7,4% відповідно (графік 11).

Графік 11. Зміни за напрямками у 2014 р. порівняно з 2013 р. - бакалаври



В довгостроковій перспективі система підготовки кадрів так чи інакше мусить зазнати докорінних змін. Перш за все, власне державне замовлення потрібно залишити лише у тих галузях, які готують фахівців для надання послуг держави. Мова йде насамперед про вчителів, лікарів, кадри силових структур. В інших галузях практика прогнозування потреб ринку праці є малоефективною та призводить до марних витрат державних коштів. Доцільно дозволити університетам самостійно визначати, на підготовку яких саме фахівців скеровувати бюджетні кошти в межах ліцензійного обсягу. За таких умов державне фінансування підготовки кадрів повинно бути блочним, а його обсяг може розраховуватись за певною формулою.

#### 4.5. Доктор філософії

Рівень розвитку національної науки визначається, в першу чергу, визнанням її представників у світі, витребуваністю виробленої ними наукової продукції, стабільністю відтворювання наукової спільноти.

Судячи по кількості від'їжджаючих українських вчених за кордон і темпів зростання чисельності докторів і кандидатів наук, стан розвитку переважної більшості галузей вітчизняної науки задовільний і перспективи є «блискучими». Однак загальні показники недостатньо відображають особливості проведення атестації фахівців певних наукових спеціальностей, зокрема, у найбільш проблемних, в окремих регіонах України. У Посланнях Президента України неодноразово зверталася увага на питання продуктивності праці, якості наукових досліджень, громадської вимогливості при розгляді дисертацій.

У пострадянських країнах історично склалася стійко негативна суспільна думка про діяльність систем атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (раніше – Вищих атестаційних комісій). Цьому сприяли поява значної кількості псевдовчених, розширення ринку дисертацій «за замовленням», поширення внутрішнього невдоволення більшості науковців країн з трансформаційною економікою поглибленням кризи в сферах науки і вищої освіти.

Діючий порядок національної атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в багатьом продовжує практику радянських часів, побудовану переважно на адміністративних принципах управління. Одночасно накопичений в країні досвід здійснення наукової експертизи дисертацій сприяє формуванню нової системи, в якій поєднуються демократичні основи самоврядування наукових і науково-педагогічних організацій та установ із вимогливим державним контрольно-методичним механізмом.

Зазначимо, що в сучасних умовах держава має комплекс значних соціальних і фінансових гарантій власникам наукових ступенів і вчених звань<sup>20</sup>, чинне законодавство передбачає наявність відповідних дипломів при розгляді багатьох організаційно-кадрових питань, що *a priori* зумовлює право держави щодо регулювання цього процесу.

**Стратегічна проблема.** Однією з новацій, введених Законом України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII)<sup>21</sup>, є закріплення у освітньому праві суспільно-правових відносин, пов'язаних із суттєвою модернізацією регулювання діяльності підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації<sup>22</sup>.

Встановлення Законом України «Про вищу освіту» (№ 1556-VII) нових суб'єктів правовідносин – докторів філософії (третьої освітньо-наукової рівень вищої освіти) та докторів наук як наукового рівня потребує по-перше прискіпливої ревізії чинного законодавства, що регламентує як питання підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, по-друге його адаптації з метою врахування особливостей праці цих суб'єктів правовідносин в національній економіці, зокрема – у науковій та науково-педагогічній сферах.

**Статистика підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.** Мережа закладів, що здійснюють підготовку наукових кадрів стабільно розвивається: за останні вісім років (з 2005 до 2013 року) кількість аспірантур зросла на 4 % (з 496 до 518), докторантур – на 15 % (з 240 до 276). Відповідно, зросла і кількість бажаючих отримати певний науковий ступінь: кількість аспірантів – на 5 % (з 30 до 31 тис.), докторантів – на 39 % (з 1,3 до 1,8 тис.). З відривом від виробництва (очно) на початок 2014 року навчалось 18366 аспіранти (58,3% загальної чисельності аспірантів), без відриву від виробництва (заочно) 13116 аспірантів (41,7%) (таблиці 4 та 5).

Переважає більшість майбутніх наукових кадрів навчається за рахунок державного бюджету, хоча питома вага аспірантів, які не платять за своє навчання, дещо зменшується (у 2005 році за рахунок державного бюджету навчалось 88 % аспірантів, то у 2013 році – 86 %). Можливість оплатити навчання самостійно або за рахунок інших джерел знайшли у минулому році 5,0 тис. аспірантів та 137 докторантів.

Прийом до аспірантури у 2013 році, у порівнянні з 2005 роком, зменшився на 11,5 % (з 9,7 до 8,6 тис. осіб), прийом до докторантури збільшився на 35,1 % (з 461 до 623 осіб).

Зросла кількість осіб, які закінчили аспірантуру – з 6,4 тис. осіб у 2005 році до 8,3 тис. осіб у 2013 році; кількість осіб, які закінчили докторантуру, збільшилась відповідно з 373 до 578 осіб.

---

<sup>20</sup> Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» встановлено доплати за вчене звання: професора - 33 відсотки; доцента, старшого наукового співробітника - 25 відсотків; за науковий ступінь: доктора наук - 25 відсотків; кандидата наук - 15 відсотків (у граничному розмірі посадового окладу (ставки заробітної плати)).

<sup>21</sup> Голос України від 06.08.2014 — № 148 (Закон набрав чинності 06.09.2014 р.)

<sup>22</sup> Як й багато законів України, даний закон є актом рамкового типу, який встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях. Разом з тим, зазначений Закон, порушуючи стилістику законодавчого акту рамкового типу, який має визначати виключно *засади функціонування системи* (зокрема – атестаційної діяльності), наводить норми прямої дії, більш притаманні підзаконним актам. Зазначимо, що саме ці положення, з одного боку, жорстко законодавчо регламентуючи діяльність органів управління надають чіткості атестаційному процесу та унеможливають прийняття поверхових, ситуативних рішень, а з іншого – викликають найбільше негативних зауважень та критичних пропозицій від академічної спільноти.

Таблиця 4. Основні показники діяльності аспірантури в Україні<sup>23</sup>

	Кількість закладів, що мають аспірантуру	Кількість аспірантів на кінець року	Прийом до аспірантури	Випуск з аспірантури	у т.ч. з захистом дисертації
1990	291	13374	4162	3377	584
1995	374	17464	6261	3372	551
1998	397	21766	7202	4656	739
1999	399	22300	7336	5068	822
2000	418	23295	7744	5132	842
2001	434	24256	8027	5223	839
2002	445	25288	8463	5550	971
2003	479	27106	9022	5733	1005
2004	490	28412	9225	6100	1102
2005	496	29866	9711	6417	1171
2006	502	31293	10201	6840	1438
2007	507	32497	10286	7154	1517
2008	521	33344	10189	7343	1623
2009	525	34115	10470	7929	1826
2010	530	34653	10626	8290	1954
2011	524	34192	10306	8578	2079
2012	521	33640	9916	8499	2157
2013	518 <sup>24</sup>	31482	8599	8320	2173

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, різні випуски.

Таблиця 5. Основні показники діяльності докторантури в Україні

	Кількість закладів, що мають докторантуру	Кількість докторантів в на кінець року	Прийом до докторантури	Випуск з докторантури	у т.ч. з захистом дисертації
1991	93	503	203	123	37
1995	158	1106	436	224	49
1998	187	1247	423	369	48
1999	194	1187	364	374	63
2000	209	1131	376	401	37
2001	215	1106	393	371	35
2002	225	1166	428	333	40
2003	235	1220	437	352	52
2004	246	1271	469	356	65
2005	240	1315	461	373	52
2006	241	1373	502	396	87
2007	252	1418	506	414	83
2008	249	1476	531	461	93
2009	256	1463	475	465	125

<sup>23</sup> Аспіранти із зарубіжних країн у загальній чисельності аспірантів не враховані.

<sup>24</sup> Із них у закладах, що перебувають у власності: державній – 482; комунальній – 6; приватній – 30.

2010	263	1561	603	459	132
2011	266	1631	605	491	126
2012	271	1814	639	424	141
2013	276 <sup>25</sup>	1831	623	578	188

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, різні випуски.

Хоча при вищих навчальних закладах працює 48 % (249) аспірантур та 62 % (172) докторантур, а при науково-дослідних інститутах, відповідно, 52 % (269) та 38 % (104), найбільш швидко чисельність аспірантів збільшується у вищих навчальних закладах, що змінює співвідношення між цими двома секторами науки: так, якщо на кінець 2000 року в секторі вищої освіти<sup>26</sup> було зосереджено 81,9% всіх аспірантів (19090 осіб), то вже в 2013 році вони склали 85,4% всієї чисельності українських аспірантів (26903 особи)<sup>27</sup> (таблиці 6 та 7).

Таблиця 6. Основні показники діяльності аспірантури у вищій школі України

	Кількість закладів, що мають аспірантуру	Кількість аспірантів на кінець року	Прийом до аспірантури	Випуск з аспірантури	у т.ч. з захистом дисертації, осіб/%
1990	118	8726	2764	2233	458
1995	159	13480	4961	2451	437
1998	182	17707	5907	3660	645
1999	185	18241	6066	4063	746
2000	194	19090	6313	4119	742/ 18,0
2001	200	19854	6600	4242	754
2002	207	20763	6994	4533	884
2003	235	22364	7476	4702	914
2004	235	23547	7703	4958	1005
2005	237	24897	8134	5252	1064/20,3
2006	240	26200	8578	5594	1319/23,6
2007	244	27260	8696	5902	1406/23,8
2008	245	27997	8585	6123	1518/24,8
2009	249	28705	8855	6622	1683/25,4
2010	253	29407	9052	6931	1802/26,0
2011	249	29052	8777	7271	1928/26,5
2012	251	28717	8498	7195	1992/27,7
2013	249	26903	7343	7040	2035/28,9

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, різні випуски.

Таблиця 7. Основні показники діяльності докторантури у вищій школі України

	Кількість	Кількість	Прийом до	Випуск з	
--	-----------	-----------	-----------	----------	--

<sup>25</sup> Із них у закладах, що перебувають у власності: державній – 265; комунальній – 3; приватній – 8.

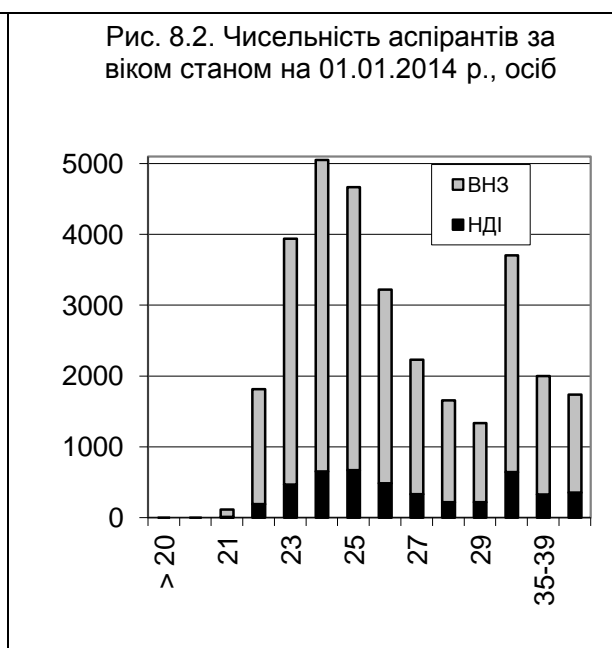
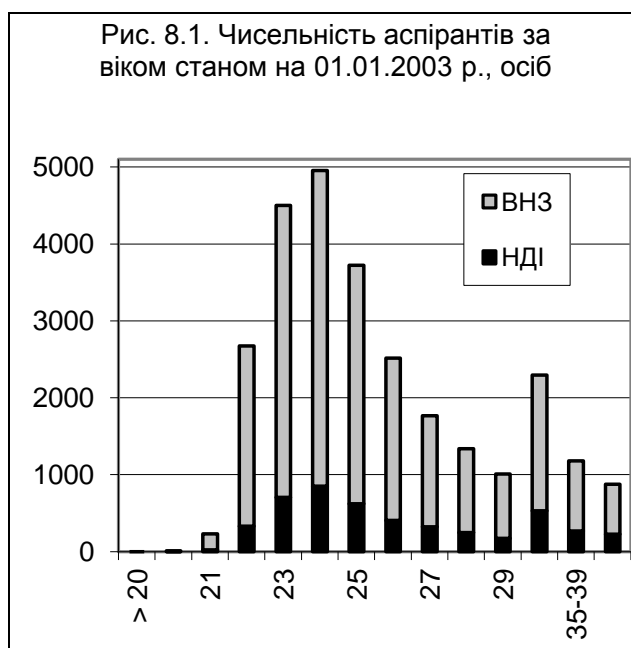
<sup>26</sup> До сектору вищої освіти Держстат включає усі вищі навчальні заклади незалежно від підпорядкування, джерел фінансування та правового статусу, а також науково-дослідні інститути, експериментальні станції, клініки, що знаходяться під безпосереднім контролем або управлінням вищих навчальних закладів, а також організації (підприємства), що безпосередньо обслуговують вищу освіту. При цьому, до сектору вищої освіти сьогодні не включаються інститути НАНУ і галузевих академій (навіть якщо вони ведуть підготовку аспірантів).

<sup>27</sup> Примітка: За 2000-2013 роки загальна чисельність українських аспірантів збільшилася з 23,3 тис. осіб до 31,5 тис. осіб (на 35,2% - більш ніж на третину).

	закладів, що мають докторантуру	докторанти в на кінець року	докторантури	докторантури	у т.ч. з захистом дисертації
1991	44	361	141	102	33
1995	85	836	319	160	40
1998	105	985	333	275	39
1999	110	925	277	297	48
2000	114	883	292	312	28/9,0
2001	120	851	295	291	30
2002	130	906	336	254	38
2003	140	968	354	275	42
2004	151	1019	381	281	57
2005	151	1073	379	292	43/14,7
2006	154	1121	406	317	70/22,1
2007	163	1151	403	339	77/22,7
2008	157	1187	426	347	84/24,2
2009	160	1161	360	369	101/27,4
2010	165	1258	496	367	116/31,6
2011	168	1318	492	396	115/29,0
2012	168	1478	519	331	127/38,4
2013	172	1484	505	478	177/37,0

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, різні випуски.

Вікова структура аспірантів та докторантів має суттєві відмінності. Так, переважна більшість (76 %) аспірантів має вік до 30 років (35 % – до 25 років, 41 % – 25-29 років), тоді як більшість докторантів (46 %) вже досягли 40 років (рис. ). Окрім того, характерним є певне «постаріння» аспірантів: за 2003 – 2014 рр. дещо зменшилася чисельність аспірантів у віці 22 та 23 роки та збільшилася чисельність аспірантів у віці більш 30 років (рис.8.1 та 8.2).



Джерела даних: 1) Підготовка наукових кадрів у 2003 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 95 с. 2) Підготовка наукових кадрів у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 32 с.

Попит на підготовку аспірантів з числа громадян інших країн є невеликим. Чисельність аспірантів із зарубіжних країн станом на 01.01.2014 року складала 646 осіб; 251 осіб було прийнято у 2013 році в аспірантуру; фактично випущено у 2013 році – 183 осіб. Основна частина іноземних аспірантів готувалася на комерційній основі (відповідно: навчається – 633; прийнято – 248; випущено – 181 осіб); незначна кількість готувалася за міждержавними угодами (відповідно – 13; 3; 2); за міжвузівськими угодами іноземні аспірати в Україні не готувалися. Найбільшим попитом серед аспірантів із зарубіжних країн користувалися наступні галузі наук, за якими навчалася: технічні – 171; медичні – 102; педагогічні – 82 та економічні – 64 аспірантів.

#### 4.6. Наукові дослідження

Україна протягом років незалежності має значні проблеми із проведенням ефективної наукової, науково-технічної та інноваційної політики. Стан наукової, науково-технічної сфери за ці роки різко погіршився: скорочено обсяг замовлень на наукову та науково-технічну продукцію, скоротилася кадрова та матеріальна база проведення досліджень та розробок, різко зменшилася результативність самої науки. Значною мірою зазначене пов'язується дослідниками із зміною фінансової підтримки науки (таблиця 8). Питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,77%, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету – 0,33%<sup>28</sup>.

Таблиця 8. Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт науки України (млн. грн.)

	1995	2000	2005	2009	2010	2012	2013
Усього	652,0	2046,3	5160,4	7822,2	8995,9	10558,5	11161,1
кошти бюджету	244,9	641,0	1741,8	3429,2	3751,0	4774,6	4826,8
у т.ч. держбюджету	244,9	614,5	1711,2	3398,6	3704,3	4709,1	4762,1
кошти фондів спеціального призначення	53,9	18,6	24,9	40,8	48,3	22,7	20,6
власні кошти	14,6	61,3	338,5	629,4	872,0	1121,2	1466,6
кошти замовників підприємств, організацій України	233,4	785,8	1680,1	1870,8	1961,2	2458,4	2306,6
іноземних держав	101,9	477,1	1258,0	1743,4	2315,9	2045,0	2411,5
кошти інших джерел	3,3	89,1	121,2	108,6	47,6	136,6	128,9

Джерело даних: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. (різні випуски)

Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи у секторі вищої освіти у порівнянні з 2005 роком (172 організацій) дещо збільшилась та складала 180 закладів вищої освіти. При вищих навчальних закладах у 2013 році працювало 48 % (249) аспірантур та 62 % (172) докторантур. У ВНЗ в 2013 році навчалися 26903 аспірантів (2005 р. – 24897), при цьому було прийнято до аспірантури за рік 7343 аспірантів (2005 р. – 8134), випущено з аспірантури – 7040 (2005 р. – 5252), у тому числі з захистом дисертації – 2035 (2005 р. – 1064).

<sup>28</sup> За даними Євростату, у 2012 р. середній рівень обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-27 у ВВП становив 2,06%. Більшою частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії – 3,55%, Швеції – 3,41%, Данії – 2,99%, Німеччині – 2,92%, Австрії – 2,84%, Словенії – 2,80%, Франції – 2,26%, Бельгії – 2,24%, Естонії – 2,18% та Нідерландах – 2,16%; найменшою – у Румунії, Кіпрі, Болгарії, Латвії (від 0,42% до 0,66%).

Сектор вищої освіти у 2013 році отримав 688057,6 тис. грн. фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт<sup>29</sup> (6,1% всіх витрат на науку), переважна частина яких надійшла з держбюджету - 438476,5 тис. грн. (таблиця 9).

Таблиця 9. Фінансування наукових та науково-технічних робіт у секторі вищої освіти України за джерелами фінансування (млн. грн.)

	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	102,8	243,7	511,9	565,1	608,0	729,8	688,1
кошти бюджету	58,0	139,0	338,1	411,6	432,9	514,9	472,1
у т.ч. держбюджету	58,0	135,6	335,0	387,9	402,3	483,4	438,5
кошти фондів спеціального призначення	0,7	2,5	9,2	9,5	8,0	13,6	10,6
власні кошти	0,9	3,4	17,6	11,8	12,1	14,6	17,4
кошти замовників підприємств, організацій України	36,5	78,2	94,0	110,0	124,5	152,2	154,9
іноземних держав	5,3	8,9	23,1	18,6	25,5	30,5	29,3
кошти інших джерел	1,4	11,7	29,8	3,5	4,9	4,1	3,7

Джерело даних: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. (різні випуски)

Сектор вищої освіти виконав фундаментальні дослідження у сумі на 222786,4 тис. грн., прикладні дослідження - 296976,2 тис. грн., науково-технічні розробки - 111098,6 тис. грн., науково-технічні послуги 69106,0 тис. грн. Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт у секторі вищої освіти за видами складали у 2013 році: витрати на оплату праці - 446226,8 тис. грн., матеріальні витрати - 43209,6 тис. грн., інші поточні витрати - 188969,4 тис. грн., капітальні вкладення - 9651,8 тис. грн., у т.ч. устаткування - 6877,3 тис. грн.<sup>30</sup>

Сфери вищої освіти та наукової і науково-технічної діяльності дезінтегровані. На сектор вищої освіти припадає майже 7 % фінансування досліджень і розробок у країні (2005 р. – 4,7%; 2006 р. – 5,9%; 2007 – 6,9%; 2008 – 7,0%; 2009 – 6,5%; 2010 – 6,3%; 2011 – 6,3%; 2012 – 6,1%). У самій вищій школі на дослідження і розробки припадає менше 3,5 % загальних видатків на її утримання, натомість, у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – близько 30 %.

Майже половина вітчизняних ВНЗ не мають науково-дослідних організацій у своїй структурі. Водночас понад 70 % з 16,5 тис. докторів наук і 90 тис. кандидатів наук України мають основним місцем роботи ВНЗ. Однак вони перевантажені навчальною діяльністю і заробітчанством у різних закладах.

У секторі науки вищої освіти є певні проблеми із «подрібненням» НДДКР<sup>31</sup>, що виконуються, навіть у порівнянні з не найкращим становищем в українській науці. Так, Середні

<sup>29</sup> Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт – це фактичні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт (за собівартістю) у звітному періоді незалежно від джерела надходження коштів, уключаючи як поточні, так і капітальні витрати (за винятком суми амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів). У зазначений обсяг витрат не включають витрати на виконання робіт (послуг), що не є науково-технічними, а також платні послуги населенню.

<sup>30</sup> Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 314 с.

<sup>31</sup> Протягом 2013р. науковими організаціями України виконано на 10% НДДКР менше, ніж у 2012р. Та майже на третину менше, ніж у 2005 році.



вартість НДДКР, що виконувалася працівниками вищих навчальних закладів складала у 2013 році лише 64,6 тис. грн./рік (27,7% від середньої вартості НДДКР в Україні). Для порівняння розглянемо, як відбувалося погіршення фінансування окремої НДДКР в вищій школі. Так, середня вартість витрат на виконання наукової / науково-технічної роботи у секторі вищої освіти у 2005 році складала 29,5 тис. грн./рік (36,5% вартості витрат на НДДКР по країні), відповідно у 2009 р. – 54,4 тис. грн. (38,2%); 2010 р. – 61,2 тис. грн. (35,4%); 2012 р. – 71,9 тис. грн. (36,2%).

Загальні проблеми у проведенні у секторі вищої освіти ефективної наукової та науково-технічної політики призводять до вкрай низької активності вітчизняних вищих навчальних закладів у пошуках нових джерел фінансування наукової та науково-технічної діяльності. Яскравим прикладом є низька участь дослідників вищої школи України в міжнародних дослідженнях. Частка фінансування наукових установ сектору вищої освіти в загальних обсягах фінансування НДДКР за рахунок коштів іноземних держав є мізерною (2000р. – 1,1%; 2005 р. – 0,7%; 2009 – 1,3%; 2010 – 0,8%; 2011 – 1,5%; 2013 – 1,2% загальних обсягів фінансування української науки за рахунок коштів іноземних держав).

Відтак національна вища освіта на всіх рівнях не ґрунтується на дослідницько-інноваційній базі. При цьому не реалізується не тільки навчання на основі досліджень шляхом залучення в них студентів, а навіть і викладання не здійснюється з використанням результатів досліджень. Доцільно: 1) провести роботу з переорієнтації дослідників вищих навчальних закладів як на пошук замовників НДДКР, так й повноцінну участь у міжнародних та іноземних наукових проектах; 2) збільшити фінансування дослідницько-інноваційного сектору у вищій школі; 3) у вартості підготовки фахівців у вищій школі передбачати видатки на дослідження і розробки; 4) активно запроваджувати нові інституційні форми організації науки у секторі вищої освіти: дослідницькі університети, наукові та технологічні парки, центри колективного використання наукового обладнання, бізнес-інкубатори тощо. Реальна інтеграція вищої освіти і науки відбудеться при запровадженні підготовки докторів філософії та докторів наук на найвищих рівнях вищої освіти.

**Результативність.** Незважаючи на скорочення кількості безпосередніх виконавців наукових досліджень і розробок, загальна кількість друкованих праць працівників сектору вищої освіти стійко зростає: з 271649 у 2011 р. (78,7% загальних публікацій науки України); до 303192 у 2012 році (80,9%) та 320166 у 2013 році (81,8%).

У 2013 р. кількість спеціалістів з науковими ступенями, які мали наукові праці, що вийшли у наукових виданнях або виступали у ролі авторів (співвиконавців) у заявках на отримання охоронного документа на об'єкт права інтелектуальної власності, порівняно з 2012 р. збільшилась на 6,0%, у т.ч. докторів наук – на 12,5%, кандидатів – на 4,5%, і становила відповідно 40,4 тис., 8,0 тис. і 32,4 тис. осіб. Основна частина таких фахівців працювала в організаціях Міністерства освіти і науки України (46,2% загальної кількості докторів і 49,7% кандидатів наук)<sup>32</sup>.

## 5. Ресурси.

**5.1. Персонал.** На початок 2013/2014 навчального року у вищих навчальних закладах України I-II рівнів акредитації працювали 36254 викладача (з них 30766 штатних). З них педагогічних працівників – 36126 чол. (у т.ч.: 986 кандидатів наук, 43 доктора наук), науково-педагогічних працівників – 128 чол. (у т.ч.: 89 кандидатів наук, 14 доктора наук). Протягом 2000-2013 рр. у вищих навчальних закладах України I-II рівнів акредитації відбулося суттєве скорочення працівників ( майже в 1,3 рази) – на початок 2000/2001 навч. року в них працювало 47,7 тис. викладачів.

У вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації працював 158521 викладач (з них 138330 штатних). З них: 23274 педагогічних працівника (у т.ч.: 772 кандидатів наук, 29

<sup>32</sup> Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 314 с.

доктора наук) та 135247 науково-педагогічних працівників (у т.ч.: 69582 кандидатів наук, 14269 доктора наук). На відміну від вищих навчальних закладів України I-II рівнів акредитації, у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації чисельність професорсько-викладацького складу збільшилась (більш ніж в 1,6 рази) – на початок 2000/2001 навч. року в них працювало 80,0 тис. штатних викладачів та 16,6 тис. сумісників.

У 2013 р. у вищих та інших навчальних закладах працювало 73,8% спеціалістів вищої кваліфікації, у наукових та науково-технічних організаціях і установах, академіях, їхніх філіях, відділеннях та наукових центрах – 16,7%, у лікувальних закладах – 2,4%, в органах державної та місцевої влади – 2,4 тис. осіб. В ВНЗ в 2013 році працювало 11638 докторів наук (70,7% докторів наук, зайнятих в економіці України) та 65882 кандидатів наук (73,1% кандидатів наук, зайнятих в економіці України)<sup>33</sup>.

*Підвищення кваліфікації* працівників за місцем навчання та видом економічної діяльності «Освіта» у 2013 році пройшли 180,4 тис. осіб (майже кожний десятий працівник), у т.ч. 165,5 тис. працівників - у навчальних закладах<sup>34</sup>.

*Статус професорсько-викладацьких кадрів.* Найбільш актуальним питанням національної системи вищої школи України є питання щодо статусу викладача. В Україні він традиційно поєднується із рівнем заробітної плати. Разом з тим, соціальний статус викладача не є високим також і в розвинених країнах. Ця важка креативна праця є недооціненою в суспільстві, навіть там, де зарплата викладача (професора) вище середньої по країні. В сучасному світі, на відміну від стану в XIX – початку XX ст., соціальний статус викладача досить низький. Автор відомої книги «Кризис образования в современном мире» Филипп Кумбс<sup>35</sup> так характеризує зв'язок зарплати педагога та якості сучасних педагогічних кадрів: якщо платити педагогу зарплату нижче середньої по економіці, то система освіти отримує з ринку праці найгірші кадри, якщо тримати зарплату на рівні середньої в країні – то середні, але якщо платити педагогам вище середньої зарплати, то виникає певна вірогідність залучення в систему освіти кращих.

*Внутрішня мобільність.* Українська професура має проблеми із внутрішньою мобільністю. Проведене у 2013 році соціологічне дослідження виявило, що майже половина (48%) викладачів працюють в тому виші, який вони закінчували<sup>36</sup>.

*Середнє тижневе аудиторне навантаження.* Проведене у 2013 році соціологічне дослідження показало, що середнє тижневе аудиторне навантаження українського викладача є достатньо високим за міжнародними порівняннями та становить у середньому 18 годин на тиждень<sup>37</sup>. Цей показник дещо різниться залежно від спеціальності: найбільше викладають природничники (19,7 годин) та технарі (19,2 год.), а найменше – викладачі ІТ (14 год.).

Навантаження українських викладачів є суттєво вищим, ніж у їхніх західних колег<sup>38</sup>, та вищим навіть, ніж у країнах з менш розвиненими системами вищої освіти<sup>39</sup>.

---

<sup>33</sup> Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 314 с.

<sup>34</sup> Праця України у 2013 році. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 336 с.

<sup>35</sup> Кумбс, Г. Филипп. Кризис образования в современном мире: системный анализ / Ф. Г. Кумбс; пер. с англ. С. Л. Володиной, В. А. Кузнецова, С. П. Романовой. – М.: Прогресс, 1970. – 261 с.

<sup>36</sup> Звіт за результатами соціологічного опитування “Соціально-економічний та професійний портрет українського викладача” Центр дослідження суспільства, 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr\\_-\\_teachers\\_-\\_report\\_-\\_final.pdf?1386338539](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr_-_teachers_-_report_-_final.pdf?1386338539)

<sup>37</sup> Звіт за результатами соціологічного опитування “Соціально-економічний та професійний портрет українського викладача” Центр дослідження суспільства, 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr\\_-\\_teachers\\_-\\_report\\_-\\_final.pdf?1386338539](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr_-_teachers_-_report_-_final.pdf?1386338539)

<sup>38</sup> Американська асоціація університетських професорів встановлює верхню межу обсягу викладання: 12 годин/тиждень на бакалаврських програмах; не більше 9 годин/тиждень при викладанні повністю чи частково на рівні магістратури чи вище. При цьому асоціація вказує, що при такому навантаженні не варто очікувати значних

*Доходи.* Проведене у 2013 році соціологічне дослідження портрету українських викладачів ВНЗ показало, що 43% отримують дохід менше 3000 грн., в той час як середня заробітна плата по Україні у першому півріччі 2013 року склала 3143 грн. Всього 16% викладачів отримують дохід вищий за 4500 грн., тому не дивно, що 69% українських викладачів відносять низькі зарплати до основних проблем в освіті. При цьому доходи всередині викладацької спільноти різняться в залежності від низки параметрів. По-перше, доходи викладачів суттєво відрізняються за гендерною ознакою: жінки-викладачі заробляють менше за викладачів-чоловіків. Вищий за 4500 грн. дохід отримують 23,9% чоловіків і всього 12% жінок, в той час як менше 3000 отримує майже половина викладачок і 41,3% викладачів. Дохід 3000-4500 грн отримує приблизно однакова кількість чоловіків та жінок – 34,8% та 38,16% відповідно. По-друге, дохід викладача відрізняється в залежності від наукової галузі. Так, в Україні найвищі доходи отримують представники ІТ спеціальностей, з яких майже третина заробляє більше 4500 грн і майже половина - 3000-4500 грн. За ними йдуть економісти і правники. Серед інших спеціальностей доволі рівномірний розподіл тих, хто отримує менше 3000 грн, їх частка коливається в межах 45-52%. Крім того, серед усіх спеціальностей найменшу частку тих, хто отримує більше 4500 грн., складають викладачі-природничники - всього 12%. Такі відмінності, зокрема, залежать від додаткової зайнятості викладачів різних спеціальностей. Так, додатковий дохід найчастіше отримують викладачі ІТ спеціальностей (38%), найрідше – технічних (15%) та природничих (8%). Цікаво, що викладачі економічних та правничих спеціальностей отримують його не так часто, лише у 19% випадків. В цілому ж 80% викладачів живуть виключно за рахунок коштів, отриманих від роботи у своєму університеті. Решта отримує додатковий дохід від викладання в іншому виші (26%), від проведення досліджень і наукової роботи (25%), професійної не-викладацької роботи за спеціальністю (20%). Менше 10% отримують додаткові надходження від не-викладацької роботи за іншою спеціальністю, репетиторства та аспірантури/докторантури. По-третє, існує суттєва залежність між рівнем доходу та науковим ступенем і званням викладача, що є доволі очікуваним. 75% викладачів без наукового звання заробляють менше 3000 грн., і всього 4% - більше 4500. Ситуація з професорами майже повністю обернена: 4% заробляє менше 3000 грн і 84% - більше 4500 грн.

Український викладач має достатньо обмежені можливості отримання додаткових доходів. Джерелами додаткових доходів викладачі вказали: викладання в іншому ВНЗ – 26% опитаних, проведення НДДКР – 25%, професійна не-викладацька робота за спеціальністю – 20%, Професійна не-викладацька робота за іншою спеціальністю – 9%, Репетиторство – 8%, Аспірантура або докторантура – 5%.

Що стосується статей витрат, пов'язаних з проведенням професійної діяльності, то викладачі усіх спеціальностей витрачають більше на книги, аніж на інші витратні матеріали. При цьому найбільше витрачають економісти та правники (в сумі 342 грн./міс.), майже стільки ж витрачають викладачі суспільно-гуманітарних спеціальностей (311 грн./міс.). Найменше в місяць витрачають викладачі ІТ спеціальностей - менше 200 грн. на місяць<sup>40</sup>.

## **5.2. Фінанси.**

---

досягнень у науковій роботі викладача. Оптимальним же асоціація вважає 9 годин на бакалаврському рівні й 6 - при викладанні в бакалавраті-магістратурі чи просто в магістратурі. В Ізраїлі існують різні норми аудиторного навантаження: для більш орієнтованих на викладання коледжів – не вище, ніж 12-16 годин, а університетські викладачі, більш орієнтовані на дослідження, викладають до 8 годин на тиждень.

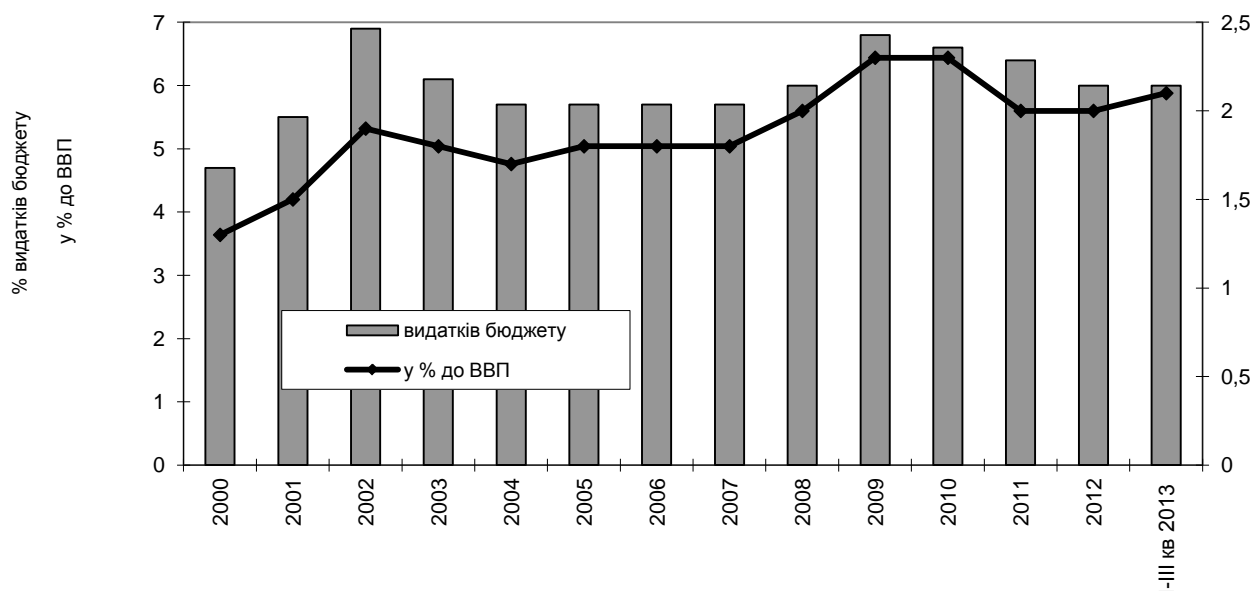
<sup>39</sup> В Індії встановлений ліміт на аудиторне навантаження старших викладачів 16 годин на тиждень, доцентів і професорів - 14 годин в Малайзії – 18 годин на тиждень.

<sup>40</sup> Звіт за результатами соціологічного опитування "Соціально-економічний та професійний портрет українського викладача" Центр дослідження суспільства, 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr\\_-\\_teachers\\_-\\_report\\_-\\_final.pdf?1386338539](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr_-_teachers_-_report_-_final.pdf?1386338539)

Загальні витрати на освіту в Україні у 2007 році склали 53,47 млрд. грн., 2008 році - 70,39 млрд. грн., у 2009р. – 77,41 млрд. грн., у 2010р. – 91,07 млрд. грн., у 2011р. – 97,60 млрд. грн., у 2012р. – 111,18 млрд. грн. Порівнюючи з показниками національної економіки у 2007 та 2008 роках Україна витратила 7,4% валового внутрішнього продукту (ВВП) на освіту, у 2009р. – 8,5%, у 2010 р. – 8,4%, у 2011р – 7,5 та у 2012р. цей показник становив 7,9% (державні та приватні витрати разом з урахуванням офіційних та неофіційних прямих платежів населення). Відповідно, за освітніми рівнями ці витрати у 2012р. становили 1,1% ВВП – для МСКО 0, 1,2% – МСКО 1, 2,5% – МСКО 2-4, 3,1% – МСКО 5-6 (Перший етап вищої освіти – МСКО 5 споживав 38,0% загальних витрат освіти, другий етап вищої освіти - МСКО 6 – 1,5%). Частка витрат державного сектора на освіту становила 6,7% ВВП, що відповідало рівню розвинутих країн Європейського союзу.

Видатки на вищу освіту у 2000-2013 рр. за даними Державної служби статистики України склали у % до ВВП – від 1,3% (2000 р.) до 2,3% (2009, 2010 рр.), у % до загальних витрат консолідованого бюджету України – від 4,7% (2000 р.) до 6,9% (2002 р.) та 6,8% (2009 р.). При цьому, якщо у 2000-2002 рр. видатки на вищу освіту України суттєво зросли, то протягом 2003-2007 рр. відбулася їх стабілізація, а у 2012-2013 рр. (після зниження у 2009-2011 рр.) знов стабілізувалися (рис. 9).

Рис. 9. Видатки на вищу освіту України, %



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року (різні випуски). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України.

Функціональна структура витрат на вищу освіту в Україні останніми роками була вкрай нестійкою та суперечливою (таблиця 10).

Таблиця 10. Розподіл витрат на вищу освіту за структурою фінансування загальних функцій освіти, млн. грн.

	Усього	Послуги у сфері освіти	Другорядна діяльність у межах закладів освіти	Медичні послуги	Харчування	Адміністративні / комунальні, відрядження, будівництво та ремонт	Другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням	Інвентар та обмундирування	Транспортні послуги	Підручники та канцтовари	Фінансові послуги/ трансферти, стипендії, субсидії, поточні та капітальні
<b>2007</b>											
I-ий етап ВО (МСКО 5)	22269,4	17161,2	2986,8	1,1	2551,0	434,7	2121,5	827,0	10,0	320,8	963,7
ВО у ВНЗ I-II р.а.	4217,2	3437,9	459,3	0,1	405,4	53,9	320,0	117,9	10,0	51,8	149,3
ВО у ВНЗ III-IV р.а.	18052,2	13723,3	2527,4	1,0	2145,6	380,8	1801,5	709,2	9,0	269,0	814,4
II-ий етап ВО (МСКО 6)	897,2	772,5	95,4	0,01	0,6	94,7	29,4	1,3	5,3	-	22,8
<b>2008</b>											
I-ий етап ВО (МСКО 5)	29183,5	23826,5	2943,8	1,3	2505,0	437,5	2413,2	813,0	12,6	319,5	1268,1
ВО у ВНЗ I-II р.а.	5511,3	4709,9	434,6	0,1	369,3	65,2	366,8	106,7	1,1	47,5	211,4
ВО у ВНЗ III-IV р.а.	23672,2	19116,7	2509,2	1,2	2135,7	372,3	2046,4	706,3	11,5	271,9	1056,7
II-ий етап ВО (МСКО 6)	1172,3	1025,5	104,1	0,01	0,8	103,3	42,7	1,1	6,0	-	35,6
<b>2009</b>											
I-ий етап ВО (МСКО 5)	32480,4	27878,8	2731,7	1,6	2366,0	364,2	1869,8	761,9	11,6	302,7	793,6

5)												
ВО у ВНЗ I-II п.а.	6209,1	5525,1	392,4	0,1	327,3	65,0	291,6	95,2	1,1	42,5	152,8	
ВО у ВНЗ III-IV п.а.	26271,3	22353,8	2339,3	1,5	2038,6	299,2	1578,2	666,7	10,5	260,3	640,7	
II-ий этап ВО (МСКО 6)	1192,2	1076,1	70,7	0,01	0,4	70,2	45,4	1,0	5,1	-	39,3	
<b>2010</b>												
I-ий этап ВО (МСКО 5)	37660,5	32729,3	2688,2	1,6	2286,8	399,7	2243,0	762,0	3,1	327,0	1150,9	
ВО у ВНЗ I-II п.а.	7595,3	6818,5	404,7	0,1	335,3	69,3	372,1	108,2	0,5	48,7	214,7	
ВО у ВНЗ III-IV п.а.	30065,2	25910,8	2283,5	1,5	1951,5	330,4	1870,9	653,8	2,7	278,3	936,2	
II-ий этап ВО (МСКО 6)	1491,8	1326,4	95,0	0,01	1,1	93,9	70,4	26,7	5,0	-	38,8	
<b>2011</b>												
I-ий этап ВО (МСКО 5)	39764,0	35143,6	2536,7	1,9	2132,6	402,2	2083,7	709,2	3,2	296,2	1075,1	
ВО у ВНЗ I-II п.а.	8159,3	7410,0	397,3	0,2	331,9	65,2	352,0	108,1	0,5	46,9	196,6	
ВО у ВНЗ III-IV п.а.	31604,7	27733,7	2139,3	0,7	1800,6	337,0	1731,7	601,2	2,7	249,3	878,6	
II-ий этап ВО (МСКО 6)	1571,6	1415,7	89,4	0,1	0,6	88,7	66,5	29,0	6,3	-	31,1	
<b>2012</b>												
I-ий этап ВО (МСКО 5)	42218,5	37700,6	2360,6	2,4	2005,6	352,5	2157,3	669,2	3,9	394,7	1089,5	
ВО у ВНЗ I-II п.а.	8961,0	8219,8	387,0	0,2	322,0	64,8	354,3	104,6	0,5	64,0	185,1	
ВО у ВНЗ III-IV п.а.	33257,5	480,9	1973,6	2,2	1683,7	287,7	1803,0	564,6	3,3	330,8	904,3	

II-ий етап ВО (МСКО 6)	1622,3	1473,0	83,1	0,2	1,0	81,9	66,2	28,3	6,4	-	31,5
---------------------------	--------	--------	------	-----	-----	------	------	------	-----	---	------

Джерело даних: Національні рахунки освіти України у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 73 с.

Примітки:

1. **Другорядна діяльність у межах закладів освіти** є сумою видатків на: Медичні послуги + Послуги харчування + Адміністративні послуги/Комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати).

2. **Другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням** є сумою видатків на: Інвентар та обмундирування + Транспортні послуги + Підручники та канцелярські товари + Фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти.

Аналіз розподілу коштів, спрямованих на освіту, за функціями<sup>41</sup> характеризує види освітніх послуг або заходів, які здійснюються у країні упродовж року.

Із загальних видатків на освіту 78,9% (87,7 млрд. грн.) було витрачено на основні послуги у сфері освіти, 15,6% – на другорядну діяльність в межах закладів освіти, 5,5% – на другорядну діяльність, що пов'язана з навчанням. Функціональна структура загальних витрат на освіту в 2012 р. (відсотковим розподілом витрат між видами послуг) була такою:

- найбільші витрати (78,9%) йшли на послуги у сфері освіти;
- 8,8% було витрачено на адміністративні послуги/комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати);
- 6,8% – на послуги харчування;
- 2,6% – на фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти;
- 1,9% – на інвентар та обмундирування;
- 0,9% – на підручники та канцелярські товари;
- 0,1% – на іншу діяльність у сфері освіти.

Загальне збільшення витрат на освіту, що спостерігалось останніми роками призвело до суттєвого збільшення загальних витрат на одного учня/студента, які складали у 2007 році – 5793,6 грн. (або 1147,2 дол. США за обмінним курсом), та, відповідно: у 2008 р. – 7833,6 грн. (\$ 1486,5); у 2009 р. – 8893,1 грн. (\$ 1141,6); у 2010 р. – 10758,6 грн. (\$ 1355,0); у 2011 р. – 11705,6 грн. (\$ 1468,7); у 2012 р. – 13512,8 грн. (\$ 1691,2)<sup>42</sup>. При цьому середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні, які у 2012 році склали 13513 грн., розподілялися наступним чином: з них 11425 грн. (85%) – кошти державного сектора, 2088 грн. (15%) – кошти недержавного сектора. Щорічне зростання середніх витрат на навчання одного учня/студента спостерігається і за окремими рівнями освіти (рис. 10).

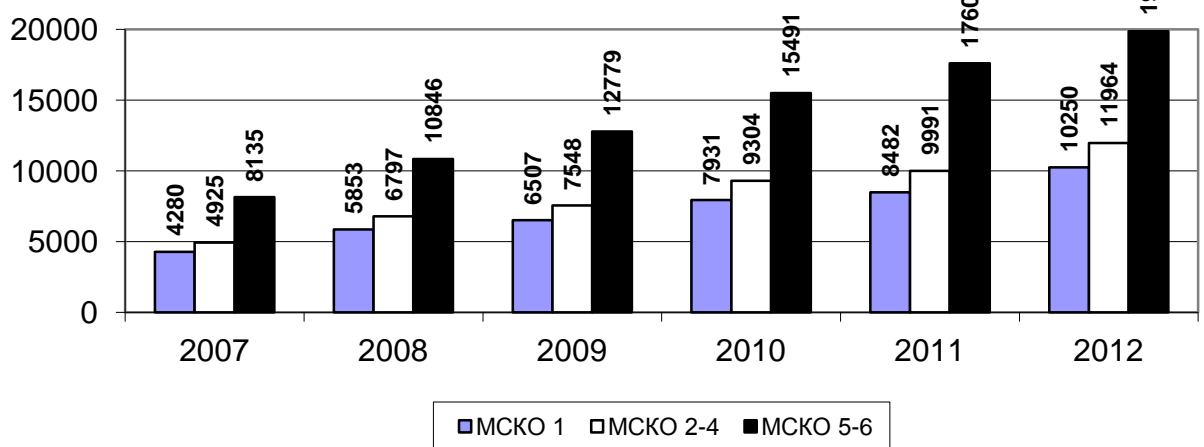
---

<sup>41</sup> Функції освіти або види діяльності – це види діяльності, які здійснюють постачальники освітніх послуг за рахунок отриманих коштів. Інформація цього рівня забезпечує відповідь на питання, на здійснення яких видів діяльності (надання видів продукції) і в якому обсязі провайдери використовують кошти та про види освітніх послуг або заходів, які здійснювалися у країні. Прикладами є надання освітніх послуг і адміністративні заходи у системі освіти, а також супутні види діяльності: харчування, медичне обслуговування, перевезення школярів, постачання підручників.

<sup>42</sup> Національні рахунки освіти України у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – с. 6.



Рис. 10. Середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні за рівнями освіти, грн.



Джерело даних: Національні рахунки освіти України (різні випуски)

За рівнями освіти зазначені витрати у 2012 році становили 10634 грн. (МCKO 0), 10250 грн. (МCKO 1), 10250 грн. (МCKO 2), 14848 грн. (МCKO 3), 15647 грн. (МCKO 4), 19454 грн. (МCKO 5) та 45757 грн. (МCKO 6).

Середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні у 2011 році склали 11705 грн., з них за рівнями освіти зазначені витрати становили 9106 грн. (МCKO 0), 8482 грн. (МCKO 1), 8482 грн. (МCKO 2), 11820 грн. (МCKO 3), 14410 грн. (МCKO 4), 17202 грн. (МCKO 5) та 43870 грн. (МCKO 6). Слід відмітити, що порівняно з 2010, 2009 та 2008 роками середні витрати на навчання одного учня/студента збільшились відповідно на 9, 32 та 49%, а з 2007 роком у два рази.

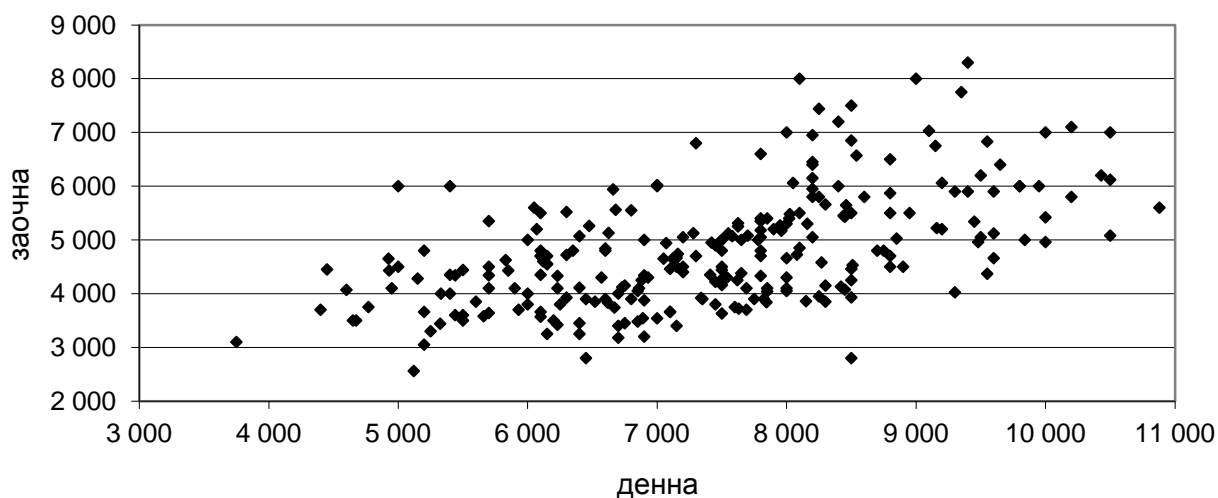
Ключовим для адміністрування фінансового забезпечення національної системи вищої освіти України є питання оплати підготовки здобувачів вищої освіти. У цьому питанні вищі навчальні заклади та особи, що здобувають вищу освіту, мають певні складнощі. Ще у 2011 році Рахункова палата України зазначала, що «Аудити Рахункової палати показали, що у 2008 - 2011 роках за відсутності нормативів вартості підготовки фахівця визначення потреби коштів на підготовку кадрів та підвищення кваліфікації (згідно з вимогами Мінфіну) ґрунтувалося на забезпеченні насамперед соціальних виплат (зарплати, стипендій, допомоги, харчування інвалідів і сиріт), комунальних послуг та енергоносіїв і не мало прямої залежності від обсягів затвердженого державного замовлення. Ігнорування Мінфіном при затвердженні бюджетних призначень вимог законодавства у сфері державного замовлення підтверджує формальне значення цього засобу державного регулювання економіки і у підсумку не забезпечує ефективного використання бюджетних коштів на підготовку фахівців з вищою освітою.»<sup>43</sup>

На сьогодні вартість навчання у ВНЗ України достатньо сильно різниться. На рис. 11 представлена середня ціна за рік навчання для студентів, прийнятих вищими навчальними закладами України у 2014/2015 навчальному році за ОКР «Бакалавр» за денною та заочною формами. Дані демонструють значні розбіжності в цінах навчання на здобуття вищої освіти

<sup>43</sup> Про результати аудитів ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації за галузевою ознакою. – Київ: Рахункова палата України, 2011. – 42 с.

за освітньо-кваліфікаційним рівнем (ОКР) «Бакалавр»: за денною формою навчання – від 3750 грн./рік до 10880 грн./рік, за заочною – від 2560 грн. до 8300 грн. (Примітка: наведена середня ціна на навчання за наведеним освітньо-кваліфікаційними рівнем в відповідному вищому навчальному закладі). Варто зазначити, що навіть максимальний розмір оплати вартості навчання за ОКР «Бакалавр» менше, аніж орієнтовна середня вартість підготовки одного кваліфікованого робітника, що встановлена державним замовленням на підготовку робітничих кадрів для державних потреб на 2014 рік, та складає 18052 гривень<sup>44</sup>.

Рис. 11. Середня вартість навчання за ОКР "Бакалавр", що встановлена ВНЗ України у 2014 році, грн.

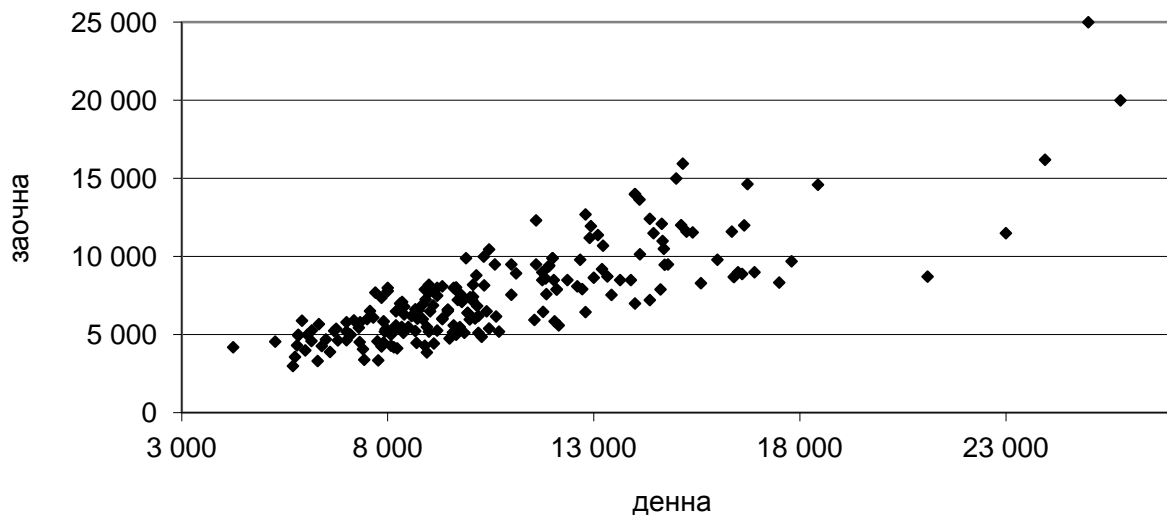


Джерело даних: портал <http://abiturients.info/uk>

На рис. 12 представлена середня ціна за рік навчання для студентів, прийнятих вищими навчальними закладами України у 2014/2015 навчальному році за ОКР «Магістр» за денною та заочною формами. Дані також демонструють значні розбіжності в цінах навчання на здобуття вищої освіти за ОКР «Магістр»: за денною формою навчання – від 4250 грн./рік до 25780 грн./рік, за заочною – від 3000 грн. до 25000 грн.

<sup>44</sup> Постанова Кабінету Міністрів України від 11 червня 2014 р. № 212 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2014 році» // Офіційний вісник України від 11.07.2014 — 2014 р., № 53, стор. 47, стаття 1412.

Рис. 12. Середня вартість навчання за ОКР "Магістр", що встановлена ВНЗ України у 2014 році, грн.



Джерело даних: портал <http://abiturients.info/uk>

Фахівці Світового банку ще у 2008 році у своєму дослідженні «Вдосконалення міжбюджетних відносин і стратегії державних видатків у сферах охорони здоров'я та освіти в Україні: вибрані питання»<sup>45</sup> зазначали, що Україна витрачає значну суму своїх бюджетних ресурсів на освіту (головним чином на місцевому рівні), однак ефективність цих видатків низька. Вони вважали, що зазначені видатки не можна підвищити, не завдавши економіці шкоди внаслідок додаткового податкового навантаження. Відзначаючи, що значна сума бюджетних коштів, вкладена в послуги освіти, не забезпечує належної віддачі вони пояснювали цю ситуація частково значною неефективністю послуг у сфері освіти, що призводить до надто малих видатків на заходи з підвищення якості послуг і недостатніх інвестицій. Одним із головних тверджень цього дослідження було те, що немає потреби у збільшенні видатків бюджету України на надання послуг, однак є потреба у підвищенні ефективності цих видатків. У цьому контексті пропонувалося уряду України поліпшити розподіл ресурсів, зміцнюючи систему міжбюджетних відносин і забезпечуючи достатні бюджетні заощадження у рамках наявного обсягу фінансування сфери освіти з тим, щоб перерозподілити їх для підвищення якості видатків у цій сфері.

Зверталася також увага на те, що власні (з власної кишені) виплати населення у поєднанні з низькою адресністю державних видатків призводять до нерівності та проблем із доступом до послуг освіти, а також до проблем, пов'язаних з управлінням сфери освіти. За оцінками зазначеного дослідження, власні виплати населення у сфері освіти можуть сягати загалом 1,5% ВВП; близько половини з яких припадає на вищу освіту.

Крім того, передбачалося, що істотних заощаджень можна досягти також у сфері вищої освіти завдяки цільовому спрямуванню бюджетних ресурсів (на оплату навчання і стипендії) кращим студентам з бідніших домогосподарств (які, до того ж, отримали високі оцінки під час стандартизованого вступного тестування), що очевидно, забезпечило б значне заощадження бюджетних коштів, які можна буде використати для видатків на заходи з

<sup>45</sup> Вдосконалення міжбюджетних відносин і стратегії державних видатків у сферах охорони здоров'я та освіти в Україні: вибрані питання. Дослідження Світового банку. 2008. – 168 с.

підвищення якості (які не отримують достатнього фінансування). Підкреслювалося, що зважаючи на негативний демографічний профіль України, реформи слід впроваджувати негайно, затримка із їх початком унеможливить поступові зміни, і згодом необхідно буде впроваджувати радикальніші реформи, що матиме вищу політичну ціну. Окрім того, як додатковий захід пропонувалося розглянути можливість запровадження на пілотній основі системи ваучерів для студентів, чие навчання у закладах вищої освіти оплачується з бюджету, з використанням яких студенти могли б платити ці кошти тому навчальному закладові, який вони самі оберуть. Це могло б стимулювати конкурентну боротьбу між вищими навчальними закладами за таких студентів і підвищити значимість їхніх освітніх послуг на ринку.

У багатьох країнах світу, особливо в країнах з розвинутою ринковою економікою державні витрати на освіту є значними і постійно зростаючими, тобто держава впливає на освіту у першу чергу заходами фінансово-економічного характеру. Освіта стала пріоритетом національної стратегії економічного зростання, а сприяння її розвитку включає елементи постійного моніторингу та подальшого індикативного прогнозування, що увійшло у практику державного регулювання національних систем освіти всіх розвинутих країн. Державна освітня політика цих країн ґрунтується на визнанні, що чим краща освітня та професійна підготовка робочої сили, тим значніша її роль у виробництві, тим менше в країні соціальних проблем, пов'язаних із безробіттям, бідністю, злочинністю тощо. Вивчення ефективності освіти з позиції її впливу на соціально-економічне зростання має велику практичну цінність у зв'язку з тим, що, по-перше, виявляє джерела та чинники економічного зростання, по-друге, сприяє оптимальному розподілу ресурсів між різними сферами, по-третє пояснює розподіл доходів у суспільстві, по-четверте, впливає на поведінку споживачів освітніх послуг як інвесторів системи освіти.

Враховуючи зазначене, одним із пріоритетних напрямів реформування національної системи вищої освіти України має бути реформування економічних засад системи вищої освіти, яке повинно спрямовуватися на створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на вищу освіту.

### 5.3. Матеріальна база.

Важливою проблемою, яка впливатиме на реформи вищої освіти та національну систему освіти взагалі є суттєві труднощі із матеріальною базою системи освіти.

Матеріальна база освіти у XXI столітті продовжувала стрімко старіти та приходити у невідповідність до сучасних умов. Так, ступінь зносу основних засобів<sup>46</sup> за видом економічної діяльності «Освіта» у 2010 році склав 62,5%, хоча у 2000 році він був значно нижче та складав 40,5% (таблиця 11). Фактично вартість основних фондів освіти майже не змінилася (таблиця 12). Нові основні фонди в освіті за останні десятиліття вводилися у дію вкрай повільно (таблиця 13).

Таблиця 11. Ступінь зносу основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2000–2010 роках (млн. грн.)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
40,5	51,2	56,6	57,0	58,3	59,7	61,6	57,4	57,8	62,4	62,5

<sup>46</sup> Включають вартість основних засобів (земельних ділянок, будівель, споруд та передавальних пристроїв, машин та обладнання, транспортних засобів, інструменту, тварин, довгострокових біологічних активів рослинництва і тваринництва, що пов'язані із сільськогосподарською діяльністю тощо) господарських організацій, установ, закладів.

Таблиця 12. Залишкова вартість основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2000–2010 роках (млн. грн.)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
26982	22575	19838	20035	20559	20814	20532	24124	26144	25380	27184

Таблиця 13. Вартість введених в дію нових основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2000–2010 роках (млн. грн.)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
400	1410	885	1236	1303	1380	1602	2168	2481	2285	2311

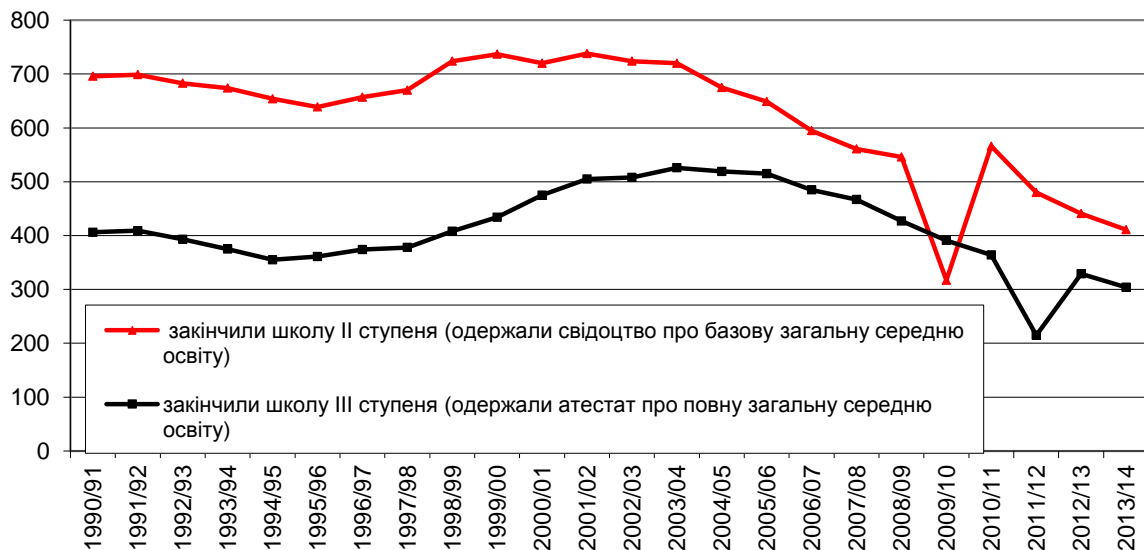
Джерело даних: Основні засоби України за 2000–2010 роки. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2011. – 293 с.

## 6. Зовнішні чинники діяльності національної системи вищої освіти

### 6.1. Зв'язок з іншими секторами освіти.

По-перше, розробка відповідної стратегії розвитку вищої освіти повинна враховувати «потужність» систем освіти попереднього рівня. Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами щорічно зменшується (рис. 13).

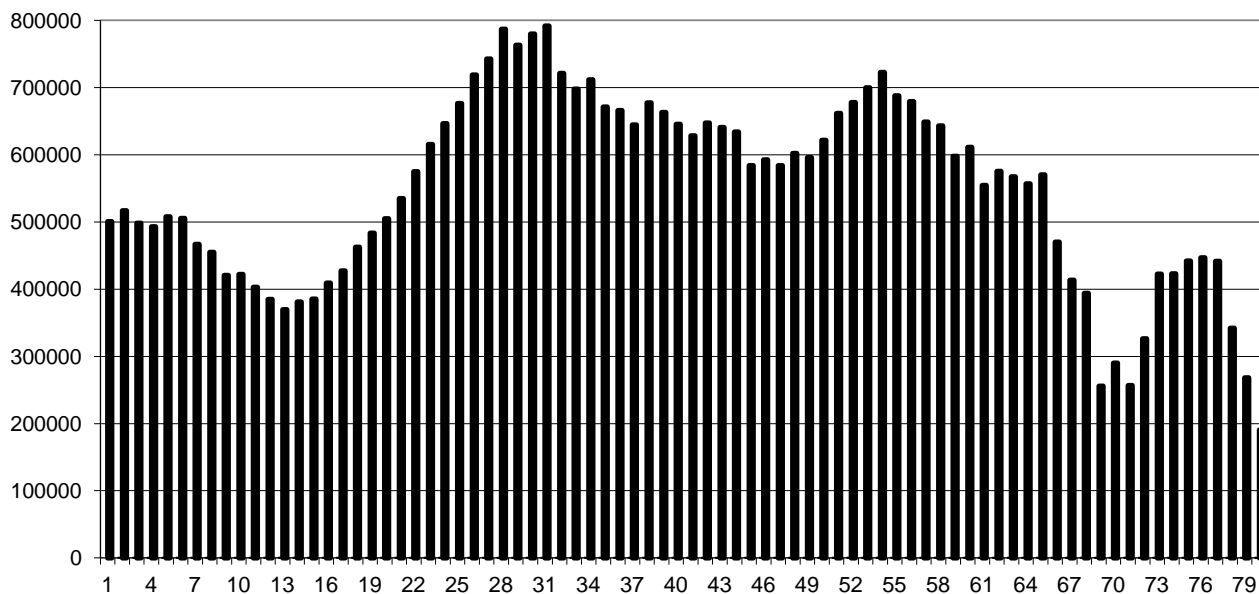
Рис. 13. Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами (у навчальному році, тис. осіб)



По-друге, зв'язок сфери вищої освіти з іншими секторами освіти багатьма визнається як недостатній. Значні нарікання викликає якість підготовки абітурієнтів, що поступають до вищих навчальних закладів з повною середньою освітою після закінчення шкіл та професійно-технічних навчальних закладів. Втретє, одночасно, з боку роботодавців, є значні претензії до вищих навчальних закладів щодо якості підготовки фахівців з вищою освітою, що примушує роботодавців забезпечувати додаткове або корпоративне навчання. Втретє, є певні проблеми із введенням принципу «освіта протягом всього життя», що призводить до складнощів у взаємодії сектору вищої освіти з сектором поствищої освіти – зокрема системами підвищення кваліфікації та перепідготовки.

**6.2. Демографічна криза.** Значний внесок в нестабільність системи вищої освіти вносить демографічна криза, що продовжується в Україні. Статистика фіксує «демографічну яму» (рис. 14) – найнижчий показник у групі населення, з віком 13 років (вступники до університетів 2018 та 2019 рр.).

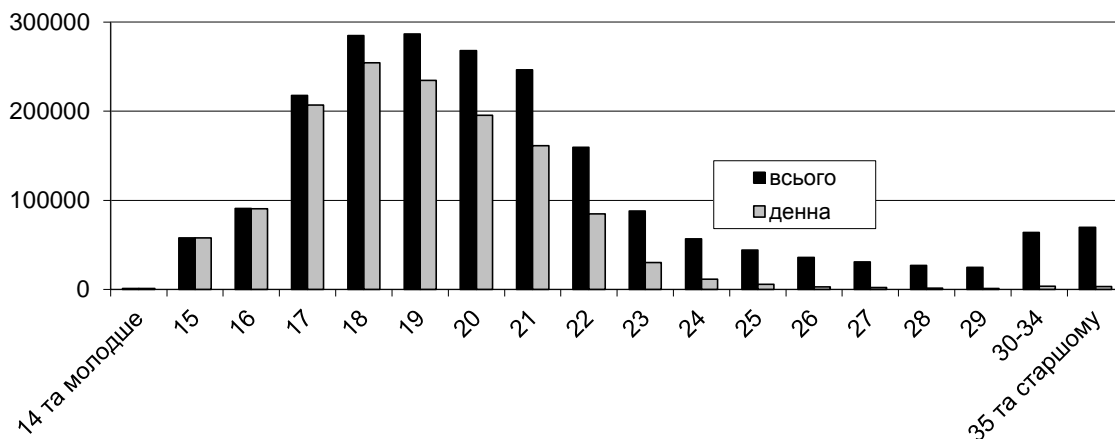
Рис. 14. Розподіл постійного населення України за віком станом на 1 січня 2014 року



Джерело даних: Розподіл постійного населення України за статтю та віком станом на 1 січня 2014 року. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2014. – 414 с.

Зміни у демографічному розподілі вікових груп молоді України призвели протягом початку XXI століття до змін у віковому складі студентів – як до зменшення загальної чисельності відповідних вікових груп студентів, так і у між-віковій структурі студентів (рис.15 та 16).

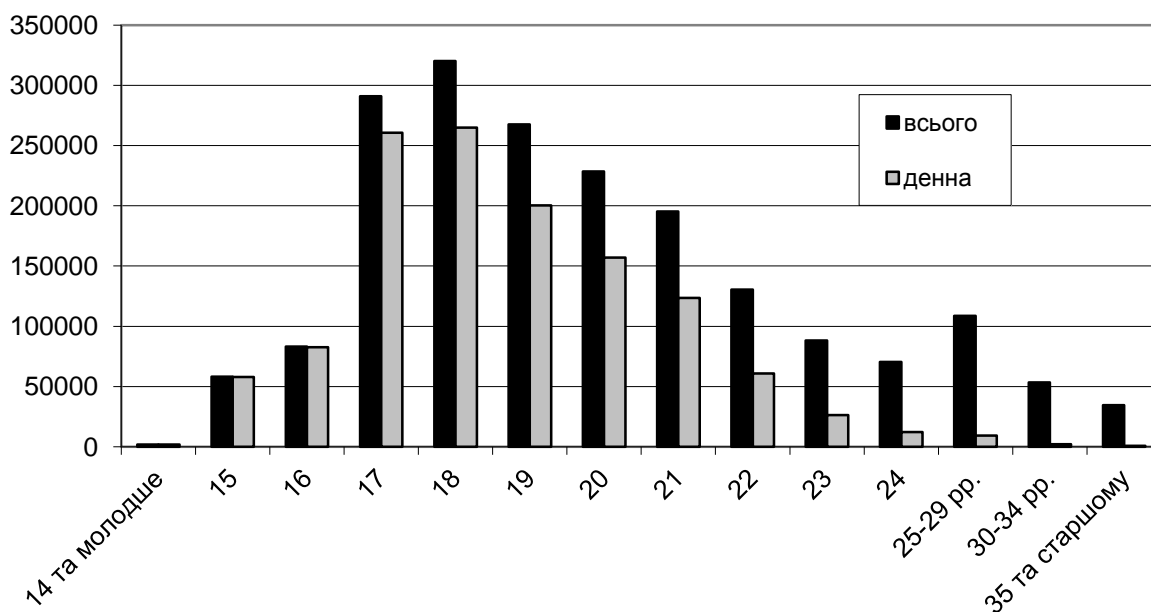
Рис. 15. Чисельність студентів ВНЗ 1-4 рівнів акредитації, що навчалися у 2013/14 н.р.



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на

початок 2013/14 навчального року. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2014. – 165 с.

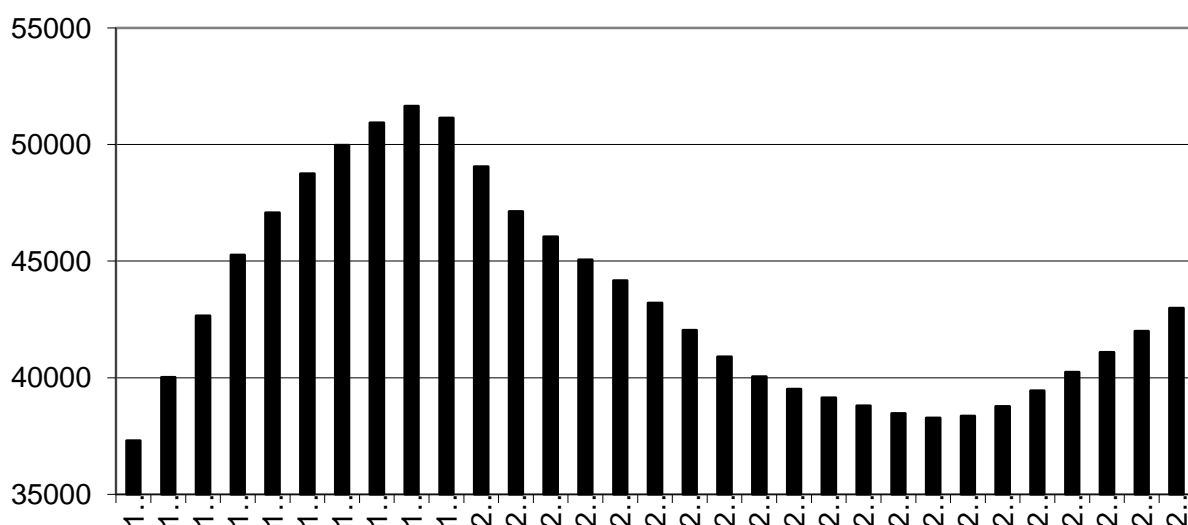
Рис. 16. Чисельність студентів ВНЗ 1-4 рівнів акредитації, що навчалися у 2000/2001 навч. році



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2001. – 84 с.

Варто зазначити, що ООН прогнозує подальший розвиток в Україні демографічної кризи, що також буде мати значний негативний вплив на національну систему вищої освіти України у майбутньому (рис. 17).

Рис. 17. Чисельність населення України (1950-2010 факт, 2015-2100 прогноз ООН), тис. осіб



Джерело даних: WorldPopulationProspects: The 2012 Revision, Volume I: ComprehensiveTables. UnitedNations. NewYork, 2013. – 463 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esa.un.org/wpp/>

У короткостроковій перспективі кількість молоді віку вступників буде зменшуватись до 2018 року, після чого почнеться поступове зростання – у 2025 році прогнозується відновлення показника на рівні 2012 року (рис. 18).

Рис. 18.





Джерело даних: Освіта 2013, Центр дослідження суспільства – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/034/original/%D0%A1SR\\_EDU\\_UKR\\_AINE\\_2013.pdf?1394657859](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/034/original/%D0%A1SR_EDU_UKR_AINE_2013.pdf?1394657859)

### 7.3. Зв'язок з ринком праці

Дефіцит спеціалістів, недостатній рівень освіти та професійних навичок працівників – ключові проблеми, що стримують ріст продуктивності праці та виробництва, прибутковість бізнесу – це проблеми, на які останнім часом постійно звертається увага. Аналогічні проблеми зустрічаються також на іноземних ринках праці. Так, на початку 80-х років багато галузей британської економіки мали потребу в кваліфікованих інженерних кадрах, яка не задовольнялася. У США наприкінці 90-х років попит на висококваліфікованих фахівців перевищував пропозиції та зростав достатньо швидко. У середині першого десятиріччя XXI сторіччя 44% роботодавців Великої Британії відмічали, що можуть втратити свій бізнес через нестачу фахівців необхідної кваліфікації<sup>47</sup>.

Розповсюдженість випадків невідповідності (дисбалансу) між фактичним та потрібним рівнями освіти та кваліфікації робітників є постійною темою українських та іноземних досліджень. Причиною подібних диспропорцій може бути як ріст вимог до робітників з боку працедавців відповідно до нових організаційних та технологічних змін виробництва, так й зниження якості освітньої підготовки майбутніх фахівців, у певних випадках – незацікавленість роботодавців у підвищенні професійного рівня робітників з недостатньою кваліфікацією у зв'язку із значними витратами на ці цілі (див. також рис. 1 даних аналітичних матеріалів).

Цікаву інформацію щодо стану цієї проблеми надають матеріали дослідження 2013 року «Досвід працевлаштування випускників вищих навчальних закладів: погляд випускників та роботодавців»<sup>48</sup>.

Так, роботодавці розійшлися у уявленнях щодо потреб у кваліфікованих фахівцях. Опитані відмічали дисбаланс попиту та пропозиції відносно окремих категорій випускників з вищою освітою, зокрема вважали занадто багато на ринку праці випускників з бізнес/економічною освітою (57%), 55%- з юридичною, на нестачу на ринку фахівців з інженерно-технічною освітою вказували 44% опитаних, IT-фахівців -12%, будівельників – 17%.

За даними дослідження, проведеного українським відділом Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна, середня кількість претендентів на одну вакансію (hh.індекс) в Україні в 3 кварталі 2014 року складає 5,1, в Києві – 5,6.

В цілому по Україні найбільшим попитом серед роботодавців користуються спеціалісти зі страхування і робочі. На одне робоче місце претендує 0,7 і 0,9 пошукачів відповідно. Найбільша конкуренція спостерігається серед пошукачів без досвіду роботи, студентів – на одну вакансію 11,1 претендентів, спеціалістів у сфері фінансів – 9,5 і юристів – 9,4 (рис. 19).

<sup>47</sup> Prepared by the Office for National Statistics London: TSO The Official Yearbook of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. 2005 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ons.gov.uk/ons/rel/social-trends-rd/the-official-yearbook-of-the-united-kingdom/2005-edition/index.html>

<sup>48</sup> Досвід працевлаштування випускників вищих навчальних закладів: погляд випускників та роботодавців. 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/bestuniverua/ss-27208268>

## hh.індекс в Україні в проф.сферах в 3 кварталі 2014

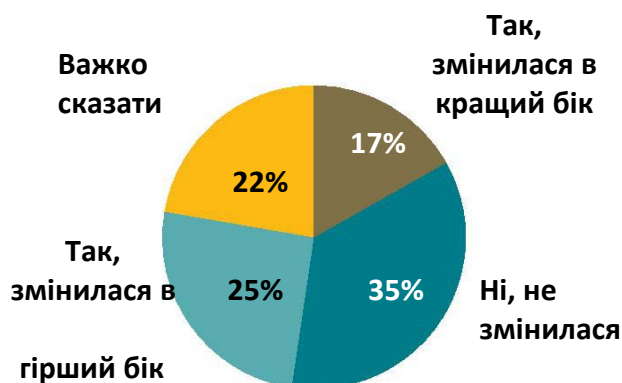


Рис. 19.

Дані були отримані в результаті аналізу бази даних вакансій і резюме Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна в жовтні 2014 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hh.ua/article/15504>

Є певні проблеми з оцінкою якості підготовки фахівців з вищою освітою. Так, на запитання «На Вашу думку, чи змінилася і, якщо так, то в якому напрямку якість підготовки випускників українських ВУЗів за останні 5 років?» були надані наступні відповіді (рис. 20). Четверта частина опитаних мають уявлення про погіршення університетської підготовки, третина – про її незмінність. Про покращення казали лише 17 % опитаних роботодавців.

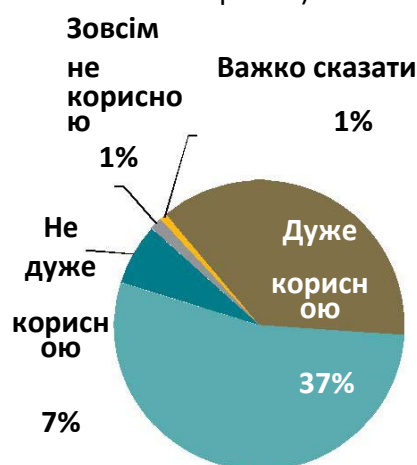
Рис. 20



Зазначене дещо розбігається із уявленнями випускників про якість отриманої університетської підготовки (рис. 21). Випускники, що працюють за фахом, у більшості (91%) вважають, що отримана ними освіта була корисною для виконання їхньої роботи. Майже 8% випускників, що працюють за фахом, відповіли, що отримана ними освіта виявилася по суті непотрібною для їхньої роботи.

Наскільки корисною стала освіта, отримана у ВУЗі, для виконання цієї роботи? (% до тих, хто працює за фахом)

Рис. 21



Отримання першого робочого місця та пошуки роботи молоддю є значною проблемою України. У цьому напрямі роботи є певні розбіжності між офіційними даними та даними зазначеного соціологічного опитування. Так, за статистичними даними направлення на роботу у 2013 році отримали 156473 випускника, що складає лише 27,2 загальної кількості випускників ( у тому числі, з них тих, хто навчались за рахунок коштів: державного бюджету –

120654 осіб, місцевих бюджетів – 17950 осіб). Лише 41143 випускника у 2013 році одночасно з освітньо-кваліфікаційним рівнем отримали робітничу професію<sup>49</sup>.

Однак, за даними опитування картина інша: найпопулярнішими способами пошуку роботи серед випускників є звернення до знайомих (цей метод пошуку роботи використовували 46% випускників) та перегляд вакансій в Інтернеті або газетах (35%). Лише 7% випускників під час пошуків роботи зверталися до Державної служби зайнятості, стільки ж – зверталися до роботодавців або відвідували ярмарки кар'єри. Іще менше випускників (близько 5%) ходили на співбесіди або складали іспити для прийому на роботу, розміщували оголошення в газетах / журналах або відповідали на розміщені вакансії, або ж зверталися до компаній, де раніше проходили практику / стажування. Найрідше випускники зверталися по допомогу до університетського центру зайнятості (4%) або до кадрового агентства (3%). Тобто в питаннях пошуку робіт випускники більше покладаються на особисті контакти або пошук вакансій, розміщених з ініціативи роботодавця, аніж на допомогу спеціалізованих служб із пошуку кадрів та працевлаштування, таких як державна служба зайнятості, університетські центри кар'єри або професійні рекрутингові агентства.

Станом на початок 2013 року постійну роботу мали 76% випускників, іще 7% мали досвід роботи, проте на час опитування не працювали. Близько 17% випускників ніколи не мали постійної роботи тривалістю більше 6 місяців.

Найбільш затребуваними виявилися фахівці з інформаційних технологій та інженерно-технічних спеціальностей. На час опитування, роботу мали 81% випускників ІТ-спеціальностей (айтішників) та 79% інженерів, 5% випускників цих спеціальностей мали досвід, але на час опитування не працювали, і 14%-15% ніколи не мали роботи.

За результатами проведеного опитування, через три місяці після випуску працевлаштованими є 63% випускників, через півроку – 70%: п'ята частина випускників (20%) починають працювати до отримання диплому, 17% знаходять перше робоче місце через 1-2 тижні після випуску, 13% - майже через місяць, 14% - через два-три місяці, 7% - через 4-5 місяців. В 11% випадків пошуки роботи тривають більше півроку, а 17% випускників 2007-2012 року на час опитування ніколи не мали постійної роботи.

І роботодавці, і випускники сходяться на думці про те, що найважливішими характеристиками, які враховуються при прийомі на роботу, є знання, навички та вміння випускника (це дуже впливає на рішення щодо прийому на роботу на думку 78% випускників та 73% роботодавців), а також особистісні якості випускника (дуже важливим це назвали 69% роботодавців та 68% випускників).

Уявлення випускників та роботодавців щодо основних причин, чому випускникам вузів без досвіду роботи складно знайти своє перше робоче місце, суттєво відрізняються. Абсолютна більшість випускників (70%) переконані, що роботодавці відмовляють випускникам через відсутність у них досвіду роботи за спеціальністю. Натомість роботодавці у більшості зауважують, що бар'єрами для прийому на роботу нещодавніх випускників найчастіше стають низький рівень практичної підготовки (59%), а також завищені вимоги до зарплати і неадекватні кар'єрні очікування з боку випускників (40%) – лише після цього іде досвід роботи (37%).

За оцінками роботодавців, нинішні випускники мають завищені очікування щодо багатьох параметрів майбутнього працевлаштування. На думку 72% представників компаній-роботодавців, які у своїй діяльності стикалися із випускниками українських вузів останніх

<sup>49</sup> Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року. Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України. 2014. – с. 86, 87.

п'яти років, нинішні випускники мають завищені очікування по зарплаті, 53% - завищені уявлення про свої здібності, 51% - завищені кар'єрні очікування, 31% - завищені очікування, що стосуються умов праці.

Найбільшою довірою серед роботодавців користуються випускники Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (КПІ) та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За словами опитаних роботодавців, випускників КПІ погоджуються приймати на роботу навіть без досвіду роботи 15% усіх українських компаній, випускників університету імені Шевченка – 12% компаній

Найвищий рівень безробіття<sup>50</sup> наприкінці 2013 року (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, який складав 17,4 % від кількості економічно активного населення цієї вікової групи (у 2012 р. відповідно – 17,3%). Зазначений показник майже збігається із показником кількості непрацевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (відповідно – 17,5% та 17,1%). Зазначене виглядає ще більш загрозливим, враховуючи, що в Україні кожен четвертий економічно неактивний<sup>51</sup> був учнем або студентом (Загальна кількість економічно неактивного населення віком 15-70 років у 2013 р. складала 11,9 млн. або більше третини всього населення цього віку)<sup>52</sup>.

У 2011 році Рахункова палата України зазначала, що «система вищої освіти та державного замовлення не відповідають реаліям сучасного ринку праці, не забезпечують балансу потреб і пропозицій, а отже, не забезпечується ефективне використання бюджетних коштів»<sup>53</sup>.

#### **8.4. Зв'язок з міжнародною системою освіти (зокрема – єдиним науково-освітнім простором Європи). Глобалізація**

У 2013 році 5690 наукових працівників вищих навчальних закладів виїжджали за межі України (більш ніж половина виїзтів науковців України, у 2012 році - 5304), у тому числі з метою: стажування, навчання, підвищення кваліфікації – 3299 осіб (3/4, у 2012 р. – 3046 виїзтів); викладацької роботи – 361 із 435 виїзтів загалом; 2030 – для проведення наукових досліджень (32,7% всіх виїзтів, у 2012 р. – 1884). 6876 наукових працівників вищих навчальних закладів виїжджали за межі України з метою участі у міжнародних семінарах, конференціях тощо (2/3). Вищими навчальними закладами України проведено 1802 міжнародних конференцій, семінарів тощо (2/3). 1743 наукових працівників вищих навчальних закладів отримали гранти на наукову роботу від міжнародних фондів (81,2%), у

<sup>50</sup> Довідково: на кінець 2013 р. рівень зареєстрованого безробіття в Україні становив 2,4% економічно активного населення працездатного віку, рівень безробіття населення (за методологією МОП) – 1576,5 тис. осіб або 7,7 % економічно активного населення).

<sup>51</sup> Економічно неактивне населення – особи, які не можуть бути класифіковані як „зайняті” або „безробітні”. До складу цієї категорії населення включають незайнятих осіб, які належать до таких соціальних груп: пенсіонери; студенти (учні) денної форми навчання; особи, які виконують домашні (сімейні) обов'язки; особи працездатного віку, які зневірилися знайти роботу; особи, які вважають, що немає підходящої роботи та не знають де і як її знайти; інші особи, які не мали необхідності у працевлаштуванні, а також ті, діяльність яких не відноситься до економічної (виконання неоплачуваної чи добровільної роботи тощо).

<sup>52</sup> Доповідь Державної служби статистики України від 16.04.2014р. №117/0/9.1вн–14 «Ринок праці у 2013 році».

<sup>53</sup> Про результати аудитів ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації за галузевою ознакою. – Київ: Рахункова палата України, 2011. – 42 с.

тому числі: 1254 – індивідуальних; 489 – колективних. Фактично користувалися грантами 3275 наукових працівників вищих навчальних закладів (майже 2/3).

Негативом інтернаціоналізації української системи вищої освіти є або відсутність, або вкрай низький індивідуальний статус вищих навчальних закладів України у провідних міжнародних рейтингах.

Українській професурі притаманна низька зовнішня мобільність. Проведене у 2013 році соціологічне дослідження показало, що 85% опитаних викладачів публікувались в Україні чи СНД, тоді як лише 17% мають публікації у країнах ЄС чи Північної Америки протягом останніх трьох років. Така ж тенденція простежується і щодо наукових конференцій: їх в Україні та СНД відвідують 93%, на європейських та американських конференціях виступають лише 14 % опитаних. Лише 13% брали участь у тривалих (більше 3-х місяців) стажуваннях чи дослідницьких проектах за кордоном. Окрім цього, як для українських, так і для закордонних публікацій простежується чіткий зв'язок із наявністю ступеня та вченого звання: чим вищий ступінь та звання викладача, тим більше публікацій він має. Найбільш активно публікуються викладачі-медики. Натомість викладачі-інформатики мають один з найвищих показників у публікаціях в Україні та СНД, однак один з найнижчих у закордонних публікаціях<sup>54</sup>. Зазначене відноситься також й до відсутності або вкрай низького місця багатьох українських викладачів вищих навчальних закладів в індексах цитування.

Український ринок праці кадрів вищої наукової кваліфікації характеризується вкрай низьким рівнем інтернаціоналізації. Про це свідчить низька ступінь включення наукових та науково-педагогічних кадрів в форми міжнародного співробітництва, незначна частка тих, хто вчився чи працював за кордоном, а також мізерно мала кількість власників іноземного вченого ступеню. Україна тривалий час залишається країною, що переважно експортує працівників вищої наукової кваліфікації (хоча в останні роки відтік вчених та викладачів дещо уповільнився). Повернення власників іноземного вченого ступеню – як більш молоді, освіченої, продуктивної та активної в міжнародному співробітництві групи – є суттєвим викликом для освітнього, наукового та інноваційного розвитку України.

Важливою умовою входження України до єдиного Європейського простору вищої освіти є забезпечення академічної мобільності студентів, викладачів і науковців<sup>55</sup>.

В Україні міжнародна мобільність студентів, аспірантів та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів здійснювалась, в основному, шляхом між-університетських обмінів та за грантовими програмами. У 2011 році вперше запроваджено бюджетну програму з навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних закордонних вищих навчальних закладах. До Конкурсної комісії МОН у 2011 році надійшло понад 700 кандидатур з 68 університетів. Конкурсна комісія рекомендувала направити на навчання або стажування у провідних закордонних вищих навчальних закладах 275 осіб, з 36 вищих навчальних закладів: 106 студентів, 82 аспірантів та 87 науково-педагогічних працівників. З яких: 20 осіб пройшли стажування в I семестрі 2011/2012 навчального року; 100 осіб на даний час перебувають на

<sup>54</sup> Звіт за результатами соціологічного опитування “Соціально-економічний та професійний портрет українського викладача” Центр дослідження суспільства, 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr\\_-\\_teachers\\_-\\_report\\_-\\_final.pdf?1386338539](http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/002/original/csr_-_teachers_-_report_-_final.pdf?1386338539)

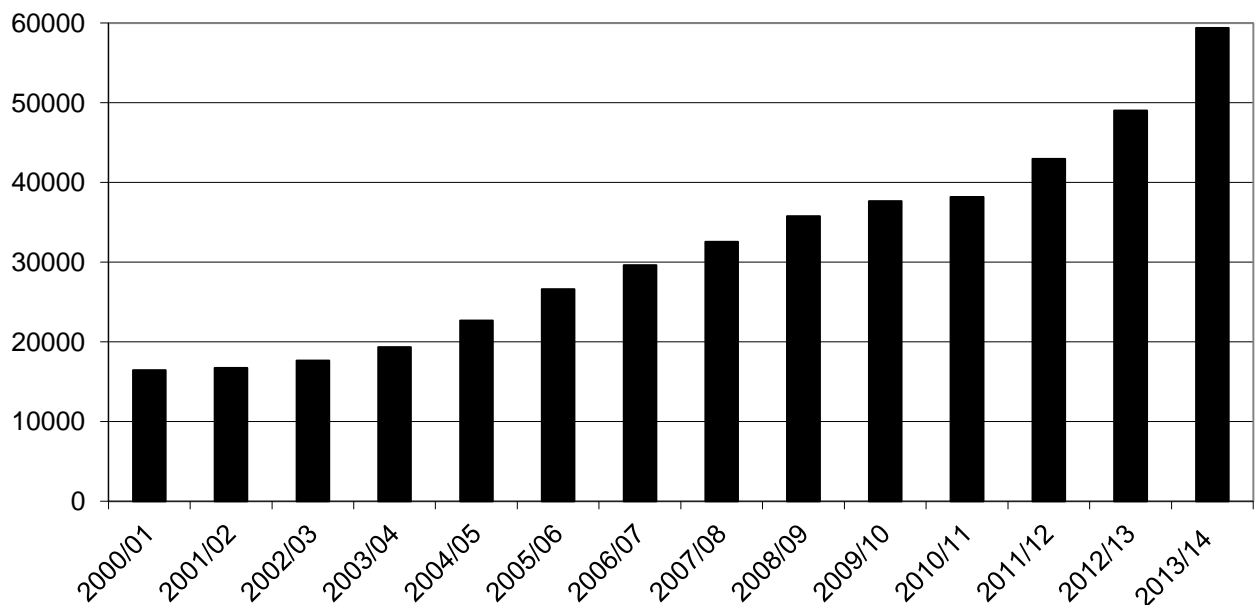
<sup>55</sup> Міністрами освіти Європейських країн узгоджено завдання, згідно з якими до 2020 року має бути 20 відсотків студентів, які будуть навчатися чи проходити практику в іншій країні. Нідерланди, зокрема, поставили за мету довести кількість студентів, які проводять частину навчання за кордоном, до 25 відсотків, а Німеччина – до 50 відсотків.

навчання у провідних вищих навчальних закладах за кордоном; решта пройде навчання чи стажування протягом II семестру 2011/2012 навчального року.

Колегія Міністерства освіти і науки України, розглянувши питання організації навчання та стажування студентів, аспірантів та науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах за кордоном констатувала наявність певних проблем: 1) вкрай низьку активність вітчизняних вищих навчальних закладів щодо налагодження партнерських відносин із вищими навчальними закладами та науковими установами за кордоном; 2) питання співпраці вищих навчальних закладів України із закордонними провідними вищими навчальними закладами має несистемний характер; 3) окремі вітчизняні вищі навчальні заклади самоусунулися від цієї роботи, поклавши її виконання на студентів, аспірантів, науковців і викладачів; 4) вищими навчальними закладами проводиться недостатня робота з отримання студентами, аспірантами і викладачами різноманітних стипендій, грантів, участі у програмах благодійних фондів, з метою знаходження додаткових джерел фінансування навчання, проживання, медичного страхування тощо<sup>56</sup>.

Варто звернути увагу на зростання кількості міжнародних (іноземних) студентів, що навчаються в вищих навчальних закладах України (ріст за 2000-2013 рр. майже у 3,6 рази) (рис. 22).

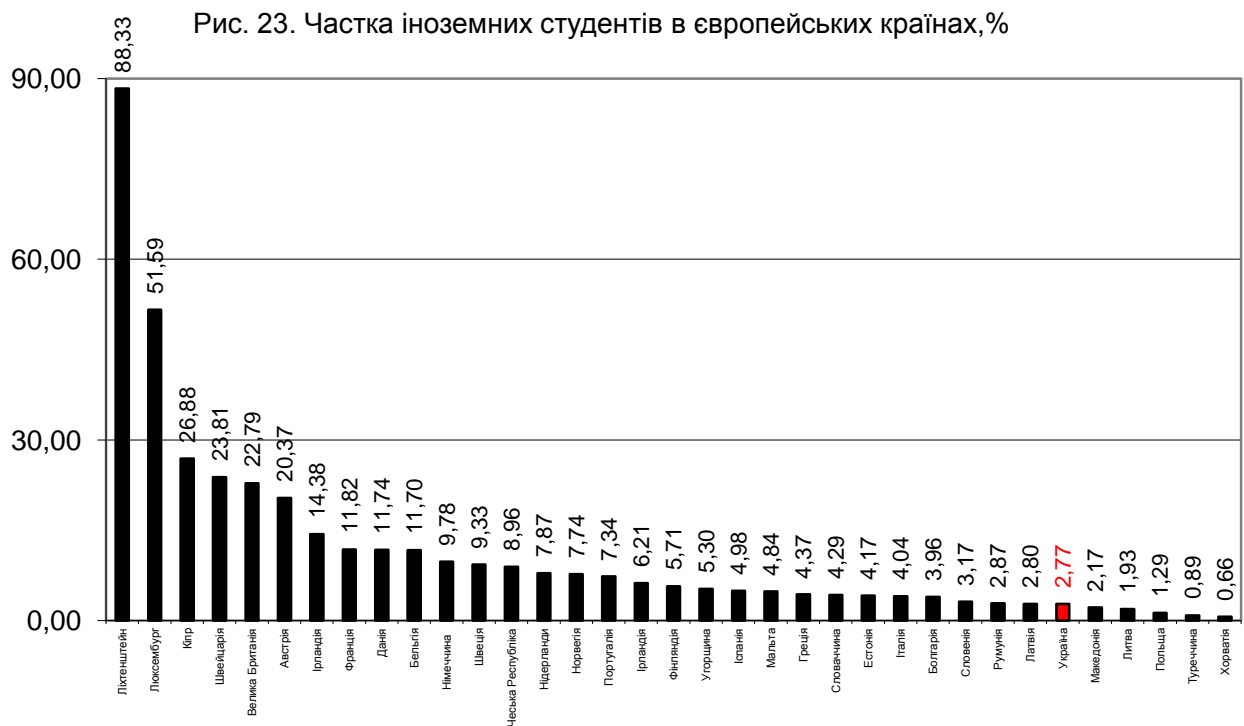
Рис. 22. Кількість іноземних студентів, що навчаються в вищих навчальних закладах України, осіб



Джерело даних: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року (різні випуски). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України.

Безперечно Україна серед інших європейських країн не є лідером у прийомі на навчання іноземних студентів (рис. 23).

<sup>56</sup> Рішення Колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.03.2012 р., протокол № 2/3-4



Джерело даних: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Чисельність та внутрішня структура іноземних студентів (розподіл за країнами, з яких вони прибувають на навчання) суттєво залежить від декількох факторів. За оцінками експертів, проведеного в КПІ дослідження, вплив ціни на вибір місця навчання становить майже 40%, якість навчального процесу – 20%, імідж України у світі – 10%, умови проживання – 10%, формальні процедури в'їзду та перебування в Україні – 5%, безпека в кампусі – 5%, імідж університету (КПІ) за кордоном – 4%, рівень медичного обслуговування – 2%, система харчування – 2%, стосунки з українськими студентами – 2%<sup>57</sup>. 21% іноземних студентів, що навчалися в КПІ мали проблеми, що пов'язані із навчання зокрема: високим темпом читання лекцій, недостатнім забезпеченням навчально-методичною літературою і недостатньою самостійною роботою. Серед проблем, пов'язаних із якістю навчання іноземних студентів називалися також: недостатня базова підготовка, змішання мов (українська, російська) при навчанні, нестача методичних матеріалів, поблажливість викладачів, нестача лабораторного обладнання, нестача баз практики, відірваність дипломного проектування від практичних завдань тощо<sup>58</sup>.

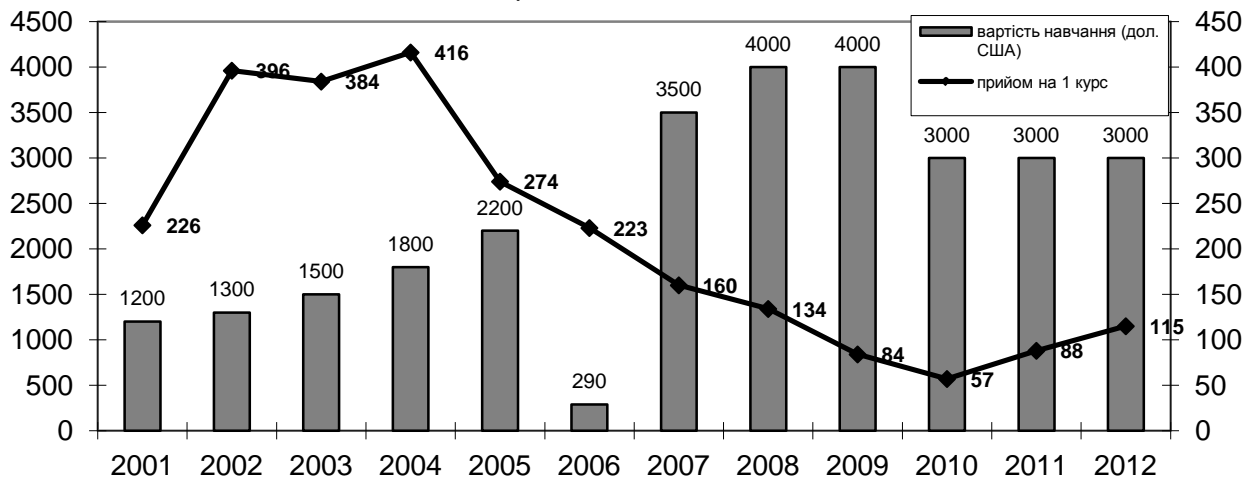
Цікавим було порівняння динаміки іноземних студентів від вартості навчання (рис. 24).

<sup>57</sup> Київський політехнік, 10 січня 2013 р.

<sup>58</sup> Більшість із зазначених проблем для успішного навчання іноземних студентів є також впливовими для навчання українських студентів.



Рис. 24. Динаміка прийому іноземних студентів на 1 курс НТУУ "КПІ" та вартості навчання



Джерело: Київський політехнік, 10 січня 2013 р.

Глобалізація отримання вищої освіти передбачає, що здобувач вищої освіти може її отримувати у вищих навчальних закладах, як вітчизняних, так й іноземних (як дома – в філіях та за допомогою дистанційної освіти). Саме тому, враховуючи те, що транскордонну освіту студент здобуває переважно за власні кошти, або кошти які він залучає, важливою характеристикою «включеності» країни в глобальний освітній простір, її визнання конкурентоздатною на ринку надання послуг вищої освіти є грошові потоки від експорту та імпорту освітніх послуг. На жаль Україна на цьому ринку виглядає недостатньо конкурентоспроможною (таблиця 14).

Таблиця 14. Обсяги експорту та імпорту послуг України у сфері освіти (за кодами Державного класифікатора України ДК 012-97 «Класифікація послуг зовнішньоекономічної діяльності») за 2000-2007 рр., тис. дол. США

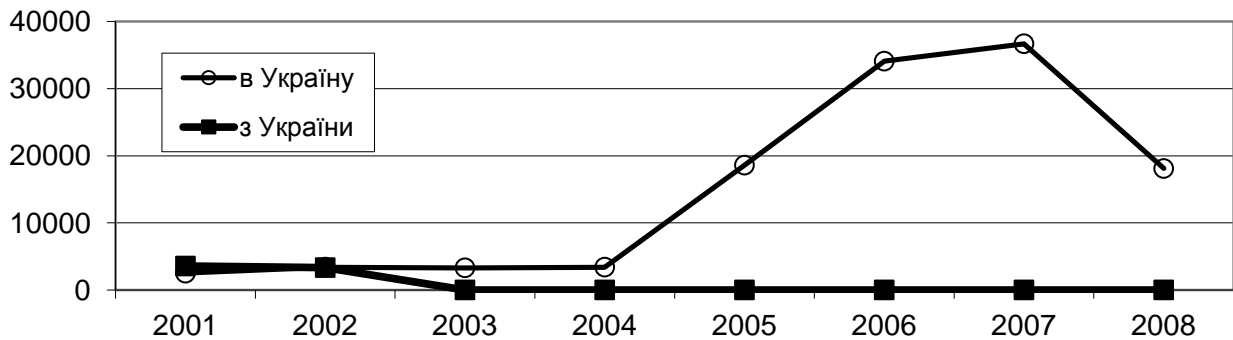
Рік	Послуги у сфері освіти, всього			З них – послуги у сфері вищої освіти			Послуги, пов'язані з навчанням дорослих та інші послуги у сфері освіти		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
2000	18540,5	3229,9	15310,6	17614,8	845,5	16769,3	646,6	1962,9	-1316,4
2001	23082,7	2573,0	20509,8	21324,7	274,0	21050,7	1528,7	2019,7	-491,0
2002	22994,9	2000,1	20994,8	21435,8	505,5	20930,3	1408,6	1239,5	169,0
2003	24018,1	2243,7	21774,3	22802,9	341,5	22461,5	127,0	1664,9	-458,0
2004	28244,7	3392,8	24851,9	26865,6	303,0	26562,6	1054,5	2615,6	-1561,1
2005	36030,7	4043,9	31986,8	31664,1	292,0	31372,2	3153,0	3536,9	-383,9
2006	49198,0	6612,5	42585,5	44692,5	329,1	44363,4	3797,1	5533,9	-1736,9
2007	60540,4	9890,8	50649,6	55943,3	521,3	55421,9	3466,5	9110,4	-5643,9

Джерело даних: Держкомстат України

Слід також зазначити, що освіта України є мало привабливою для зовнішнього інвестування. Так, прямі іноземні інвестиції в освіту України досягли максимуму на початку

2007 року та складала 36,7 млн. дол. США, зменшившись на початку 2008 року до 18,1 млн. дол. США (0,06% від обсягів інвестицій в економіку України). Не покращився стан й у 2013 році, на початок якого було зафіксовано в освіту України 10,1 млн. дол. США, а наприкінці – 14,4 млн. дол. США. Інвестиційна зовнішньоекономічна активність вітчизняного бізнесу теж є низькою: їх максимум – 3563,5 тис. дол. США було зафіксовано на початку 2001 року, а з 2003 року їх обсяги є мізерними та складають близько 4 тис. дол. США (рис.).

Рис.25. Прямі інвестиції зовнішньоекономічної діяльності в освіту, тис. дол. США



*Примітка: на початок року, наростаючим підсумком.*

*Джерело інформації: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. Стат. збірн. – К.: Держкомстат України, 2008. – с. 22, 50.*

**Висновки.** Сучасний світ змінюється дедалі швидше. Розвиток технологій, виробничих сил та суспільства створюють нові виклики для громадян та корпорацій, міст та країн. Однією з небагатьох можливих відповідей на них є різнобічна підготовка людей до ефективної діяльності в нових умовах, яку спроможна забезпечити якісна освіта.

Небачений раніше обсяг знань та інформації, шалені темпи їх зростання та ускладнення знецінюють просте засвоєння фактів, опанування застиглих алгоритмів та вивчення усталених теорій. Внаслідок цього стає неможливим спиратись на традиційний спосіб навчання, що передбачає передачу знань від викладача до студента у процесі навчання. Він повинен бути доповненим, а згодом заміненим самостійним навчанням студента під керівництвом викладача. Тільки таким чином можна забезпечити реальний студентоцентризм та індивідуальні траєкторії навчання.

Глобалізація стала дієвим фактором розвитку цивілізації, економіки та освіти. Подолання штучних перешкод та руйнування автаркічних систем в інформаційному суспільстві є лише справою часу. Вища освіта вже не може обмежуватись підготовкою фахівців для місцевого чи національного ринку праці. Фактично для студентів весь світ є відкритим, а значить необхідність забезпечення їх конкурентоспроможності стає стратегічним завданням усіх університетів. Передумовою цього є відкритість навчальних закладів, їх готовність до співпраці з бізнесом, толерантність та інтернаціоналізація.

Зростання складності навчальних планів, необхідність використання новітніх лабораторій та технічних засобів навчання, залучення висококваліфікованих викладачів обумовлює невпинне зростання витрат на освіту. У всьому світі урядам стає все менш реалістично забезпечувати фінансування вищої освіти, особливо в умовах тривалої економічної кризи. Внаслідок цього формується нагальна потреба залучення коштів бізнесу, домогосподарств, благодійників, які здобувають право на запровадження більш жорстких оцінок ефективності освіти.

Гарні освітні системи абсорбують кращий світовий досвід та зберігають унікальні національні цінності. Тому українські університети приречені не тільки запозичувати моделі навчання американської освітньої системи, схеми фінансування схожих на нас країн Центральної та Східної Європи, але й плекати рідну мову, зберігати історію успіхів і поразок країни та виховувати справжніх лідерів європейської України.



Це видання стало можливим завдяки підтримці американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору USAID чи Уряду США.